

**SİVİL SİĞINAKLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ:
KULTURBUNKER (FRANKFURT), MUZEUM WSPOLCZESNE
WROCLAW VE II. MECLİS BİNASI SİĞINAĞI (ANKARA)**

Alihan BARIŞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2024

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Alihan BARIŞ

23/12/2024

SİVİL SİĞINAKLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ: KULTURBUNKER
(FRANKFURT), MUZEUM WSPOLCZESNE WROCLAW VE II. MECLİS
BİNASI SİĞINAĞI (ANKARA)
(Yüksek Lisans Tezi)

Alihan BARIŞ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Aralık 2024

ÖZET

Yapılı çevre, tarihsel süreç içerisinde birbiriyle bağlantılı bir zaman-mekan zinciri aracılığıyla meydana gelmektedir. Bu zincirin her bir halkası, tarihsel süreklilik içerisinde bütünün önemli bir parçasıdır. Yapılı çevrenin önemli bir bileşeni de tahkimatlardır. Tahkimatlarının tarihsel gelişimi, aynı zamanda toplumların sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişimini de yansıtmaktadır. Bu nedenle tahkimatlar, tarihsel bağlamı sebebiyle zaman-mekan zincirinde korunması gerekli bir halka haline gelmektedir. II. Dünya Savaşı tahkimatları da zaman-mekan zincirinin önemli halkalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın ardından işlevini kaybetmiş olan bu yapıların korunması, yapılı çevre ile tarihsel bağlam arasında sürdürülebilir bir etkileşim kurulabilmesini sağlamaktadır. Bu noktada yeniden işlevlendirme kavramı, bir koruma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın amacı, atıl durumdaki sivil hava saldırı sığınaklarının yeniden kullanım potansiyelini araştırmaktır. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen üç farklı sığınakın yeniden işlevlendirme süreci ele alınmıştır. Alan çalışması kapsamında; Almanya’da yer alan “Kulturbunker”, Polonya’da yer alan “Muzeum Współczesne Wrocław” ve Türkiye’de yer alan “II. Meclis Binası Sığınağı” karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Seçilen örnekler, savaşa katılan farklı toplumların ve farklı coğrafyaların bir perspektifini sunmaktadır. Çalışmanın yöntemi, yeniden işlevlendirme kapsamında alınan mekansal müdahale kararlarını; çevresel, mekansal ve teknik parametreler üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Geliştirilen değerlendirme modeli aracılığıyla işlev değişikliği sürecinde gerçekleştirilen müdahaleleri ölçeklendirilmektedir. Zira yeni işlevin sürdürülebilirliği, mevcut yapı ve yeni işlev arasındaki uyum düzeyine bağlıdır. Ayrıca, araştırma bulgularının doğruluğunun sınanması amacıyla uzman görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, hava saldırı sığınaklarının yeniden kullanımı, yapıların tarihsel bağlamı ve toplumsal bağlamına yeni bir katman daha eklemektedir. Bu bağlamda, sığınaklar hem çevresini hem de toplumsal belleği dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Bilim Kodu : 80107

Anahtar Kelimeler : Kültürel Mirası Koruma, 20. yüzyıl mimarlık mirası, yeniden işlevlendirme, tahkimat, sığınak

Sayfa Adedi : 136

Danışman : Prof. Dr. Pınar DİNÇ KALAYCI

ADAPTIVE REUSE OF CIVILIAN SHELTERS: KULTURBUNKER (FRANKFURT),
MUZEUM WSPOLCZESNE WROCLAW AND THE SECOND ASSEMBLY
BUILDING SHELTER (ANKARA)

(M. Sc. Thesis)

Alihan BARIŞ

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

December 2024

ABSTRACT

The built environment is formed by an interconnected time-space chain in the historical process. Each link of this chain is an important part of the whole within historical continuity. Fortifications are also an important component of the built environment. The historical development of fortifications also reflects the social, economic and technological development of societies. For this reason, fortifications have become a link that must be protected in the time-space chain. World War II fortifications also appear as one of the important links in the time-space chain. The conservation of these buildings, which lost their function after the war, ensures establishing a sustainable interaction between the built environment and the historical context. At this point, the concept of adaptive reuse emerges as a conservation method. The aim of the study is to investigate the reuse potential of idle civilian air raid shelters. For this reason, the adaptive reuse process of three different shelters built during World War II is examined. A comparative study was conducted in the case study between the “Kulturbunker” in Germany, the “Muzeum Współczesne Wrocław” in Poland and the “II. Meclis Binası Sığınağı” in Turkey. The selected examples offer a perspective of different societies and different geographies that participated in the war. The methodology of the study is to evaluate the spatial intervention in the adaptive reuse process based on environmental, spatial and technical parameters. The developed model scales through the intervention decisions that are scaled during the adaptation to the new function. Because the sustainability of the new function is related to the level of harmony between the new function and the existing building. Additionally, expert interviews were conducted to test the accuracy of the research findings. As a result, reuse of air raid shelters adds a new layer in terms of their historical and social contexts. In this context, air raid shelters have the potential to transform the built environment and the collective memory.

Science Code : 80107

Key Words : Conservation, 20th-century architectural heritage, adaptive reuse, fortification, bunker

Page Number : 136

Supervisor : Prof. Dr. Pınar DİNÇ KALAYCI

TEŞEKKÜR

Mustafa Kemal Atatürk “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*” sözü ile bir toplumun aydınlanma sürecinde, eğitim ve bilimin temel kılavuz olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, yüksek lisans tezimi tamamlarken; Atatürk’ü derin bir saygı ve minnetle anıyorum. Zaman-mekan zinciri içerisinde İkinci Dünya Savaşı, uygarlık tarihi açısından önemli bir kırılım noktası olmakla birlikte yapılı çevre üzerinde derin izlere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı mimari mirasını araştırdığım çalışma, zaman-mekan zincirinin tarihsel süreklilik içerisinde korunması açısından kıymetlidir. Bu nedenle, çalışmak istediğim konuya benim kadar değer veren ve çalışma sürecinde beni destekleyen değerli danışmanım Prof. Dr. Pınar DİNÇ KALAYCI’ ya teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmasını yürütürken yaptığı katkılar ve yol göstericiliği benim için çok değerlidir. Ayrıca, aileme bu süreçte sağladıkları bütün destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
2. BİR KORUMA YÖNTEMİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMI	9
2.1. Koruma Kavramı ve Düşünsel Gelişim Süreci	9
2.2. Yeniden İşlevlendirme Kavramı.....	17
2.2.1. Yeniden işlevlendirme sürecinin nedenleri ve sonuçları	20
2.2.2. Yeniden işlevlendirme sürecinde yasal-yönetmelik çerçeve	23
2.3. Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Müdahale Biçimleri	29
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MİMARİ MİRASINI YENİDEN DÜŞÜNMEK.....	35
3.1. Tahkimat Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci	35
3.2. Havacılığın Gelişimi Üzerinden Dünya Savaşlarını Okumak	43
3.2.1. İkinci Dünya Savaşı.....	47
3.2.2. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye	51
3.3. İkinci Dünya Savaşı Sığınaklarının Yeniden İşlevlendirme Süreci	55

4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIĞINAKLARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME SÜRECİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	61
4.1. Değerlendirme Yöntemi.....	61
4.2. Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Müdahale Kararlarının Değerlendirilmesi	65
4.2.1. KulturBunker.....	69
4.2.2. Muzeum Współczesne Wrocław.....	77
4.2.3. II. Meclis Binası Sığınağı.....	85
4.3. Bulgular.....	93
4.3.1. Yapısal müdahale analizinin sonuçları	93
4.3.2. Uzman görüşmesinin sonuçları	97
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKLAR	107
EKLER.....	115
EK-1. II. Meclis Binası Sığınağı fotoğraf albümü	116
EK-1. Uzman görüşmesi tutanağı.....	120
ÖZGEÇMİŞ	136

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Literatür taraması.....	4
Çizelge 4.1. Yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale biçimleri.....	62
Çizelge 4.2. Yapısal müdahale analizi	64
Çizelge 4.3. Alan çalışması kapsamında seçilen yapılar.....	66
Çizelge 4.4. KulturBunker - yapısal müdahale analizi	73
Çizelge 4.5. Muzeum Współczesne Wrocław - yapısal müdahale analizi.....	81
Çizelge 4.6. II. Meclis Binası Sığınağı - yapısal müdahale analizi	89
Çizelge 4.7. Karşılaştırmalı yapısal müdahale analizi	94

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Araştırma kurgusu	8
Şekil 2.1. Yapı yaşam döngüsü.....	20
Şekil 2.2. Ulusal koruma mevzuatının gelişim süreci.....	25
Şekil 3.1. Sığınak tipolojileri	57
Şekil 4.1. Mevcut yapı - ek yapı ilişkisi	96

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Çin Seddi, Çin	37
Resim 3.2. Halep Kalesi, Suriye	38
Resim 3.3. Palmanova Kalesi, İtalya	39
Resim 3.4. Namazgah Tabyası, Çanakkale	41
Resim 3.5. The Wright Flyer, 1903	42
Resim 3.6. Birinci Dünya Savaşı İngiliz propaganda posterleri	44
Resim 3.7. Guernica - Pablo Picasso, 1937	46
Resim 3.8. Henry Moore - Tube Shelter Perspective, 1941	48
Resim 3.9. Lazarettstraße Bunker, Münster	49
Resim 3.10. (a) Ulus Gazetesi'nde yayınlanan haberler (b) Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan haberler (c) Vakit Gazetesi'nde yayınlanan haberler	53
Resim 3.11. Ayasofya uçaksavar bataryası, 1941	54
Resim 3.12. Savaş sonrası Berlin	55
Resim 3.13. (a) EnergyBunker yeniden işlevlendirme öncesi (b) EnergyBunker yeniden işlevlendirme sonrası	59
Resim 3.14. (a) Bilker Bunker yeniden işlevlendirme öncesi (b) Bilker Bunker yeniden işlevlendirme sonrası	60
Resim 4.1. KulturBunker - yeniden işlevlendirme öncesi	70
Resim 4.2. KulturBunker inşaat süreci	71
Resim 4.3. KulturBunker - yeniden işlevlendirme sonrası	71
Resim 4.4. KulturBunker kat planı	72
Resim 4.5. KulturBunker cephesi	74
Resim 4.6. KulturBunker kesiti	75

Resim	Sayfa
Resim 4.7. MWW - yeniden işlevlendirme öncesi	78
Resim 4.8. MWW inşaat süreci	79
Resim 4.9. MWW - yeniden işlevlendirme sonrası	79
Resim 4.10. MWW kat planı	80
Resim 4.11. MWW hava fotoğrafı.....	82
Resim 4.12. MWW kesiti.....	83
Resim 4.13. II. Meclis Binası Sığınağı - yeniden işlevlendirme öncesi	86
Resim 4.14. II. Meclis Binası Sığınağı'nın özgün mekanları	87
Resim 4.15. II. Meclis Binası Sığınağı - yeniden işlevlendirme sonrası	87
Resim 4.16. II. Meclis Binası Sığınağı kat planı	88
Resim 4.17. II. Meclis Binası Sığınağı hava fotoğrafı	90
Resim 4.18. II. Meclis Binası Sığınağı arazi kesiti	91

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. KulturBunker'ın kent içerisindeki konumu	69
Harita 4.2. Muzeum Współczesne Wrocław'ın kent içerisindeki konumu.....	77
Harita 4.3. II. Meclis Binası Sığınağı'nın kent içerisindeki konumu	85

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

m²

Metrekare

cm

Santimetre

Kısaltmalar

Açıklamalar

A.R.A.M.

Ankara Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü

ICOFORT

International Scientific Committee on Fortifications
and Military Heritage

ICOMOS

International Council on Monuments and Sites

INM

Institut für Neue Medien

MWW

Muzeum Współczesne Wrocław

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

İnsan, doğal çevreyi şekillendiren bir varlık olarak doğal olanın dışında beşeri bir çevre meydana getirmektedir. Beşeri çevre, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bünyesinde yalnızca fiziksel katmanları değil beraberinde ekonomik ve sosyal-kültürel katmanları da barındırmaktadır. Zira insanoğlu, toplumsal yapılar ve kurumlar içerisinde yaşamaktadır. Uygarlık tarihi boyunca yaşam biçimleri, ekonomik faaliyetler, inanç sistemleri ve estetik yargılar değişirken, bu süreçte yapılı çevre de dönüşmektedir. Bu nedenle mimarlık, zaman-mekan zinciri içerisinde toplumların bir yansıması haline gelmiştir. Toplumlar, çeşitli değişimler neticesinde gelişmiş ve tecrübeleri doğrultusunda çevresini şekillendirmiştir. Bu devinim içerisinde, toplumlar bir taraftan varlığının temsili olarak gelecek nesillere miras bırakacağı yapılar ve kentler inşa ederken; diğer taraftan toplumlar arası çatışmalar, savaşlar ve politikalar nedeniyle bu yapılar ve kentler yıkılmaktadır. Bu bağlamda, yapılı çevreyi şekillendiren iki temel kavram karşımıza çıkmaktadır; yapmak ve yıkmak...

Sürekli devinim içerisinde olan yapılı çevre, yapılan, yıkılan ve tekrar yapılan bir döngüye sahiptir. Her yapı inşa edildiği dönemin politik, ekonomik ve sosyal yansımasını içermektedir. Bu nedenle, yapılı çevrenin tüm katmanlarıyla korunması gerekmektedir. Zaman içerisinde gerçekleşen değişimler ve kullanıcı ihtiyaçları, mevcut yapıların ve alanların işlevini yitirmesine neden olmaktadır. Atıl durumdaki yapılar ise varlığını sürdürememektedir. Eskiye yıkarak yerine yeni bir yapı yapmak, yapılı çevrenin tarihsel ve mekansal referanslarının yok edilmesine neden olmaktadır. Zira, yapılı çevre bünyesinde eski ve yeninin yaratacağı yeni bir bütünün oluşması elzemdir. Kuban (2000: 23), bu çevre imgesine tümel bir varlık olarak bakıldığı takdirde, geçmiş ve geleceğin karşıtlığının ortadan kalkacağını aktarmaktadır. Tüm katmanlarıyla kavranabilir bir yapılı çevre imgesi, bütün zamanların referanslarını içeren bir birikim neticesinde meydana gelmektedir. Bu açıdan, tarihsel süreklilik içerisinde zincirin önemli halkalarını teşkil eden yapıların korunması gerekmektedir. Tüm katmanlarının birbirini tamamladığı bir yapılı çevrenin meydana getirilmesi için bütüncül biçimde ele alınan bir koruma yaklaşımı önem kazanmaktadır. Atıl durumdaki yapılar ise devinim halinde olan yapılı çevre içerisinde kendini ve bağlamını dönüştürebilmelidir. Nitekim, mevcut olan mekan ve kentsel dokuyu yıkmadan da yeniden üretmek mümkündür. Bu noktada bir koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Yeniden işlevlendirme kavramı, işlevsel ömrünü tamamlamakla birlikte fiziksel ömrünü tamamlamayan yapıların yeni bir işlev/kurgu içerisinde tekrar yapılı çevreye kazandırılmasıdır. Douglas, yapıların uzunluk, genişlik, derinlik olmak üzere üç boyuta sahip iken zamanın dördüncü boyut olduğunu dile getirmektedir. Zaman, bir yapının yıkılma ya da yeniden işlevlendirme zamanını belirlemektedir (Douglas, 2006: 25). Değişen çevresel faktörler, ekonomik faktörler ve sosyal-kültürel faktörler dikkate alınarak işlevini yitiren yapılara yeni bir işlev yüklenmektedir. Böylece zaman-mekan zinciri korunarak çok katmanlı bir çevre imgesi meydana getirilmekle birlikte sürdürülebilir bir yaklaşım da benimsenmektedir. Mevcut yapıların yeniden kullanımı, inşaat sürecinde gerçekleşen doğal ve beşeri kaynak kullanımını azaltmaktadır. Bu durum, doğal kaynakları korurken ekonomik açıdan da tasarruf etmeyi sağlamaktadır. Diğer taraftan, toplumsal bellekte önemli bir yere sahip olan yapıların korunması, sosyal-kültürel bağlamın korunması açısından da önemlidir. Fiziksel, ekonomik ve sosyal-kültürel açıdan sürdürülebilir bir çevre yaratmak için yeniden işlevlendirme kavramı önem arz etmektedir.

Tezin amacı

Yapılı çevre içerisinde yer alan farklı dönemlere ait tahkimatlar, kültürel mirasın bir parçası olma özelliğini taşımaktadır. Uygarlık tarihi boyunca toplumlar, çeşitli dış tehditlerden korunmak adına savunma yapıları inşa etmiştir. Zaman içerisinde değişen çevresel, ekonomik ve sosyal-kültürel durum neticesinde işlevini yitirmiş tahkimatlar, ait olduğu dönemin tarihsel ve toplumsal bağlamını yansıtmaktadır. Bu nedenle, işlevini yitirmiş tahkimatlar önemli bir yeniden kullanım potansiyeline sahiptir. Çalışma, tahkimat yapılarının yeniden işlevlendirme potansiyelini değerlendirirken 20. yüzyıl tahkimat yapılarına odaklanmaktadır. Böylece, bütüncül bir koruma yaklaşımı içerisinde zaman-mekan zinciri korunabilmektedir. Bu zincirin önemli bir halkası durumunda olan II. Dünya Savaşı dönemine ait mimarlık mirasının korunması gerekmektedir. Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı dönemine ait hava saldırı sığınaklarının (*air raid shelters*) yeniden kullanım potansiyeli araştırılmaktadır. Savaşın ardından uzun süre atıl durumda kalan sığınaklar, II. Dünya Savaşı'nın unutulmaya çalışılan tanıkları durumundadır. Bu döneme ait sivil hava saldırı sığınaklarının işlevsel dönüşümü, beraberinde toplumsal belleği de dönüştürmektedir. Çünkü sığınakların yeniden kullanımı, yapıya yeni bir katman ve yeni bir anlam daha kazandırmaktadır. Sığınaklarının yeniden işlevlendirilmesi, yapılı çevrenin bütün unsurlarıyla korunmasına katkı sağlamaktadır.

Tezin kapsamı

20. yüzyıl mimari mirasının korunması, tarihsel süreklilik içerisinde çok katmanlı yapıları çevrenin doğru bir biçimde gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir. Mörsch, temelde hiçbir zaman dilimi yoktur ki, onun inşa edilmiş tanıkları bize bir şeyler anlatmasın diyerek kültürel miras kavramının kapsamına dikkat çekmektedir (Mörsch, 1990 aktaran Omay Polat ve Can, 2008). Zira 20. yüzyıl mimarlığı, kültürel miras kavramı içerisinde kendine yeni bir kimlik tanımlamaktadır. Gelişen yapı teknolojisi ve gerçekleşen Dünya Savaşları neticesinde, 20. yüzyıl mimari mirası içerisinde sığınaklar da önemli bir yere sahiptir. Araştırmanın örneklemini, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen hava saldırı sığınaklarının, yeniden kullanım sürecinde mekansal potansiyeline odaklanmaktadır.

Alan çalışması kapsamında, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen hava saldırı sığınakları ele alınırken; savaş döneminde inşa edilen üç farklı coğrafyadan, üç yapı karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu bağlamda, Frankfurt/Almanya’da yer alan “Kulturbunker” ve Wrocław/Polonya’da yer alan “Muzeum Współczesne Wrocław” ele alınmaktadır. Türkiye’den ise Ankara’da yer alan “Sığınak: Sanat ve Teknoloji İçin Alan” çalışma kapsamında seçilmiştir. Bu yapı, çalışma kapsamında II. Meclis Binası Sığınağı olarak anılacaktır. Aynı dönemde ve aynı amaçlarla inşa edilen, farklı coğrafyalarda ve farklı tarihsel bağlamlarda yer alan bu sığınaklar, çok yönlü ve kapsamlı bir spektrum sunmaktadır. Nitekim bu durum, karşılaştırmalı çalışmayı zenginleştirirken; farklı toplumsal belleğe ve tarihsel bağlama sahip mekanların dönüşümünü tartışmayı da mümkün kılmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları değerlendirildiği takdirde, II. Dünya Savaşı sığınaklarını ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte ve sığınakların yeniden işlevlendirme süreçlerini değerlendiren sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu yaklaşım tezin özgünlük düzeyini artırmakla birlikte kaynak erişimini zorlaştırmaktadır. Alan çalışması kapsamında seçilen üç farklı yapı; arşiv araştırması, fotoğraf, çizim ve belgelerin derlenmesi neticesinde yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale biçimleri üzerinden analiz edilmiştir. Almanya ve Polonya’da bulunan örnekler için açık erişim kaynaklar ve arşivler üzerinden araştırma yapılmıştır. Türkiye’den seçilen yapıya yönelik doğrudan kamu kurumları aracılığıyla arşiv kaynaklarına ulaşılmış olmakla birlikte yapının yeniden işlevlendirme sonrası fotoğrafları çekilmiştir. Böylece elde edilen veriler aracılığıyla yapıların özgün hali ile yeniden kullanım sürecini karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çizelge 1.1. Literatür taraması

Yazar Adı	Tez Adı	İçerik	Yayın Yılı
YAKUT, Gülistan	20. Yüzyılda Almanya’da İnşa Edilen Hochbunker’lerin Dönüşümü Üzerine Araştırma	Tez, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’da tasarlanan ve inşa edilen çok katlı sığınakların (<i>hochbunker</i>) dönüşümlerini incelemektedir. Atıl sığınaklar, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dönüştürülmüş ve farklı işlevlerde yeniden kullanılmıştır. Bu sığınakların yeniden kullanımı, içerdiği kolektif hafızaya bağlı olarak sık sık tartışılmaktadır. Araştırma, çok katlı sığınakların, tarihsel sürecini, tasarım kriterlerini, türlerini ve yeniden işlevlendirme sürecini irdelemektedir.	2021
BAŞARAN, Feyzanur	Tarihi Askeri Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Malatya Askeri Depo Örneği	Tez, Malatya ilinde yer alan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında inşa edilmiş olan 28 adet Malatya Askeri Deposu’nu incelenmektedir. Elde edilen veriler ışığında yeni işlevlendirme projesi önerilmiştir. Bu bağlamda, yeniden işlevlendirilen Malatya Askeri Depoları üzerinden, tarihi yapıların kent yaşamına kazandırılmaları ve sürdürülebilir korunma yaklaşımlarına dair önerilerle çalışma sonuçlandırılmıştır.	2021
ARIKBOĞA, Caner	Korugan-Peyzaj: Gelibolu Yarımadasındaki Savunma Mimarisi Bunker-Scape: Defense Architecture in Gallipoli Peninsula	Tez, stratejik açıdan önemli bir toprak parçası olan Gelibolu Yarımadası’nın, sahip olduğu savunma mimarisini incelemektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan beri mimarları ve teorisyenleri etkileyen koruganlar, askeri alan tarihinde önemli bir noktaya işaret etmektedir. Çalışma, arazi gezileri, röleve çalışmaları ve belgelerin incelenmesi ile elde edilen bulgular üzerinden bölgenin korugan mimarisine yönelik bir tipoloji sunmaktadır.	2019
IM BRAHM, Rümeysa	Atmosfer Kavramı ve Zaman-Özne-Nesne İlişkileri Üzerinden Bir Mekân Okuması	Tez, mekan ve atmosfer kavramları üzerinden, mekanların niteliği incelemektedir. Zira mekan, üç boyutlu olarak sabit, anlamsal olarak evrilen dinamik bir yapıya sahiptir. Atmosfer kavramını Vals Kaplıcası, Işık Kilisesi ve Berlin Yahudi Müzesi yapıları üzerinden irdeleyen çalışma; Hamburg’da bulunan üç farklı sığınak (<i>bunker</i>) karşılaştırarak mekanın algı/anlam bağlantısı üzerine tartışmaktadır.	2016

Çizelge 1.1’de Türkiye’de yer alan üniversitelerde gerçekleştirilmiş, II. Dünya Savaşı döneminin askeri ve sivil mimarlığını konu alan lisansüstü çalışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda, Çetin (2008), Özer (2018), Güney (2019) ve Çelik (2020) tarafından hazırlanan tezler; İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’nin aldığı pasif korunma tedbirleri hakkında bilgi vermektedir ⁽¹⁾. Bu çalışmalar, savaş döneminde Türkiye’nin durumunu; dönemin nizamnameleri, gazeteleri, meclis tutanakları, askeri kararları aracılığıyla birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde savaş yıllarındaki aktif korunma tedbirleri ve pasif korunma tedbirlerinin birbirini tamamlayıcı unsurlar niteliğinde olduğu ortaya konulmuştur. Askeri tesis ve tahkimat mimarisinin yanı sıra dönemin sivil mimarlık pratiği hakkında bilgiler sunan çalışmalarda bulunmaktadır. Şener (2006) tarafından hazırlanan tez; İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’nin mimarlık üretimini, Yapı adlı mimarlık dergisi üzerinden sosyo-politik bağlam çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır ⁽²⁾. Mimarlık disiplinin pratik ve ideolojik boyutları üzerinden araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken, Erken Cumhuriyet Dönemi’ndeki gelişmeler ve dinamikler göz önüne alınmaktadır.

Paul Virilio tarafından 1975 yılında kaleme alınan “*Bunker archéologie*” kitabı, savaş mimarisi ve II. Dünya Savaşı mimari mirası üzerine yapılmış en önemli çalışmalardan biridir. Ayrıca, çeşitli akademik çalışmalar aracılığıyla II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen hava saldırı sığınaklarının yeniden kullanım süreci ele alınmaktadır (Calandra di Roccolino, 2021; Foedrowitz, 2017; Nabas, 2019; Schulze, 2017; Strömberg, 2013). Buna ek olarak, doğrudan II. Dünya Savaşı mimari mirasını araştırmamakla birlikte yeniden işlevlendirilen sığınaklara yönelik örnekler sunan çalışmalar da bulunmaktadır.

¹ Çetin, S. (2008). *İkinci Dünya Savaşı’nda İstanbul ve Trakya’da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Özer, D. (2018). *II. Dünya Savaşı’nda Türk Hava Kuvvetleri ve Muhtemel Hava Saldırılarına Karşı Alınan Aktif-Pasif Korunma Tedbirleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güney, B. (2019). *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’nin Aldığı Pasif Savunma Tedbirleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, H. C. (2020). *İkinci Dünya Savaşı’nda Sınır Savunma Tedbirleri ve Türkiye’nin Çakmak ve Çatalca Hatları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

² Şener, M. (2006). *Reviewing the Periodical Yapı (1941-1943): A Study on Architectural Practice and Ideology in Turkey During the Second World War*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tezin yöntemi

Çalışma, 5 ana başlık altında kurgulanmış olup nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi, “Bir Koruma Yöntemi Olarak Yeniden İşlevlendirme Kavramı” ve “İkinci Dünya Savaşı Mimari Mirasını Yeniden Düşünmek” başlıkları altında tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın temelini oluşturan kavramlar ve tanımlar derlenmiş olup yeniden işlevlendirme kavramı ele alınmıştır. Ulusal/uluslararası mevzuatın öngördüğü ilkeler doğrultusunda yasal-yönetmeliksel çerçevenin olanak tanıdığı müdahale biçimleri ve sınırları belirlenmiştir. Nitekim, yeni işlev/bina adaptasyonunun sağlanması için mevcut yapıda müdahale kararları alınması gerekmektedir. Ardından II. Dünya Savaşı mimari mirası ele alınmıştır. Bu kapsamda, savaşın ardından atıl kalan sığınakların yeniden işlevlendirme süreci irdelenmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar ışığında derlenen bilgiler, araştırmanın yöntemine doğrudan girdi sağlamaktadır.

“İkinci Dünya Savaşı Sığınaklarının Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Değerlendirilmesi” bölümünde ise hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme sürecinin, müdahale kararları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Alan çalışması, üç aşamalı olarak kurgulanmış olup çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında, değerlendirme yöntemi açıklanmaktadır. Bu bağlamda, sınırları tanımlanan müdahale biçimleri ölçeklendirilerek bir değerlendirme modeli oluşturulmuştur. Geliştirilen değerlendirme yöntemi ve uygulama tekniği araştırma kapsamında belirlenen örnekler üzerinden sınanmaktadır. İkinci aşamada, üç farklı örnek aracılığıyla sığınakların yeniden işlevlendirme sürecinde mekansal potansiyeli değerlendirilmektedir. Çeşitli ölçütler ışığında belirlenen örnekler, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen hava saldırı sığınaklarının savaş sonrası kullanım durumunu çok yönlü biçimde irdelemektedir. Değerlendirme yöntemi, araştırma, karşılaştırma ve değerlendirme aşamaları doğrultusunda uygulanmaktadır. Öncelikle belirlenen yapılara ait arşiv belgeleri, çizimler, fotoğraflar ve yapılan akademik çalışmalar (tez, makale, kitap) derlenmiştir. Toplanan bilgiler ışığında, yeniden işlevlendirme sürecinde gerçekleştirilen yapısal müdahaleler belirlenmiştir. Nitekim, yeniden işlevlendirme sürecinde alınan müdahale kararları yapının nihai durumunu belirlemekle birlikte mekansal potansiyelin kullanım düzeyini eleştirme fırsatı yaratmaktadır. Ayrıca, çalışma kapsamında elde edilen bulgular, ilerleyen süreçte yeniden kullanım projesi geliştirilecek sığınaklar için veri sağlamaktadır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında ise araştırma kapsamında elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Bu bağlamda, yeniden işlevlendirilen sığınaklar neticesinde ortaya çıkan farklı yapısal müdahale kararlarına yönelik veriler, bu yapıların yeniden işlevlendirme potansiyelini tartışmayı mümkün kılmaktadır. Model kapsamında yapılan yapısal müdahale analizi, tez kapsamında gerçekleştirilmiş olan uzman görüşmesi ile desteklenmektedir. Farklı uzmanlık alanlarından kişilerin yer aldığı görüşme, farklı bakış açılarını tartışmayı da sağlamıştır. Böylece, yeni işlev/bina adaptasyonuna yönelik hükümler üzerinden model kapsamında ulaşılan veriler, uzman görüşüne sunulmuştur. Çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen görüşmede, katılımcılara araştırma bulguları doğrultusunda alan çalışmasına yönelik sorular sorulmuş ve cevaplar alınmıştır. Böylece, üç kişilik bir katılımcı grubu aracılığıyla çalışma kapsamında elde edilen bulguların sınanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, değerlendirme modeli kapsamında gerçekleştirilen analizin sonuçları sunulmuş ve aşağıda belirtilen üç soru katılımcılara yöneltilmiştir.

Soru 1. Avrupa’da yer alan hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme süreci dikkate alındığında, II. Meclis Sığınağı’nda mevcut potansiyel nasıl değerlendirilmiştir?

Soru 2. Bir hava saldırı sığınağının yeniden işlevlendirilmesi çevresini de dönüştürebilme potansiyeline sahip midir?

Soru 3. Türkiye’de yer alan sığınakların toplumsal bellekteki durumu yeni işlevin sürdürülebilirliğini etkiler mi?

Gerçekleştirilen görüşme kayıt altına alınmış ve metin haline getirilerek “EK-2: Uzman görüşmesi tutanağı” kapsamında teze eklenmiştir. Uzman grup görüşmesi neticesinde her bir soruya farklı uzmanların verdiği cevaplar incelenerek görüşmenin sonuçları paylaşılmıştır. Tez, araştırma sürecine yönelik değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç ve Öneriler” bölümüyle sonlanmaktadır. Araştırmanın bulguları değerlendirilerek sığınakların yeniden işlevlendirme sürecine yönelik temel değerler saptanmıştır. Bu saptamalar, yeniden işlevlendirme sürecinin girdileri ve çıktıları olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın sonuçları aktarılırken gelecek çalışmalar için öneriler sunulularak tez tamamlanmaktadır. Şekil 1.1.’de tez sürecinde izlenen araştırma kurgusu, aşamalı biçimde görselleştirilerek sunulmaktadır.

Şekil 1.1. Araştırma kurgusu

2. BİR KORUMA YÖNTEMİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME KAVRAMI

Yapılı çevre içerisinde, tarihsel, kültürel, estetik ya da iktisadi nedenlerle çeşitli dönemlere ait mimari unsurlar geleceğe aktarılmaktadır. Fakat koruma kavramı durağan bir süreci işaret etmemektedir. Bu bağlamda, korunmaya değer görülen yapıların belirlenen yeni işlev doğrultusunda çağdaş kullanımı, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bölümde, kültürel mirası koruma kapsamında kullanılan kavramlar tanımlanırken bu kavramların birbirleriyle ilişkisi irdelenmektedir. Öncelikle koruma kavramının ortaya çıkışı ve zaman içerisinde gelişimi aktarılmaktadır. Bu kapsamda, bir koruma yöntemi olarak yeniden işlevlendirme kavramı ele alınmaktadır. Ardından, işlev değişikliğinin nedenleri tanımlanırken yeniden işlevlendirme sürecinin sonuçları ele alınmaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve uluslararası mevzuat içerisinde yeniden işlevlendirme kavramı irdelenmektedir. Son olarak, yasal-yönetmelik çerçevesinin olanak tanıdığı müdahale biçimleri belirlenerek yeniden işlevlendirme sürecinin sınırları tanımlanmaktadır.

2.1. Koruma Kavramı ve Düşünsel Gelişim Süreci

Koruma kavramı, insanlık tarihinin ortak mirası olan kültür varlıklarının, tarihi, kültürel, estetik değerleri dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşım ile gelecek nesillere aktarılması olarak tanımlanabilmektedir. Politik, ekonomik, sosyal açıdan önemli olaylara tanık olmuş -tarihi ve estetik değeri olan- yapılar ya da alanlar, kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Bu yapıların varlığını devam ettirebilmek için yapılan çalışmalar ise koruma kavramı kapsamında ele alınmaktadır. Eski ICOMOS Başkanı olan Gazzola'ya göre, bir mimari anıt artık yapıldığı amaca hizmet edemiyorsa, korunması pratik bir gereklilik olmaktan çıkar ve kültürel bir görev haline gelmektedir. Bu konuya verilen önem, gelecek kuşakların kültürel olgunluğuna ve kültür miraslarını koruma konusunda duyacakları hassasiyete bağlıdır (Gazzola, 1972: 16). Bu bağlamda, mimari mirasın korunmasına yönelik karar alınırken belirli ölçütler olduğundan söz etmek mümkündür. Nitekim, koruma kavramının sınırları, politik, ekonomik ve toplumsal önceliklerle belirlenirken, tarihi çevre bilinci ve toplum desteği ile yönlendirilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kültür varlıklarına karşı toplumsal bilincin artması neticesinde koruma kavramının tanım ve kapsamı da değişikliğe uğramıştır. Uygarlık tarihi boyunca dini, politik, toplumsal

ve kültürel açıdan öneme sahip yapılar yine inanç, iktidar, ulusal kimlik ya da ortak kültürün simgeleri olarak korunmuştur. Bu yapılar, çeşitli tamir ve onarım çalışmaları ile yüzyıllar boyu varlığını sürdürmüştür. Fakat günümüz anlamıyla koruma kavramının ortaya çıkması 19. yüzyıla rastlamaktadır (Kuban, 2000: 24-25). Tarihi yapıların ve kentsel alanların korunmasına yönelik ilk çalışmalar bu dönemde Avrupa’da gerçekleştirilmiştir. Çağdaş koruma ilkeleri ise zaman içerisinde kuramcılarının ortaya koyduğu çeşitli ilkeler ve oluşturulan uluslararası antlaşmalar ışığında geliştirilmiştir. Bu açıdan koruma kuramının gelişim sürecinde farklı yaklaşımlar olduğundan bahsetmek mümkündür.

19. yüzyılda Avrupa’da taşınmaz kültür varlıkları, yaşayan anıtlar ve ölü anıtlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özellikle Antik Çağa ait yapılar ve anıtlar, ölü anıtlar olarak adlandırılırken özgün halinde korunduğu görülmektedir. Diğer taraftan Orta Çağ döneminde inşa edilen yapılar özellikle de dini yapılar halen aynı işlevle kullanılmasından dolayı restorasyon sürecinde birçok değişikliğe maruz kalmıştır. Yaşayan anıtlar olarak adlandırılan bu yapıların tarihi kimliği ve özgün değeri dikkate alınmadan yapılan restorasyon uygulamalarından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, Fransız Devrimi’nin ardından yıkılan ve harap olan birçok yapı, “ulusal tarihin yeniden inşası” amacıyla restore edilmiştir. Bu dönemde önemli restorasyon uygulamaları gerçekleştiren mimar Eugène Emmanuel Viollet-Le-Duc, Stilistik Rekompozisyon ya da Üslup Birliği olarak adlandırılan yaklaşımın öncüsüdür. Fransız mimar, 19. yüzyılın ortasında kaleme aldığı eserinde restorasyon kavramını tanımlamaktadır ⁽³⁾. Viollet-Le-Duc’e göre, “*restorasyon kavramı da restorasyon da moderndir. Bir yapıyı restore etmek; onu korumak, onarmak veya yeniden yapmak değil, belirli bir zamanda, hiç var olmadığı biçimiyle tam bitmiş bir yapı haline getirmek demektir*” (Viollet-Le-Duc, 1875: 9). Tarihi yapının üslubu dikkate alınarak yeniden yorumlanması neticesinde eksik kısımların tamamlanması, restorasyon olarak tanımlanmaktadır.

Eserlerinin ilerleyen süreçte İngilizce’ye çevrilmesi ile Viollet-Le-Duc’ün fikirleri, Fransa’nın sınırlarını aşmış ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Stilistik Rekompozisyon yaklaşımı doğrultusunda İngiltere’de de birçok tarihi yapının restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Stilistik

³ Viollet-le-Duc tarafından 1854 ile 1868 yılları arasında 10 ciltlik, 11. Yüzyıldan 16. Yüzyıla Kadar Fransız Mimarlığının Açıklamalı Sözlüğü (Dictionnaire Raisonné de l’Architecture Française du XIe au XVIe Siècle) yayınlanmıştır. Viollet-Le-Duc’ün hazırladığı bu eser, Académie des Beaux-Arts tarafından ödüle layık görülmüştür.

Rekompozisyon akımının İngiltere’de ki temsilcisi olan Sir George Gilbert Scott, Viollet-Le-Duc’ün fikirlerinden oldukça etkilenmiştir. Cambridge Camden Society ile bağlantıları olan Scott’un, Westminster Abbey’de dahil olmak üzere birçok yapıda gerçekleştirdiği restorasyon çalışmalarına yönelik ciddi eleştiriler dile getirilmiştir (Ersen, 2015). Fakat, Kıta Avrupası’ndaki Stilistik Rekompozisyon yaklaşımına karşı İngiltere’de sert eleştiriler olduğundan bahsetmek mümkündür. Fransa’da kamu eliyle gerçekleştirilen ve merkezi yönetimin politikaları ile şekillenen bir koruma yaklaşımına sahiptir. Diğer taraftan, İngiltere’de yürütülen koruma çalışmaları ise sivil toplum kuruluşları ve cemiyetler aracılığıyla yürütülmektedir (Dedehayır, 2010: 19-21). İngiltere’de kültür varlıklarını koruma sorumluluğunun kamu kurumları tarafından üstlenilmesi oldukça geç bir tarihe rastlamaktadır.

İngiltere’de, John Ruskin’in öncülüğünde ortaya çıkan “Romantik Görüş” olarak adlandırılan konservatif yaklaşım doğrudan restorasyon kavramına karşı çıkmaktadır. Periyodik bakımlarla ve önleyici uygulamalarla restorasyona gerek kalmadan tarihi yapıları korumayı amaçlayan bu yaklaşım, pozitivist ilkeleri öncelik olarak görmektedir.

Restorasyon sözcüğünün gerçek anlamını ne halk anlamıştır, ne de kamu yapılarının bakımından sorumlu olanlar... Restorasyon bir yapının uğrayabileceği en büyük yıkımdır. Öyle bir yıkım ki, geriye bir şey kalmaz. Bu yıkıma da, ortadan kaldırılmış olan şeyin sahte bir betimlemesi eşlik eder. O zaman restorasyondan hiç söz etmeyelim. Bu baştan sona bir yalandır. Bir cesedin de, bir yapının da modeli yapılabilir. Modelde, yapının eski duvarları kabuk gibi korunmuş ya da cesedin iskeleti saklanmış, neye yarar? Eski yapı bir kere tahrip edilmiş, sanki acımasızca bir toz yığınının içine batmış, bir çamur kümesi içinde kaybolmuştur. Restorasyon saçmadır, imkansızdır. Tıpkı bir ölüye yeniden can vermek gibi...

(Jokilehto, 2002 aktaran Mazlum, 2014)

John Ruskin’in dile getirdiği üzere, restorasyon tarihi yapılar için bir yıkımdır. Bakım-onarım çalışmalarıyla, yapının özgün halinin korunmasını önem arz etmektedir. John Ruskin’in görüşleri, benzer şekilde düşünen William Morris aracılığıyla geniş kitlelere yayılmıştır. Bu kapsamda 1877 yılında William Morris ve Philippe Webb öncülüğünde Londra’da Tarihi Yapılar Koruma Cemiyeti (*Society for the Protection of Ancient Buildings*) kurulmuştur. Günümüzde de varlığını sürdüren cemiyet, aynı yıl kurucu üyeleri tarafından kaleme alınan bir manifesto yayınlamıştır. Manifesto içerisinde, gerçekleştirilen restorasyon uygulamalarının tarihi yapılarda, daha önceki yüzyıllarda yaşanan yıkım ve zarardan daha fazla tahribat yarattığına yönelik ifadeler ve eleştiriler yer almaktadır.

Viollet-Le-Duc'ün geliştirdiği Stilistik Rekompozisyon kuramı ile Ruskin'in ortaya koyduğu Konservatif yaklaşımı uzlaştıran Camilo Boito, "Çağdaş Restorasyon Kuramı" olarak adlandırılacak olan ilkeleri belirlemiştir. Boito Üslup Birliği yaklaşımını benimsemesine rağmen, zaman içerisinde koruma yaklaşımı değişikliğe uğramıştır. İlerleyen süreçte tarihi nitelikteki yapılarda bütünleme ve restorasyon yerine sağlamlaştırma ve onarımlar aracılığıyla yapıların tüm katmanlarının bütüncül biçimde korunması gerekliliğini savunmaktadır. Ahunbay (2017: 18), çağdaş restorasyon ilkelerini beş maddede aktarmaktadır;

- Anıtlar insanlığın tarihini belgelemektedir. Bu nedenle onlara saygılı davranılması gerekirken, yapılacak herhangi bir değişiklik yanılıcı sonuç ve hükümlere yol açabilmektedir.
- Mimari anıtlara müdahale edilmesi zorunlu olabilir; ancak sağlamlaştırma onarımdan, onarım ise restore etmekten daha iyidir. Yenileme ve eklemelerden kaçınılmalıdır.
- Eğer strüktürel problemler ya da güvenlik gibi nedenlerle anıta ek yapılması gerektiği takdirde, bunlar somut verilere dayandırılmalıdır. Bu ekler yapının görsel bütünlüğüne ve biçimine saygı göstermeli, başka malzeme ve nitelikte gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, yapılan müdahaleler tarihi bir işaret veya rakamla belirtilmelidir.
- İlk tasarımdan sonra, değişik dönemlerde yapılan eklentiler anıtın bir parçası olarak kabul edilmelidir. Ekler, başka bir ögeyi kapatmadığı ya da zarar vermediği takdirde korunmalıdır.
- Restorasyon alışmaları esnasında yapılan işlemler dikkatli bir biçimde hazırlanan rapor, çizim ve fotoğraflarla belgelenmelidir.

Camilo Boito, tarihe tanıklık eden anıtların korunmasını, geçmişin inşasında ve tarihsel sürekliliğin sağlanmasıda önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır (URL-1). Bu dönemde İtalya'da, Filolojik Restorasyon ve Tarihsel Restorasyon teorileri ortaya çıkmıştır. Konservatif yaklaşımın da etkisiyle geliştirilen Filolojik Restorasyon teorisine göre tarihi yapıların, eski bir el yazması veya metin gibi insanlığa verdiği bir mesaj bulunmaktadır; bu mesajın anlaşılması, yorumlanması ve tahrif edilmemesi gerekmektedir (Ersen, 2011). Luca Beltrami tarafından geliştirilen Tarihsel Restorasyon yaklaşımı ise restorasyon öncesi kapsamlı belgeleme yapılarak analogilerden uzak, somut tarihi veriler (arşiv belgeleri, çizimler, tablolar) ışığında restorasyonun gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Buna karşın,

elde edilen verilerin doğruluğu ve yeterliliği nedeniyle bu yaklaşım eleştirilmektedir. Beltrami, Stilistik Rekompozisyon yaklaşımına karşı çıkmakla birlikte, günümüze özgün biçimiyle ulaşamamış yapıların tarihi belgelere dayanarak bütünleme yapılmasını öngörmektedir (Kuban, 2000: 30). Böylece bütünleme ve rekonstrüksiyon çalışmaları aracılığıyla yapının özgün durumunda korunması amaçlanmaktadır.

İlerleyen süreçte, İtalya’da Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Konseyi üyesi olan Gustavo Giovannoni tarafından Boito’nun koruma ilkeleri geliştirilmiştir. Giovannoni, bir anıtın mimarlık tarihi, şehir planlama ve restorasyon disiplinlerinin ara kesitinde ele alınması; içinde bulunduğu yapı çevreyle birlikte bütüncül biçimde korunması gerektiğini savunmaktadır (URL-2). Giovannoni, gereksiz yenilemelere gidilmeden yapıya müdahale edilmesi ve en az müdahale ile restorasyonun gerçekleştirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Yapıda gerçekleştirilen onarım ve bütünlemeler; renk, malzeme, üslup gibi kriterler bakımından yapının orijinalinden farklı ve ayırt edilebilir olmalıdır (Kuban, 2000: 31). Bu ilkeler ilerleyen süreçte hem İtalya’da çıkarılacak yasal düzenlemeleri hem de uluslararası tüzükleri şekillendirmiştir.

Tarihi kimliğe sahip yapıların korunmasına yönelik ortaya çıkan kuramlar ve gerçekleştirilen eleştiriler dışında evrensel ilkelerin belirlenmesine yönelik adımlarda da atılmıştır. Bu bağlamda evrensel koruma ilkelerinin belirlenmesine yönelik ilk olarak, 1904 yılında Madrid/İspanya’da Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi düzenlenmiştir. Bu öncü adımın ardından, 1931 yılında Uluslararası Müze Ofisi tarafından Atina Konferansı düzenlenmiş ve bu konferans neticesinde anıtların korunmasına yönelik ilkeler kabul edilmiştir. Belirlenen bu ilkeler ışığında aynı yıl İtalya’da, Gustavo Giovannoni’nin katkılarıyla Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu tarafından Carta Italiana Del Restauro yayınlanmıştır. Kuban (1962), Carta Del Restauro’da yer alan ilkelerin veya benzerlerinin benimsenmesinin, restorasyonun bir politika değil ancak bir kültürel disiplin olarak kabul edilmesinden sonra gerçekleşeceğini dile getirmektedir.

1957 yılında ise Paris’te I. Uluslararası Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi düzenlenmiştir. Nesli, bu kongrede kabul edilen ilkelerin, ilerleyen süreçte 1962 Malraux Kanunu, 1964 Venedik Tüzüğü ve 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’nin temelini oluşturduğunu dile getirmektedir (Nesli, 2018). Tarihsel olarak baktığımızda kültür varlıklarının korunmasına yönelik uluslararası antlaşmaların zaman

içerisinde daha kapsamlı hale geldiğini ve bir sonraki çalışmaya dayanak oluşturduğu görülmektedir. Koruma yaklaşımının gelişmesi çok katmanlı yapıyı çevrenin bütüncül biçimde ele alınmasını sağlamıştır. Böylece tarihi çevre bilinci sonraki nesillere aktarılabilecektir.

1962 yılında Fransa’da çıkarılan Malraux Yasası; terk edilmeye yüz tutmuş tarihi alanların, kamu tarafından destelenerek yeniden kullanımının teşvik edilmesini öngörmektedir. Yasa kapsamında eğer bir tarihi alan kentsel çöküntü bölgesine dönüşmüşse ve rehabilite edilmesi gerekiyorsa; bu süreç bölgenin geleneksel kullanıcıları da uygulama sonrası yaşamını orada sürdüreceği şekilde bir planlama yapılmasını gerektirmektedir (Eres, 2016: 52). Katılımcı bir koruma yaklaşımı neticesinde planlama sürecine bölge kullanıcıların da dahil edilmesi beklenmektedir. Böylece, tarihi doku ile birlikte bu sosyal dokunun da korunması amaçlanmaktadır.

1964 yılında Venedik’te II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında Atina Tüzüğü’nün yeniden düzenlenmesi neticesinde Venedik Tüzüğü oluşturulmuştur. Erder, Atina Tüzüğü’ne kıyasla Venedik Tüzüğü’nün görülmeyen ölçekte yaygınlık kazandığını dile getirmektedir. Fakat bu durum ilkelerin yeterliliği ve kapsayıcılığı konusunda tartışmalara da yol açmaktadır (Erder, 1977). 16 maddeden oluşan tüzük kültür varlıklarının tanımlanması ve korunmasına yönelik ilkeler içermektedir.

Madde 1: Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar.

Venedik Tüzüğü, 1964 (URL-3)

19. yüzyılda başlayan tek yapı/anıt ölçeğindeki koruma çalışmaları, 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Bu koruma yaklaşımı neticesinde, tarihi çevrede doku bütünlüğü önemsenmemiştir. Daha önce tek yapı ölçeğinde ele alınan koruma kavramı, Venedik Tüzüğü ile birlikte yapının yer aldığı kırsal ya da kentsel yapıyı de kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Ahunbay’a göre, sanat değeri taşıyan anıtsal yapıların korunmasından kent koruma düşüncesine geçiş, yerleşme dokusunu oluşturan öğelerin biçimsel ve tarihi değerlerinin anlaşılmasından sonra olmuştur (Ahunbay, 2017: 116).

1965 yılında, tarihi anıtların ve tarihi çevrelerin korunması ve yeniden değerlendirilmesine yönelik çalışmalar geliştirilmesi amacıyla Varşova’da, ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites*) kurulmuştur. 1972 yılında ise UNESCO tarafından, Paris’te Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilmiştir. 1975 yılında yürürlüğe giren sözleşme kapsamında, daha önce ayrı şekilde ele alınan kültürel miras ve doğal miras kavramları ilk kez uluslararası bir yasal düzenleme içerisinde birlikte ele alınmıştır. Doğal veya insan eliyle ortaya çıkmış nadide yapıtların; tek bir devlete ait olmanın ötesinde tüm insanlığın ortak mirasını oluşturduğunun sözleşmeyle taraf ülkeler tarafından kabul edilmektedir (Akipek, 2001). Bu doğal ve kültürel miras alanlarının korunması adına gerekli hukuki, idari ve finansal desteğin sağlanması için Dünya Miras Listesi oluşturulmuştur. Dünya Miras Listesi’ne dahil alanlar, UNESCO tarafından Dünya Kültürel ve Doğal Mirası Koruma Fonu aracılığıyla desteklenmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından 1975 yılında Avrupa Mimari Miras Kongresi düzenlenmiş olup kongre neticesinde Amsterdam Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu kapsamda, 1975 yılı “Avrupa Mimari Miras Yılı” ilan edilmiştir. Kamacı, farklı ölçeklerde koruma-planlama ilişkisini ortaya koyan bildirgenin; günümüze kadar uzanan bütünsel koruma yaklaşımını, yasal, yönetsel, sosyal ve finansal boyutlarıyla tanımladığını dile getirmektedir (Kamacı, 2014). Bildirge, kamunun idari ve finansal açıdan koruma sürecini teşvik etmesini öngörürken, koruma sürecinde halkın katılımının ve temsiliyetinin önemini de vurgulamaktadır (URL-4). Yine Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi ise 1985 yılında Granada’da kabul edilmiştir. Avrupa’nın ortak mimarlık mirası olarak kabul edilen tarihi yapılar ve sitler, Avrupa ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açılarından kalkınmasına katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Uluslararası tüzükler ve sözleşmeler neticesinde günümüzde koruma yaklaşımı, evrensel ilkeler ve kurumsal temeller üzerinde varlığını sürdürmektedir. Fakat değişen koruma yaklaşımları ve yerel mimari pratikler bakımından artık Venedik Tüzüğü’nün yeterliliği tartışılmaktadır. Erder (1977), Venedik Tüzüğü’nün Avrupa’da gelişen koruma yaklaşımı doğrultusunda hazırlandığı için coğrafi ve yerel etkenler nedeniyle eleştirildiğini dile getirmektedir. Böylece yetersizlik, sadece kapsamda değil kavramda da ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Avustralya ICOMOS Komitesi tarafından 1979 yılında Burra Tüzüğü (*The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance*) kabul edilmiştir. İlerleyen yıllarda birçok ICOMOS üyesi ülke tarihi değerleri, yerel unsurları ve

koruma yaklaşımlarını göz önüne alarak ulusal tüzükler yayınlamıştır ⁽⁴⁾. 2013 yılında ise ICOMOS Türkiye komitesi tarafından “ICOMOS Türkiye Mimari Miras Koruma Bildirgesi” kabul edilmiştir.

Koruma kuramının kapsamı da zaman içerisinde değişmiş olup 20. yüzyıl yapıları korunmaya değer yapılar olarak ele alınmaya başlamıştır. Zira, her zaman aralığına ait yapı beraberinde inşa edildiği dönemin politik, ekonomik, toplumsal ve estetik değerlerini günümüze taşımaktadır. Cunningham (1998: 10), son yıllarda modern mimarlığa ait eserlerin, tarihin diğer dönemlerde inşa edilmiş olan kültür varlıkları ile karşılaştırıldığında daha fazla risk altında olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle, tarihsel süreklilik içerisinde 20. yüzyıl mimari mirasının da korunması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, modern mirasın belgelenmesi, envanterinin çıkartılması ve korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi adına 1990 yılında konferans düzenlenmiştir. Bu konferans neticesinde yayınlanan Eindhoven Bildirisi ile DOCOMOMO (*International Working Party for DOcumentation and COnservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of the MOdern MOvement*) resmi olarak kurulmuştur.

Zaman içerisinde korunması gerekli modern yapıların belirlenmesine yönelik kuramsal tartışmalar ortaya çıkmıştır. Omay Polat ve Can, modern miras çalışmaları irdelendiğinde iki temel görüşün hakim olduğunu dile getirmektedir. İlk görüş, modern mimarlık mirasının mevcut koruma kuramı, ölçütleri ve pratiği ile değerlendirilebileceği yönünde iken; ikinci görüş, mevcut koruma kuramının yeniden tartışılmasını gerekli kıldığını ve kuramsal alandaki yeni yaklaşımların pratikte de etkisi olacağını savunmaktadır (Omay Polat ve Can, 2008). Çeşitli kurumlar ve organizasyonlar, korunmaya değer modern mimarlık unsurlarını değerlendirmek için zaman aralığı belirlemektedir. Fakat, yapının yaş değerinin ötesinde niteliği, üslubu ve mekansal değerleri üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Koruma düşüncesi, günümüzde bütüncül bir yaklaşımla yapıyı çevreye ait tüm unsurların korunmasını öngörmektedir. Kültürel mirası koruma, insanoğlunun geçmişinin sorumluluğunu kabul etmek, geleceğe taşımak üzerine şekillenmektedir.

⁴ Kanada'nın Quebec eyaletinde 1982 yılında Charter for the Preservation of Quebec's Heritage ve 1983 yılında Kanada Hükümeti tarafından Appleton Charter For The Protection And Enhancement Of The Built Environment kabul edilmiştir. 1987 yılında Brezilya tarafından First Brazilian Seminar About The Preservation And Revitalization Of Historic Centers, 2003 yılında Endonezya tarafından Indonesia Charter for Heritage Conservation ve 2010 yılında Yeni Zelanda tarafından ICOMOS New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value hazırlanarak yerel ölçekte koruma ilkeleri belirlenmiştir.

2.2. Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Yapılar, tarihsel süreç içerisinde politik, ekonomik, toplumsal kırılma noktalarına şahitlik etmektedir. Bu bağlamda, tarihi çevrelerin korunması aracılığıyla zamanın ve mekanın sürekliliği de sağlanmaktadır. Bu açıdan koruma kavramı, kültürel miras unsurlarının doğru biçimde geleceğe aktarılmasını da amaçlamaktadır. Bu noktada yeniden işlevlendirme kavramı, bir koruma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Plevoets ve Van Cleempoel (2011), korumanın en önemli yöntemlerinden birinin, özgün işlevi ile kullanılamayan mimari mirasın yeniden kullanımı olduğunu aktarmaktadır. Çünkü, yapıyı çevre içerisinde yer alan her yapı, inşa edildiği dönemin değerlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. İçerisinde bulunduğu çağa uygun biçimde kullanılan yapılar, bünyesinde barındırdığı farklı dönemlere ait sosyal yaşantı, ekonomik durum ve kültürel yansımaların izlerini günümüze taşımaktadır.

Yeniden işlevlendirme, işlevsel olarak ömrünü tamamlamış olmakla birlikte fiziksel ve ekonomik ömrünü tamamlamayan yapıların, işlev değişikliğine gidilerek yeniden kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Burden, yeniden işlevlendirme kavramını fiziksel ömrü bitmemiş yapıların kaybetmiş olduğu fonksiyonel özelliklerini mevcut ya da yeni ihtiyaçlar doğrultusunda onarmak şeklinde tanımlamaktadır (Burden, 2004: 215). Kavramı etimolojik olarak incelediğimiz takdirde; İngilizce *reuse* kelimesi, Latince kullanmak anlamına gelen *usus* kelimesinden türetilmiştir (Wade and Kidd, 2003: 227). Yeniden kullanım (*reuse*), işlevini yitirmiş bir yapının tekrar kullanıma kazandırılması iken yeniden işlevlendirme (*adaptive reuse*) kavramı mevcut yapının belirlenen yeni işleve uyarlanması, uygun duruma getirilmesi sürecini ifade etmektedir.

Yapılı çevre, tarihsel süreklilik içerisinde çevresel, ekonomik ve sosyal-kültürel nedenlerle sürekli olarak değişmektedir. Bu devrim içerisinde yapıyı çevrenin bütün değerleriyle birlikte korunması için yapıların yeniden kullanımı önem kazanmaktadır. Çeşitli nedenlerle işlevini kaybetmiş bir yapının biçimi korunurken mevcut işlevi değişikliğe uğramaktadır. Tanyeli (2017: 145), mimarlık ürünlerinin biçimlerinin genellikle işlevden çok daha uzun ömürlü olduğunu dile getirmektedir. Böylece, özgün işlevine uygun biçimde tasarlanan yapının yeniden işlevlendirme sürecinde biçimi sabit kalırken işlevi ve kullanıcı profili değişmektedir. Bu durum beraberinde biçim-işlev paradigmasını yeniden tartışmaya açmaktadır. Yeniden kullanıma kazandırılan yapılarda işlevin ötesinde yapının varlığını

sürdürmesi önemlidir. Bu nedenle verilen işlevin değil binanın yaşatılabilirliği esastır. Yeniden işlevlendirme sürecinde mevcut biçim, yeni işlevin belirlenmesinde etkili olmakla birlikte ve tasarım sürecini de yönlendirmektedir. Bu nedenle çok yönlü bir süreç olan işlev değişikliği, bünyesinde birçok mimari çıktıyı barındırmaktadır.

Yeniden işlevlendirme sürecinde, kentsel bağlam, mekansal organizasyon, kullanıcı ihtiyaçları, strüktürel ve teknik gereksinimler dikkate alınarak yeni işlev belirlenmektedir. Nitekim, belirlenen yeni işlev doğrultusunda yapının yeniden kurgulanması gerekmektedir. Mimari tasarım sürecinde olduğu gibi yeniden işlevlendirme sürecinde de bina programlaması oldukça önem arz etmektedir. Dinç, tasarım sürecinde tüm yapı tipleri için standart bir süreç olma özelliğini taşıyan bina programlamanın, her bir yapının kendine özgü, biricik karakterini tanımlamak için tek defaya özgümlükleri yaratmaya çalışan bir anlayışın en önemli parçası olduğunu dile getirmektedir (Dinç, 2002). Programlama sürecinde yeni işleve yönelik mekansal ihtiyaçlar ışığında mevcut yapıda mekansal müdahale kararları alınmaktadır. Hatta yeni işlevin mekansal ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan mimari program kapsamında ek yapı inşa edilebilmektedir. Tarihi yapının çağdaş işleviyle etkin olarak kullanılabilmesi için oluşturulan mimari program, mevcut program ile entegre olmalıdır. Tarihi yapılarda inşa edilen çağdaş eklerin, mevcut yapının kimliği ve kentsel bağlamı göz önüne alınarak tasarlanması gerekmektedir.

Yeni işlevin sürdürülebilirliği belirlenen işlev ve mevcut binanın ilişkisi ile doğrudan ilişkilidir. Yıldız ve Asatekin (2016), yeniden kullanım sürecinde sürekliliğinin sağlanmasının, kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanması ve yeni işlev-bina adaptasyonuna bağlı olduğunu dile getirmektedir. Mekansal organizasyon ve kullanıcı ihtiyaçları arasındaki uyum düzeyi, mekanların performansını ve kullanıcıların memnuniyetini etkilemektedir. Çağdaş koruma ilkeleri ve yasa/yönetmelikler ışığında da çeşitli müdahale kararları alınarak yapı, yeni işleve hazır duruma getirilmektedir. Bu süreçte mevcut yapının taşıdığı tarihsel değeri, özgün mimari kimliği hatta kültürel bağlamı, yeniden kullanım sürecinde zarar görmeden muhafaza edilmelidir. Yeni işlev-bina adaptasyonunun başarılı olması, yapıyı çevrenin paydaşı insanların ve yapının kullanıcı kitlesinin yapıyı kabullenme sürecini hızlandırmaktadır. İşlevini yitirmiş yapıların yeniden kullanımı, toplumsal düzeyde kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak koruma bilincinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. İşlev değişikliği süreci yalnızca yapı ölçeğinde değerlendirilmemelidir. Zira, yapı kent içerisinde ki çok katmanlı bir bütünün parçasıdır. Geçmişin göstergelerini taşıyan bir

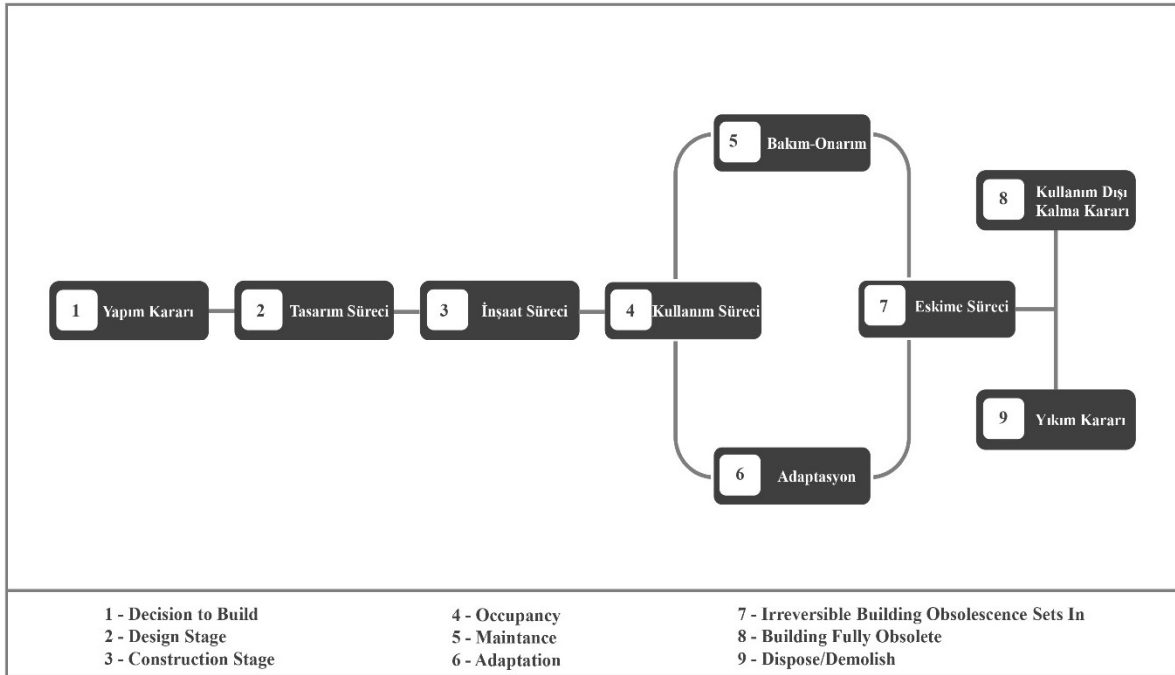
çevrede yaşayan bir kimse, “kültürel süreklilik” bilincini kolayca edinecek ve tarih bilincine sahip olacaktır. Öngörülen bu süreklilik yeni yaşamın içinde geçmişin simgelerini taşımaya dönüktür, geçmişin aynen canlandırılmasını öngören bir özlem değildir (Tekeli, 1987). Eski ile yeni kavramları arasında bütünleşik bir çevre kurgulama süreci tarihsel ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır. Arabacıoğlu ve Aydemir (2007), fiziksel çevrenin insana paralel olarak, tüm var oluşunun izlerini taşıdığını aktarmaktadır. Bu kapsamda, koruma yaklaşımının tercih edilerek yapıli çevre unsurlarının yeniden kullanımı; yapıların sonraki nesillere, öğretici ve saygıdeğer bir şekilde bırakılmasını öngörmektedir. Yapılı çevrenin tüm katmanları varlığını sürdürdüğü müddetçe bir tarih bilincinden söz edilebilmektedir.

Kentlerin tarihsel ve kültürel sürekliliğinin sağlanması için çok katmanlı yapının korunması ve mevcut alanların yeniden kullanımı önem arz etmektedir. Çünkü, zaman içerisinde yapılar gibi belirli alanlar ve kentsel bölgeler, politik, ekonomik ve sosyal nedenlerden ötürü işlevini yitirebilmektedir. Gerçekleşen değişimler üretim biçimlerini, yaşam şekillerini ve sosyal düzeni dönüştürmektedir. Bu nedenle işlevini yitiren alanlar ya da bölgeler varlığını sürdürememektedir. Kent içerisindeki atıl durumda bulunan bölgeler, kentlinin kullanımına olanaksız olduğu için kentsel çöküntü alanları haline gelmektedir. Roberts ve Sykes, bu değişim sürecinin kaçınılmaz olduğunu dile getirirken politik, ekonomik ve sosyal sistemin işleyişinin sürekli olarak yeni şeyler ürettiğini dile getirmektedir (Roberts and Sykes, 2002: 11). Gerçekleşen değişimler ise kentlerin yeni duruma uyum sağlamaları için fırsatlar yaratmaktadır. Bu noktada, kentsel yenileme ya da kentsel dönüşüm çalışmaları aracılığıyla kentsel çöküntü alanları haline gelen alanların yeniden canlandırılması mümkün olmaktadır. Böylece, yapıli çevrenin ötesinde toplumsal bellekte muhafaza edilmektedir.

Yeniden işlevlendirme sürecinde mevcut işlev değiştirilirken, fiziksel biçimin ötesinde toplumsal belleğin ve kentsel bağlamın da dikkate alınması gerekmektedir. Zira, yapılara ya da bölgelere yüklenen simgesel/anlamsal bir biçimin varlığından bahsetmek mümkündür. Diğer taraftan mevcut yapının çağdaş kullanımı, yeni bir katman ve yeni bir anlam da ortaya çıkarmaktadır. Kamacı (2014), “Eski” ve “Yeni” arasındaki diyalektik ilişkinin; koruma kavramı içerisinde hem eski hem de yeni parçalar/yapılar/ifadeler taşıyan üçüncü bir hal olduğunu dile getirmektedir. Kurulması, kurgulanması ve uygulanması zor olan bu devingen sentezin yansımalarını, çevresel, mekansal, sosyal boyutta görmek mümkündür. Bu açıdan yeniden işlevlendirme sürecinin nedenlerini ve sonuçlarını irdelemek gerekmektedir.

2.2.1. Yeniden işlevlendirme sürecinin nedenleri ve sonuçları

Yaşam döngüsü içerisinde, yapım kararı alınan yapı tasarım ve inşaat aşamaları ile kullanıma kazandırılmaktadır. Kullanıma başladığında yapının ve malzemenin ömrü optimum düzeyde iken zaman içerisinde malzemenin ömrü azalmakta ve yapı fiziksel olarak yıpranmaktadır. Kullanım süresinde gerçekleştirilen bakım veya onarımlar çalışmaları ile yapının mevcut işlevi sürdürülebilmektedir. Fakat çoğu zaman yapı fiziksel ömrünü tamamlamadan çeşitli nedenlerle işlevsel ömrünü tamamlamaktadır. Douglas (2006: 20), bakım ve işlevsel değişim, binalara yapılan iki temel müdahale olmakla birlikte birbirine tamamen zıt müdahaleler olduğunu dile getirmektedir. Nitekim bakım-onarım gibi basit müdahaleler yapının mevcut durumunu korumaktadır. Diğer taraftan işlev değişikliği sürecinde yapı, belirlenen yeni işlevin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmektedir. Fiziksel ömrünü tamamlamış yapıların ise yeniden kullanımı mümkün olmayıp yapının yıkımı gerçekleştirilmektedir.

Şekil 2.1. Yapı yaşam döngüsü (Douglas, 2006'dan düzenlenmiştir)

Yapı yaşam döngüsünü etkileyen ya da yapının mevcut işlevini kaybetmesine sebep olan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. İşlevini kaybeden yapı atıl durumda kalmakla birlikte süreç genellikle yapının yıkılması ile sonuçlanmaktadır. Fakat politik, ekonomik, toplumsal ya da estetik nedenlerle bir yapının korunmasına karar verilebilmektedir. Farklı başlıklar altında

yeniden işlevlendirme nedenlerini tasnif eden çalışmalarda bulunmaktadır. Gazi ve Boduroğlu (2015), binaların özgün işlevini kaybetmesi, çevresel faktörler, ekonomik nedenler ve sosyal/kültürel değişimler olarak yeniden işlevlendirme nedenlerini ele almaktadır. Altınoluk (1998: 19), tarihsel ve kültürel nedenler, çevresel nedenler, ekonomik nedenler olarak işlev değişikliğinin nedenlerini tanımlamaktadır. Giresun ve Tönük (2018) ise yeniden işlevlendirme nedenlerini yapısal, çevresel, ekonomik, yasal ve işlevsel olarak sınıflandırmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinin nedenlerini tanımlayan çalışmalar doğrultusunda mutabık kalınan ortak nedenleri; çevresel nedenler, ekonomik nedenler, sosyal ve kültürel nedenler olmak üzere ele almak mümkündür.

Yeniden işlevlendirmenin nedenleri

Beşeri çevre, insanoğlu tarafından şekillenmekle birlikte insana dair demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bileşenleri de etkilemektedir. Feilden (2003: 3), kültürel mirasın korunmasını bozulmanın önlenmesine karşı bir eylem olmasının ötesinde, doğal ve kültürel çevrede geçmişin mirasını geleceğe aktarılması olarak açıklamaktadır. Bu yüzden hiçbir yapı tek başına düşünülemez, yapılı çevresi birlikte meşruiyet kazanır. Zaman içerisinde gerçekleşen demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler yapının ya da alanın işlevini kaybetmesine neden olmaktadır. Kendini yenileyemeyen ve bağlamından kopan yapılar ise atıl kalmaktadır. Kentsel bağlam içerisinde anlam kazanan tarihi yapının çevresiyle beraber düşünülmesi ve yakın çevresinin koşullarına ve şartlarına göre kendini yenileyebilir olması önem arz etmektedir.

Endüstrileşme ve hızlı nüfus artışı ile daha da kısıtlı hale gelen doğal kaynaklar her geçen gün azalmaktadır. Sınırlı kaynaklara karşı artan tüketim ise doğal çevre ile yapılı çevre arasındaki sınırları derinleştirmektedir. Bu açıdan, yapı yaşam döngüsü içerisinde atıl kalan yapıları yıkmak yerine yeniden kullanımı daha önemli hale gelmektedir. Yapıların fiziksel ömürleri, çoğu zaman işlevlerinden çok daha uzun süre dayanmaktadır. Mumford (1953), işlevsel ömrünü tamamlamış yapıları, eskime problemlerine değinerek ekonomik statüleri dolayısıyla yenileme, tamir ve bakım giderlerini karşılayamaz binalar olarak tanımlamaktadır. Hammaddenin çıkarılması, ürünlerin işlenmesi ve yapı malzemeleri ile gerçekleştirilen üretim süreci neticesinde kullanılan malzeme veya bileşenler yapı yıkıldıktan sonra atık haline gelmektedir. Kullanılan malzemenin ömrünün bitmemesine rağmen, işlevsel olarak terk edilmek durumunda kalan yapılar yıkılmak yerine tekrar

kullanılabilir ve yaşanılabilir hale getirilebilmektedir. Yeniden işlevlendirme neticesinde işlevsel ömrünü tamamlayan yapıların tekrar kullanıma kazandırılması, yıkım maliyetini ve atık malzemelerin dönüşüm maliyetini ortadan kaldırırken yeniden hammadde kullanımının ve enerji kullanımının da önüne geçmektedir.

Sürekli bir devinim içerisinde olan toplumsal yapı, tarihsel süreç içerisinde belirli kırımlar yaşamıştır. Bu kırımlar neticesinde sosyal, demografik ve ekonomik değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimler aile yapısının değişmesi, inanç sistemlerinde gerçekleşen değişimler, toplumun yaşam biçiminin değişmesi ve politik değişiklikler olarak farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Zaman içerisinde gerçekleşen sosyal, demografik ve ekonomik değişimler yine ihtiyaçları değiştirerek yapıların işlevini hatta özgün kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Buna karşın, çok katmanlı yapı çevrenin korunması, işlevini kaybetmiş yapıların yeniden kullanılması ile mümkündür. Zamanı, yaşanmışlığı ve tarihi dondurarak tarihi yapıların korunması yerine güncel olarak kullanılması sosyal-kültürel sürekliliğe de katkı sağlamaktadır. Kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biri olan mimari mirasın korunması ve çağdaş yaşam ile bütünleştirilmesi toplumların kültürel sürekliliği açısından önem arz etmektedir (Yalaz & Yıldız, 2020). Bu durum yapı çevrenin kimliğini korurken işlevini kaybetmiş yapılarını ve kentsel çöküntü alanlarını -yerel halk ve mülkiyet sahipleri koruyarak- yeniden kente kazandırılması açısından önem arz etmektedir.

Yeniden işlevlendirmenin sonuçları

Yeniden işlevlendirme süreci, yapının yaşam döngüsü sonlandırılarak yıkılması yerine yeni bir işlevle tekrar yaşam döngüsüne katılmasını sağlamaktadır. İşlev değişikliğinin yapı çevre açısından sağladığı birçok olumlu etken de bulunmaktadır. Yeniden işlevlendirme aracılığıyla hem çevresel bağlam hem kaynak kullanımına yönelik sürdürülebilir bir yaklaşım sergilenmektedir. Diğer taraftan, kentsel ölçekte nüfus hareketlerinin önüne geçerek sosyal ve kültürel doku da korunmaktadır. Aydın ve Yıldız, yeniden işlevlendirmenin olumlu sonuçlarını; var olan yapı stoğunun değerlendirilerek doğal çevreye verilecek zararın azaltılması, ekonomik açıdan yarar sağlaması, kültür ve tarih sürekliliğinin sağlanması şeklinde aktarmaktadır (Aydın ve Yıldız, 2010). Bu bağlamda, yeniden işlevlendirme sürecinin sonunda çevresel, sosyal ve sosyal-kültürel açıdan nihai sonuçlara ulaşması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik ilkelerinin de sürecin çıktıları olarak önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

2.2.2. Yeniden işlevlendirme sürecinde yasal-yönetmelik çerçeve

Mevzuat, herhangi bir konuda uygulamaların yasal ve idari sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda kültür varlıklarının korunmasına yönelik yasal-yönetmelik çerçeve; kültür varlıklarının tanımına, kapsamına ve müdahale biçimlerine yönelik hükümler ortaya koymaktadır. Bu hükümler aracılığıyla yapıların korunmasına yönelik uygulamalardan sorumlu kurumlar ve yetki alanları da belirlenmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecini uluslararası antlaşmalar düzeyinde incelediğimiz takdirde, yeniden kullanıma yönelik hükümler içeren birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. 1904 yılında Madrid’de düzenlenen Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi, yeniden işlevlendirme konusunda hüküm içeren öncül yasal düzenlemelerden biridir. Madde 3 kapsamında “*Mimarlıkta ise yararlık, güzelliğin esaslarından biri olduğu için, yasayan eserler yeniden kullanılmaları için onarılmalıdır.*” ifadesi bulunmaktadır (Yalaz ve Yıldız, 2020). Konferansta kabul edilen kararlar neticesinde, eski eserlerin yaşatılması için yeniden kullanımın gerekliliği dile getirilmektedir. İlerleyen yıllarda İtalya’da korumaya yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 1931 yılında kabul edilen Carta Del Restauro, işlevini yitiren tarihi yapılarda özgün işlev dikkate alınarak yeniden kullanımdan bahsedilmektedir. İlerleyen yıllarda koruma yaklaşımının gelişmesi ile birlikte yeniden işlevlendirmeye yönelik hükümler de uluslararası sözleşmelerde kendine daha fazla yer bulmuştur. Venedik Tüzüğü de yeniden kullanıma dair hükümler içermektedir.

Madde 5: Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür kullanma arzu edilebilir fakat bu nedenle yapının planı ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklik tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.

Venedik Tüzüğü, 1964 (URL-3)

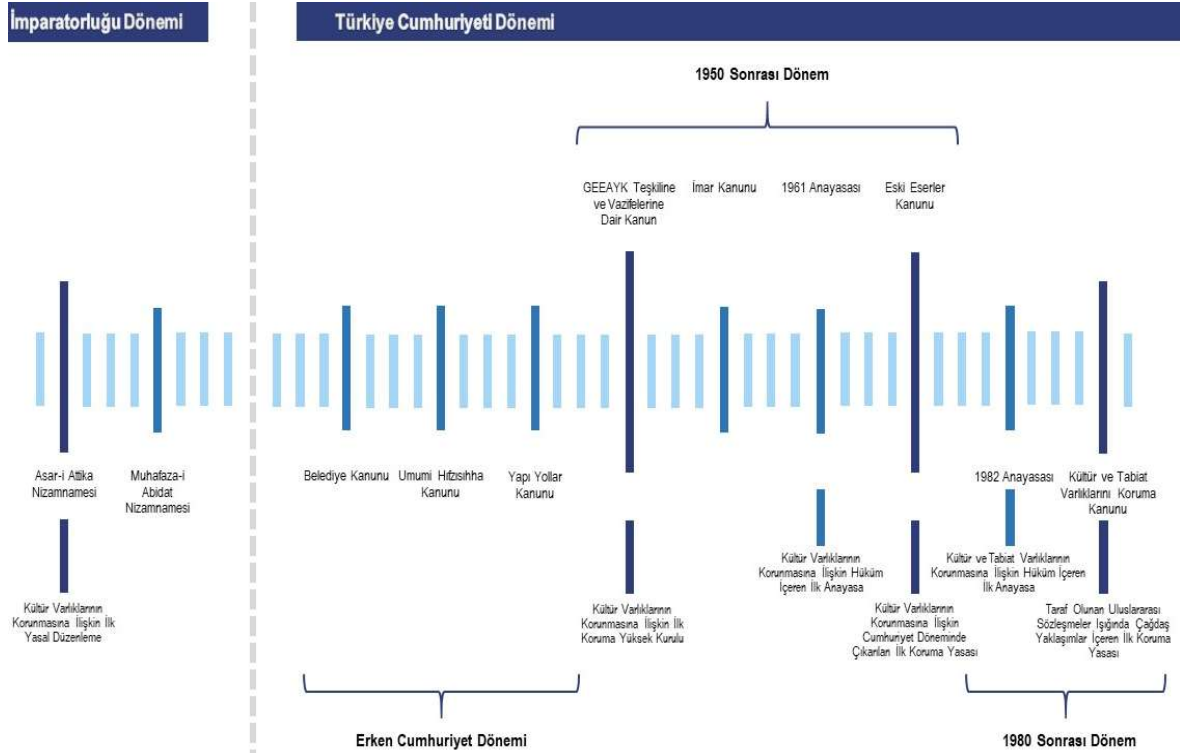
Venedik Tüzüğü’nün 5. Maddesi, yeniden işlevlendirmenin gerekçeleri ile birlikte sınırlarını tanımlamaktadır. Diğer taraftan, 13. madde kapsamında tarihi yapılarda ek yapı kavramından bahsedilmektedir. Bu madde, eklentilere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebileceği hükmü bulunmaktadır. Nitekim, yapıların yeniden kullanım aracılığıyla yaşamlarını devam ettirebilmesi için yeni işlevin mekansal ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

Amsterdam Bildirgesi (1975), işlevini yitirmiş yapıların yeniden kullanımı kültür varlıklarını korunmanın ötesinde kaynak tasarrufuna ve israfın önlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, tarihi yapılara çağdaş yaşamın gerekleriyle ilişkili yeni işlevler verilebileceği öngörülmektedir. Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi de benzer şekilde kültür varlıklarının çağdaş hayatın gereksinimleri dikkate alınarak yeniden kullanımını, koruma sürecinin önemli bir parçası olarak görmektedir. Madde 11 uyarınca *“Her bir taraf, kültürel mirasının mimari ve tarihsel özelliklerini koruma açısından, korunan varlıkların, çağdaş hayatın gereksinimleri göz önüne alınacak şekilde kullanımını, uygun olan durumlarda, eski binaların yeni kullanımlara intibaklarını teşvik etmeyi taahhüt eder.”* ifadesi bulunmaktadır (URL-5). Uluslararası sözleşmeler ışığında geliştirilen koruma yasaları geliştirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Ülkemizde kültür varlıkları ve tabiat varlıklarına yönelik yasal düzenlemeler, benzer şekilde zaman içerisinde geliştirilmiştir. Fakat yeniden işlevlendirme sürecini ulusal koruma mevzuatı düzeyinde incelediğimiz takdirde, ilgili hükümlerin kapsamının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum yasal mevzuattaki eksiklikler nedeniyle yeniden işlevlendirme sürecinde yapının tarihi kimliğine, mekan organizasyonuna ve strüktürel sistemine zarar veren uygulamalara neden olmaktadır. Bu nedenle, mevzuatın gelişim süreci ele alınarak yeniden işlevlendirmenin yasal sınırları tanımlanması amaçlanmaktadır.

Şekil 2.2.’de, ulusal koruma mevzuatı tarihsel olarak ele alınmış olup çağdaş ve kapsamlı bir koruma kanunu olan 2863 sayılı KTVKK çıkarılana kadar geçen süreç kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda; Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi kapsamında; idari, ekonomik, toplumsal kırılımların gerçekleştirildiği farklı özelliklere sahip dönemler yasalar kapsamında değerlendirilmiştir. Cumhuriyet dönemi;

- Erken Cumhuriyet Dönemi
- 1950-1980 Arası Dönem
- 1980 Sonrası Dönem

olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. Çıkarılan yasaların koruma yaklaşımı ve kapsamı dikkate alınarak, kültür varlıklarının korunması ve yeniden işlevlendirmesine dair yasal düzenlemeler kapsamında kırılma noktalarını içeren diagram, ulusal mevzuatı tarihsel çerçevede ele almaktadır. Koruma kavramının gelişim sürecinde belirlenen çeşitli ilkeler, tarihi çevreler üzerinde uygulanacak olan koruma kararlarının sınırlarını çizmektedir.

Şekil 2.2. Ulusal koruma mevzuatının gelişim süreci
(Tez yazarı tarafından hazırlanmıştır)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, fıkıh esasların dayalı olarak yürütülen hukuki sistemden dolayı birçok konuda yasal düzenlemeler geç dönemde oluşturulmuştur. 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Hassa Mimarları Ocağı tarafından yürütülen imar faaliyetleri ve eski eserlere yönelik bakım-onarım çalışmaları, 1831 yılında Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Dedehayır, 2010: 31). Vakıflara ait taşınmazların korunması ve ihyası ise vakıflar tarafından etkin biçimde gerçekleştirilmektedir. Daha önce çeşitli kanunlarda eski eserlere dair ibareler bulunmakla birlikte eski eserlere dair ilk yasal düzenleme 1869 yılında Asar-i Attika Nizamnamesi'dir. İlerleyen süreçte Asar-i Attika Nizamnamesi, 1874 ve 1884 yıllarında ki düzenlemelerin ardından 1906 yılında gerçekleştirilen revize ile son halini almıştır. 23 Nisan 1906 tarihli Asar-i Attika Nizamnamesi ile taşınır taşınmaz tüm kültür varlıkları eski eser kapsamına alınmıştır (Çal, 1997). Eski eserlerin korunmasına yönelik İmparatorluk tarafından çıkarılan son yasal düzenleme 1912 yılında çıkarılan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'dir. Bu dönemde, merkezîyetçi bir yaklaşım ile eski eserlerin korunmasına ve uygulamaların denetlenmesine yönelik olarak İstanbul'da, Muhafaza-i Âsâr-ı Atîka Encümeni kurulmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde, Osmanlı döneminden kalan eski eserleri yönelik olarak çıkarılan koruma yasaları varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, Asar-i Attika Nizamnamesi Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan temel yasal düzenlemelerden biri olup TBMM tarafından kültürel mirası koruma yasası olarak kabul edilmiştir (Madran, 1996). Bu dönemde kentlerin imar-iskan süreçleri ile ilgili Belediye Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Yapı Yollar Kanunu çıkarılmış olup bahsi geçen yasal düzenlemelerin içerisinde tarihi yapıların korunmasına yönelik belirli hükümler yer almaktadır. 1930'lu yıllarda eski eserlerin korunmasına yönelik hükümler içeren yasalar yapılmış olmakla birlikte doğrudan bir koruma yasası hazırlanmamıştır.

1950'li yıllar ulusal anlamda önemli koruma yasalarının çıkarıldığı bir dönem olması nedeniyle önem arz etmektedir. 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun" ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Yüksek Kurul, koruma ilkeleri ve müdahale biçimlerini belirlemek, rölöve, restorasyon, restitüsyon projeleri hakkında karar vermek gibi görevleri üstlenmiştir (Özdemir, 2005). 16 Temmuz 1956 yılında ise 6785 sayılı İmar Kanunu çıkarılmıştır. Ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına ilişkin Anayasa düzeyinde ilk hüküm ise 1961 Anayasası'nda yer almaktadır. Anayasası'nın 50. maddesi uyarınca, "... Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar..." hükmü yer almaktadır (URL-6). Böylece anayasa düzeyinde koruma kavramına ele alınırken, tarihi alanların korunmasına yönelik sorumluluğun kamuya ait olduğunu aktarılmaktadır. GEEAYK tarafından, 24 Ekim 1967 tarihinde 3674 sayılı karar kapsamında Venedik Tüzüğü kabul edilmiştir. Böylece Türkiye bu antlaşmanın taraf ülkesi haline gelmiştir. Fakat Venedik Tüzüğü'nün kabul edilmesine karşın mevcut yasalar tarihi çevreyi bütüncül biçimde korumaya olanak tanımamaktadır. Bu önemli eksiklik nedeniyle ülkemizde kırsal ve kentsel sit niteliğindeki alanların tarihi korunmasında geç kalınmıştır.

Cumhuriyet tarihinde kültürel varlıkların korunmasına yönelik olarak hazırlanan ilk kapsamlı yasal düzenleme, 6 Mayıs 1973 tarihinde çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'dur. Belirli zamanlarda gerçekleştirilen küçük değişiklikler ile Asar-i Attika Nizamnamesi 1973 yılına kadar ulusal koruma yasası olarak kullanılmıştır (Çal, 1997 ve Madran, 1996). Bu dönemde çıkan Eski Eserler Kanunu ile birlikte sit kavramının (arkeolojik, tarihi, tabii) tanımı yapılmış olup tarihi alanların bütüncül biçimde korunması

yasalar ile güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda, eski eserlerin kullanım biçimi GEEAAYK görüşü alınmak kaydıyla Kültür Bakanlığının iznine tabi tutulmuştur. Önceki dönemlerde korumaya ilişkin yasal düzenlemelerde yer almayan bu hüküm aracılığıyla; koruma anlayışı bütüncül ve kapsamlı bir içeriğe kavuşmuş, planlama korumanın bir aracı olarak algılanmıştır (Özdemir, 2005). 1974 yılında ise ICOMOS Türkiye Milli Komitesi kurularak koruma faaliyetleri uluslararası anlamda da güç kazanmıştır.

1980’li yıllarda liberal ekonominin gelişmesi neticesinde kentler ve toplumsal düzen hızla değişirken, var olan yasal düzenlemeler ve kurumlar yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu kapsamda 1982 Anayasası çıkarılmış olup birçok alanda yasal değişikliğe gidilmiştir.

Madde 63: Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

1982 Anayasası (URL-6)

Anayasa aracılığıyla hem kültür varlıklarının hem de doğal varlıklarının korunması devlet güvencesine alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından koruma mevzuatı, günümüze kadar kapsamlı bir gelişme görülmektedir. Bu dönemde, Eski Eserler Kanunu kaldırılmış olup yerine 21 Temmuz 1983 tarihinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kabul edilmiştir. 1983 yılında kabul edilen kanunla, eski eser kavramı yerine kültür ve tabiat varlıkları ifadesini benimsendiğini aktarmaktadır (Nesli, 2018). Bu kanun kapsamında o tarihi kadar varlığını koruyan GEEAYK tasviye edilmiştir. Bu kurulun yerine “Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu” ve yerel düzeyde “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” oluşturulması sağlanmıştır. Sonraki süreçte 17 Haziran 1987 tarihinde 3386 sayılı yasa ve 14 Temmuz 2004 tarihinde 5226 sayılı yasa ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda kapsamlı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, farklı zamanlarda yapılmış çeşitli değişiklikler gerçekleştirilen kanun, günümüzde hala varlığını sürdürmektedir.

2863 Sayılı Kanun kapsamında, kültür varlıklarının korunması ve korunma yöntemleri açıklanmıştır. “2. Bölüm: Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları” kapsamında taşınmaz kültür varlıklarının tanımı yapılmış olup yeniden işlevlendirme ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Ahunbay, kanun kapsamında 6. Maddede yer alan ifadenin,

20. yüzyılda ve sonrasında inşa edilen yapıların korunması gereken taşınmaz kültür varlıkları kategorisi dışında tutulduğuna dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl sonuna kadar inşa edilen yapılarının tarihi belge olarak sayılmayacağı ve tescilsiz olduğu için yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını dile getirmektedir (Ahunbay, 2017: 30, 137). 2004 yılında 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. 2004 yılında yeniden düzenlenen 7. madde kapsamında kamulaştırılan bir yapının bölge koruma kurulunu görüşü ve onayı dikkate alınarak yeni işlevinin belirleneceği belirtilmiştir. Madde 7 uyarınca “*Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî idare birlikleri tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırabilirler.*” hükmü yer almaktadır (URL-7). Bu madde, herhangi bir mülkün kamulaştırılmadan önceki sahiplerinin mağdur olmaması ve raîç bedel üzerinden öngörülen işleve göre kamulaştırma yapılmasını sağlamaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde kamunun rolünü kısıtlayan yaklaşımlar belirli sorunları beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan, 2004 yılında yapılan düzenleme ile Koruma Bölge Kurulu kararları doğrultusunda hazırlanan koruma amaçlı imar planlarının uygulanmasına ve denetlenmesine yönelik olarak büroların kurulması sağlanmıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 1999 yılında aldığı 660 Nolu İlke Kararı, taşınmaz kültür varlıklarının bakım, onarım (basit onarım ve esaslı onarım) ve yeniden yapma (rekonstrüksiyon) çalışmaları ile ilgili alınacak kararların çerçevesi belirlemektedir. II. Madde’nin (ç) bendi uyarınca “... *yeni işlev verilecek yapılarda yapılacak eklerin, niteliği ve korunması gerekli kültür varlığıyla bütünleşmesi, tasarımı yapan mimar tarafından gerektiğinde avan proje niteliğinde hazırlanarak, koruma kurulunun görüşüne sunulacağına...*” ifadesi yer almaktadır (URL-8). Bu kapsamda, tescillenmiş tarihi yapılara yeni işlev vermeden önce, yapının sahip olduğu niteliklere uygun kriterlerde, yapının özgün algısını bozmayacak bir kullanım öngörülmesinin önemine değinmektedir. “Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları” başlığı altında yeniden kullanım sürecinde istenilen projeye yönelik standartlar yer almaktadır. Bu bağlamda, yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale kararlarına yönelik sınırlarının tanımlanması gerekmektedir. Zira yeniden işlevlendirme sürecinde yapının, tarihi değeri, üslubu, malzeme kullanımı ve zaman eklerine saygı duyan ve mevcut yapıyla bütünleşen bir yaklaşım önem arz etmektedir.

2.3. Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Müdahale Biçimleri

Atıl durumdaki yapıların yeni işlevi belirlenirken, mevcut yapının var olan durumu, mekansal özellikleri, strüktürel sistemi, kültürel ve estetik değerleri göz önüne alınmalıdır. Yıldız ve Asatekin (2016), belirlenen yeni işlevin, mevcut yapının ve içerisinde bulunduğu çevrenin niteliklerine göre tespit edilmesi; koruma ilkeleri sınırlayıcılığında müdahaleler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim, işlev değişikliği beraberinde yapının çeşitli ölçeklerde müdahale kararları alınmasını gerektirmektedir. Yeniden kullanım sürecinin niteliği ise mevcut yapıda uygulanan müdahale biçimleri ile ilişkilidir. Ahunbay (2013), koruma uygulamalarında kültür varlıklarının yenilenemeyen bir kaynak olduğu kabul edilirken en az müdahale ile yaşatılmasının gerektiğini dile getirmektedir. Yeniden kullanımın hedefi, kültür varlığını tarihî ve estetik değerleriyle anlamını yitirmeden sunmak, yaşatmaktır (Ahunbay, 2013). Zira yapının özgün değerlerini koruyarak yeniden kullanılması neticesinde yapıya eklenen çağdaş katman, yapının zaman içerisinde geliştirerek günümüze taşıdığı değerleri korumalıdır.

Madde 4: ... Her kültür varlığının kendine özgü nitelik, sorun ve potansiyeli olduğu göz önüne alındığında, evrensel yaklaşımlara uymak koşuluyla, bu çok zengin ve çeşitlilik gösteren mirasın incelenmesine, belgelenmesine, değerlendirilmesine ve koruma müdahalelerinin tanımlanmasına yönelik çalışmalar o yapıya özgü olmalıdır.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013 (URL-9)

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi kapsamında, her yapının kendine özgü durumu göz önüne alınarak müdahale kararlarının alınması gerektiğini öngörmektedir. Kuban'a göre, var olan yapıyı doğal bir mimari tasarım sürecine sokmasından dolayı yeniden işlevlendirme, klasik müdahale türlerinden farklıdır (Kuban, 2000: 118). Yapının bağlamının ve mimari kimliğinin zarar görmemesi şartıyla yeni işlevin gerektirdiği çevresel, mekansal ve teknik müdahaleler gerçekleştirilmelidir. Fakat, yapılara yeni işlev verilirken gerçekleştirilen müdahaleler, yapının özgün durumunu korurken, geri alınabilir (*reversible*) olması gerekmektedir. Bu nedenle yapının mimari özellikleri, işlev değişikliğinde önemli bir etken olarak ele alınmalıdır. Mevcut yapı, yeni işlevin mekansal gereksinimleri ve kullanıcı ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Yeni işlevin ise yapının mimari kimliğini ve simgesel değerini koruması gerekmektedir. Yapının tüm unsurlarıyla birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması önem arz etmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde mevcut yapıya uygulanan müdahale biçimlerini çeşitli başlıklar altında ele almak mümkündür.

Kentsel bağlamda yapılan müdahaleler

Yapı tekil bir varlık olmakla birlikte, kent içerisinde yer aldığı çevrenin bir parçasıdır. Yapıyı çevre bazında değerlendirdiğimiz takdirde, işlev değişikliği sürecinde yapılan müdahaleler yapının çevresi ile uyumlu olmalı ve kentsel doku bütünlüğünü sağlamalıdır. Zira, koruma süreci bağlamsal olmakla birlikte yapılar da bağlamı içerisinde değerlidir. Yapının tarih/zaman değeri kapsamında oluşan çok katmanlı kimliği yeniden kullanım sürecinde korunmalıdır. Mekanın kimliği, sürekliliğin ve birikimin eseridir. Anlamlar, gelenekler, bağlılıklar mekan kavramı etrafında oluşmaktadır. Kamusal bellek ve kültürel miras bu bağlamda hem sosyal ve hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır (Büyükarıslan ve Güney, 2013). Mimari mirasın değeri ve özgünlüğü, ait olduğu yapı çevre ve kültürel çerçeve içinde değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Bu doğrultuda, yeniden kullanım sürecinde ek yapı kararı alınması durumunda mevcut yapının özgün değerlerine saygı duyulması gerekmektedir. Yapının kapsamlı bir şekilde çevre analizi yapılmalı ve komşu yapılarla ilişkisi dikkate alınarak ek yapı tasarlanmalıdır.

Yakın çevreye yapılan müdahaleler

Yeniden işlevlendirme sürecinde yapı yaklaşma kurgusu, belirlenen yeni işlev doğrultusunda kurgulanmalıdır. Mevcut yaklaşım kurgusu mümkün olduğu kadar korunmalı; aydınlatma ve donatı elemanları yeniden kullanım senaryosuna uygun biçimde düzenlenmelidir. Bu kapsamda mevcut yapının, ulaşım, otopark ve servis, iç-dış mekan kompozisyonu gibi çevresel şartları sağlayabiliyor olması gerekmektedir (Yıldız ve Asatekin, 2016). Yapının çağdaş kullanımının beraberinde yeniden işlevlendirme sürecinde, çevresel tasarımı da önemli bir girdi haline getirmektedir. Yapı girişleri, servis girişleri, ulaşım ve otopark kurgusu herkes için erişilebilir olmalıdır. Yapının yakın çevresi de yeni işleve uygun olarak projelendirilmeli ve yapının çevresiyle birlikte sürekliliğini sağlayacak bir yaklaşım ile müdahaleler gerçekleştirilmelidir.

Mekan kurgusuna ve mekan organizasyonu yapılan müdahaleler

Mekansal kurgu, yapının mimarın tasarım yaklaşımı, kullanıcı ihtiyaçları ve estetik kaygılarını da içermektedir. Dinç, yaşam ve kullanım bütünlüğü için fiziksel bir çevre oluşturan mekansal organizasyonların, zengin ve çoğu zaman da karşıt problemlerin bir

arada çözümünü gerektirdiğini aktarmaktadır. Bu açıdan mekansal organizasyon, insan davranışlarını ve ilişkileri belirlemekte, iklimi, kaynakları ve değerler sistemini dönüştürmekte ve ait olduğu kültürün değerlerini simgelemektedir (Onat, 1990 aktaran Dinç, 2002). Böylece yapı, inşa edildiği dönemin sosyal, kültürel ve estetik yaklaşımına dair tarihi bir belge niteliği taşımaktadır. İşlevini kaybetmiş yapıların çağdaş kullanımı, mevcut yapının taşıdığı değerleri ve özgün kimliğini zarar görmeden muhafaza etmelidir. Mekan organizasyonu dikkate alınarak yeni işlevin belirlenmesi gerekmektedir. Mekan ilişkileri, doluluk-boşluk kurgusu, açıklıklar ve hacimsel kurgular gibi unsurlar dikkate alınmalıdır. Yapıların, belirlenen yeni işlev için yeterli hacme ve mekansal yeterliliklere sahip olmamasının, tarihi yapıların özgün mekan kurgusunun bozulmasına, nitelikli eklerin ortadan kaldırılmasına neden olmaktadır. Yapının sirkülasyon sistemi de işlev değişikliği sürecinde korunmalıdır. Yatay ve dikey eksenle mekanları birbirine bağlayan ve mekanların kullanılmasını olanaklı kılan sirkülasyon kurgusunu değiştirmek uygulama sürecinde çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Nitekim, işlev değişikliği sürecinde dikey sirkülasyon hacimleri kurgulamak yapıda kalıcı müdahaleleri zorunlu kılmaktadır.

Kütle ve cephe kurgusuna yapılan müdahaleler

Tarihi yapıda, parselde kapladığı kütle alanı, konfigürasyonu ve cephe kurgusu mimari kimliği açısından oldukça önem arz etmektedir. Kuban, yeniden işlevlendirme sürecinde en büyük tasarım sınırlılığının mevcut yapının kütlesi ve cephesi olduğuna dikkat çekmektedir. Zira, bu unsurlar yapının tarihi çevrede bir süreklilik aracı olan temel öğeleridir (Kuban, 2000: 118). Yapı kent ile kütle ve cephe üzerinden ilişki kurmaktadır. Ayrıca, işlevin belirlenmesinde mekan ve cephe ilişkisi önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden kullanım sürecinde yapının açık plan şemasına dönüştürülmesi cepheyi doğrudan etkilemez iken otel, yurt, okul gibi tekrarlanan birimlerden meydana gelen plan şemalarında cephenin de bu mekan yerleşimine uygun olması gerekmektedir. Mevcut yapının cephe kurgusu ve pencere açıklıklarının birbirini tekrar eden birimlerden oluşması durumunda, yeniden oluşturulacak kat planlarında tekrarlanan birimlerin ya da mekanların konumlandırılması mümkündür. Ahunbay, yapının yeni kullanımında yeni işlevin dış görünümü bozmadan bir müdahale geçirmesine karşın iç mekanlarda yapılacak müdahalelerde ise tarihi mekanların izini süren düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmektedir (Ahunbay, 2017: 97-99). Bu açıdan kütle ve cepheler, yalnızca dış mekanın değil iç mekanında referanslarını belirleyen bir tasarım unsurudur.

Yapı elemanlarına yapılan müdahaleler

Yeniden kullanıma kazandırılan bir yapıda, yeni işlev belirlenirken kullanıcı profili göz önünde bulundurulmalı ve yapıdaki kullanıcı yoğunluğuna uygun kararlar alınmalıdır. Örneğin, ısıya ve neme karşı duyarlı yapısal elemanların yer aldığı yapılar, belirlenen işlev doğrultusunda çok sayıda kullanıcı tarafından kullanılması durumunda ciddi ölçüde zarar görebilmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapı elemanlarının ve malzemelerin ise mümkün olduğu kadar özgün haliyle korunması gerekmektedir. Yalaz ve Yaldız (2020), kullanılan çağdaş yapı malzemelerinin ve çağdaş yapım tekniklerinin, yapının özgün değerlerine zarar vermeden uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda döşemeler, dış ve iç duvarlar, çatı, kaplamalar ve merdivenler gibi mimari elemanlar en az müdahale ile korunmalıdır. Ayrıca, yasal düzenlemeler ile yapıların yangın riskinden korunmasına yönelik alınacak önlemler zorunlu hale gelmiştir. Yanıcı özelliğe sahip yapı elemanlarının yangın dayanımı yüksek malzemeler ile değiştirilmesi gerekmektedir. Yangın merdiveni zorunlu hale getirilmiş olmakla birlikte tarihi yapılarda yangın merdiveni inşa etmek yapının özgün kimliğini bozmaktadır. Bunun için koruma kurullarının kararı ile farklı çözümler geliştirilebilmelidir.

Erişilebilirlik ise yeniden işlevlendirme sürecinde dikkate alınması gereken bir başka konudur. Güncel yapı stoğu dahi herkes için erişilebilir değil iken tarihi yapılarda bunu gerçekleştirmek daha zordur. Güler ve Tural (2017), yapıya yaklaşma ve giriş, yatay ve düşey erişilebilirlik, hizmetler ve bilgiye erişilebilirlik kriterleri çerçevesinde tarihi yapılarda erişilebilirlik kavramını ele almaktadır. Yapıya yaklaşırken dış mekan ile yapı girişi arasında kot farkı olması durumunda dış mekan kotunun yükseltilerek giriş ile aynı seviyeye getirilmesi ya da yapı girişine asansör ve rampa gibi elemanların inşa edilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde yapı içerisinde bulunan kot farklılıkları için rampa tasarımları geliştirilebilirken bu alanlarda uyarıcı zemin ve ışıklandırma uygulamaları yapılmalıdır. Ayrıca, ortopedik, işitme ve görme engelli kişilerin tarihi yapı içerisinde verilen çeşitli hizmetlere erişiminin sağlanması için gereken düzenlemeler, yapıların işlevine ve verilen hizmetin niteliğine göre farklılık göstermektedir. Görsel, işitsel ve ortopedik engeli olan kişilere yönelik olarak yapı içerisinde, kılavuz çizgiler, sesli yönlendirme sistemleri, bilgilendirme levhalarının bulunması oldukça önem arz etmektedir. Böylece yeniden kullanıma kazandırılan yapılar, toplumda bulunan her birey için erişilebilir ve kullanılabilir hale gelmektedir.

Strüktürel sisteme yapılan müdahaleler

Bir yapının teknik olarak varlığını sürdürebilmesi strüktürel olarak ayakta kaldığı sürece mümkündür. Yeni işlevin, tarihî yapının strüktürel sistemine yük getirmemesi beklenmektedir. Bu açıdan yeniden işlevlendirme sürecinde yapının fiziksel ömrünü sürdürebilmesi için strüktürel müdahaleler oldukça önem arz etmektedir. Yapılarda kullanılan strüktürel sistem ve malzeme tercihi yapının yeni işlevinde yapılacak olan müdahalenin boyutlarının belirlenmesinde oldukça önemlidir. Bununla birlikte yeni işlevin, mevcut strüktürel sistemi ve malzemeleri değiştirmesi değil; yapının mevcut niteliklerinin yeni işlevi belirlemesi gerekmektedir. Yıpranma ya da hasara yönelik strüktürel müdahalelerin ise geri alınabilir ve değiştirilebilir olması gerekmektedir. 2003 yılında ICOMOS 14. Genel Kurulu'nda kabul edilen ve yayınlanan Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler kapsamında strüktürel müdahalelere yönelik yasal sınırlar belirlenmiştir.

Madde 1.6: Mimari değer taşıyan tarihi yapıların özel durumları, karmaşık geçmişleri, tıp alanındakine benzer bir araştırma ve öneri geliştirme süreci gerektirir. Analiz, teşhis, tedavi ve kontrollerle önemli veriler ve bilgi derlenir, bozulma ve hasar nedenleri belirlenir, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılır ve uygulanan müdahalelerin başarısı denetlenir. Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalışmalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir. Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (URL-10)

Tüzüğe göre, tarihi yapı korunurken strüktürel sisteme yapılan müdahaleler; analiz, teşhis, tedavi ve kontrol aşamaları doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Analiz aşamasında bilimsel metotlarla elde edilen bilgiler derlenirken teşhis aşamasında tarihi, niteliksel ve niceliksel yaklaşım doğrultusunda karar verilmektedir. Analiz ve teşhis aşamalarından sonra tedavi olarak adlandırılan müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kontrol aşamasında ise gerçekleştirilen müdahalelerin durumu ele alınmakta olup gerektiğinde strüktürel müdahale kararları yeniden değerlendirilmektedir. Buna karşın Örmecioğlu (2010), yapısal güçlendirmenin yalnızca sorunun tespiti, analizi, teşhisi ve tedavisi şeklinde doğrusal bir süreç olmaktan daha karmaşık olduğunu dile getirmektedir. Yapının mevcut durumu, strüktürel sistemin meydana gelen hasarın ölçeği ve önceki müdahaleler gibi etkenler her yapı için farklı strüktürel müdahale kararları alınmasını ve çok yönlü bir sürecin uygulanmasını gerektirmektedir.

Teknik donanıma yapılan müdahaleler

Yeniden işlevlendirme sürecinde, mevcut yapının tesisat sistemi ve teknik altyapısı ise yeni işleve uygun hale getirilmelidir. Tarihi yapıların bir bölümü, günümüzde kullanılan teknik donanımlardan (aydınlatma, iklimlendirme, elektrik, mekanik, akustik) yoksun niteliktedir. Diğer bölümü ise inşa edildiği dönemin teknolojisine ve teknik altyapısına sahip olduğu için yetersiz durumdadır. Yeniden kullanım sürecinde belirlenen yeni işlevin gerektirdiği teknik donanıma, yapının sahip olması gerekmektedir. Mevcut yapıda, yeni fonksiyonun ihtiyacı olan elektrik, havalandırma ve sıhhi tesisat uygulamaları beraberinde mekansal ve görsel problemleri getirmektedir. Yıldız ve Asatekin (2016), koruma kapsamında değerlendirilen yapıların bütün teknik gerekliliklerin karşılanması beklenmediğini dile getirirken, yapılan tüm teknik düzenlemelerin koruma ölçütleri doğrultusunda anıtın özgünlüğünü zedelemeyecek şekilde olması gerektiğini aktarmaktadır. Yapıda alınan her bir müdahale kararının getirdiği imkan ve potansiyele karşın yapının kimliğini zarar verdiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yeni kullanım sürecinde işlevin gerektirdiği tesisat sistemlerinin de dikkate alınması önemlidir. Dikey ekseninde, strüktürel sistemin izin verdiği ölçüde tesisat şaftları oluşturulması gerekmektedir. Yatay ekseninde ise asma tavan ya da yükseltilmiş döşeme gibi müdahaleler tercih edilebilmektedir. Bu durum iç mekanda tavan yüksekliklerini ya da zemin yüksekliklerini değiştirmekle birlikte mekansal kurguya zarar vermektedir. Diğer taraftan sıva üstü tesisat uygulamalarında herhangi bir yapısal değişikliğe gidilmemektedir. Yeniden kullanım sürecinde tesisat sistemi yeni işlev için yetersiz olan yapılarda tesisatın değiştirilmesi veya yeniden düzenlenmesi müdahale kararlarından bağımsız olarak adaptasyon sürecinde kullanıcı memnuniyetini arttırmaktadır.

Yeniden işlevlendirme sürecinde yapının, yangın yönetmeliği gibi çeşitli yasal hükümlere uygun hale getirilmesi de gerekmektedir. Bunun için yangın sistemlerinin yapıya entegre edilmesi ve tahliye planlarının oluşturulması önem arz etmektedir. Yapının kat planları göz önüne alınarak yangın kaçış rotaları oluşturulurken bu rotalar üzerinde çeşitli ikaz lambaları, bilgilendirme tabelaları ve yönlendirici elemanlar konumlandırılmalıdır. Ayrıca, iç mekanlarda yangın söndürme tüpleri, su sistemleri veya sabit ilk yardım dolapları gibi mekan içinde yangına müdahaleye yönelik unsurların bulundurulması önemlidir (Bilge, 2019). Böylece yapının yangın dayanımı artırılırken olası tehlike durumlarında daha güvenli hale gelmektedir. Nitekim, mevcut yapının günümüz şartlarında yeniden kullanımı için fiziksel çevre kontrolü ve kullanıcı güvenliğinin sağlanması da gerekmektedir.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MİMARİ MİRASINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

İnsanoğlu, mülklerini, sınırlarını ve kültürlerini korumak adına tarihsel süreç içerisinde çeşitli savunma yapıları inşa etmiştir. Zaman-mekan zincirinin önemli halkalarından biri olan tahkimatlar, tarihsel ve toplumsal bağlamı açısından korunmaya değer yapılardır. Zaman içerisinde tahkimat kavramı oldukça kapsamlı bir yapı tipolojisini tanımlar hale gelmiştir. Bu bölümde, savunma mimarisine yönelik kavramlar tanımlanırken bu kavramların birbirleriyle ilişkisi irdelenmektedir. Öncelikle, tahkimat kavramı ve tarihsel gelişim süreci aktarılmaktadır. Ardından, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı politik, sosyal, teknolojik ve sanatsal açıdan çok yönlü biçimde incelenmektedir. Teknolojinin gelişimi beraberinde yapıları çevreyi de şekillendirmektedir. Bu bağlamda, havacılığın gelişimi üzerinden II. Dünya Savaşı ele alınmış olup hava saldırı sığınaklarının amacı ve kullanım süreci araştırılmaktadır. Son olarak, savaşın ardından atıl durumda kalan hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme süreci irdelenmektedir.

3.1. Tahkimat Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci

İnançlar, insanlara doğa ile bütünlük içinde var olmayı ve ideali inşa etmeyi öğretirken, insanlar arası çatışmalar özveriyle inşa edilenleri yıkmaktadır. Hobbes “Leviathan” isimli eserinde, insanın fiziksel ve zihinsel beceriler bakımından eşit yaratılmış varlıklar olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte eşitlik güvensizlik yaratır iken güvensizlik savaşlara neden olmaktadır.

Bundan ötürü, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar.
(Hobbes, 2007: 93)

İnsanın doğasında olan bu mücadele durumu beraberinde savaşı ortaya çıkarmaktadır. Uygarlık tarihi içerisinde savaşlar birçok medeniyeti yıkarken birçok medeniyetin varlık sebebi olmuştur. Hegel’e göre, tarih geçmişin devletleriyle geleceğin devletleri arasında durmadan yapılan bir savaştan ibarettir (Erkan, 2010). Savaşlar ve çatışmalar ise zaman-mekan zincirinin önemli bir halkası olan tahkimat yapılarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tahkimat kavramı, sağlamlaştırma anlamına gelen Arapça kökenli “*tahkim*” kelimesinden türetilmiş olup; bir yeri düşman saldırısına karşı koruyabilecek duruma getirmek için yapılan haberleşme, hendek, siper gibi savunma amaçlı yapılar olarak tanımlanmaktadır (URL-11). İngilizce “*fortification*” olarak kullanılan tahkimat kavramının, Latince güçlü, güçlendirmek anlamına gelen “*fortis*” kelimesinden türetildiği düşünülmektedir. Diğer taraftan Latince’de tahkimat ya da savunma yapısı anlamına gelen “*munimentum*” kelimesi bulunmaktadır (Wade and Kidd, 2003: 137). Olası saldırılara karşı kurgulanan yapıları ve güçlendirilen mevkileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi zaman içerisinde insan yaşamını ve gündelik pratikleri değiştirirken savaş tekniklerini de dönüştürmüştür. Bu nedenle tahkimat yapıları, yalnızca işleve hizmet eden yapılar değildir. Aynı zamanda, politik, ekonomik ve teknolojik olarak toplumların tarihini yansıtmaktadır. Yapım teknolojisinin gelişimi neticesinde tahkimatlar, kullanım amacı ve topografya gibi etkenlerle çok çeşitli formlara ve tipolojilere sahip hale gelmiştir.

Uygarlık tarihini ele aldığımızda, çeşitli tehlikelere karşı korunmak adına savunma yapıları inşa edildiği görülmektedir. İnsanın yerleşik hayata geçmesi ve tarımla uğraşması neticesinde kalıcı mimari ürünler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte paralel olarak savunma mimarisine yönelik örneklerle de rastlanmaktadır. Yerleşik hayata geçen insanoğlu, mülkiyet ve sınır kavramını edinirken yerleşim alanlarını dışarıdan gelebilecek insan ve hayvan tehdidine karşı korumak için savunma yapıları inşa etmiştir. Yapılan araştırmalara göre, ahşap, sıkıştırılmış toprak, kerpiç, pişmiş tuğla ve taş gibi malzemeler kullanılarak yerleşim alanlarının etrafını çevreleyen duvarlar/bariyerler inşa edilmiştir (Keeley, Fontana and Quick, 2007). Erken dönem savunma duvarlarına ait buluntular ilk tahkimlere örnek teşkil etmektedir. Bu savunma duvarları, oluşturulan hendekler ve toprak setler ile güçlendirilmektedir. Ayrıca, gözlem ve savunma amacıyla kuleler de inşa edilmektedir. Destan ve hikayelerde dahi kentlerin savunması için inşa edilen savunma yapılarından bahsedilmektedir. İlk yazılı metinlerden biri olan Gılgamış Destanı’nda, Uruk şehrinin etrafına Gılgamış tarafından sur duvarları inşa edildiğinden söz edilmektedir. Zaman içerisinde şehir duvarları kapsamlı savunma hatları haline gelmiştir. Zira, metallerin işlenmeye başlanması, mızrak ve kılıç gibi savaş aletlerinin yapımını mümkün kılmıştır. Diğer taraftan, yaya birliklerin yanı sıra atların savaşlarda kullanılmaya başlanması ile birlikte süvari birlikleri oluşturulmuştur. Stratejik olarak üstünlük sağlayan süvari birlikleri yıkıcı etki sahip askeri unsurlardır. Bu nedenle, savunma duvarları yükseltilmiş olmakla birlikte farklı yapı malzemeleri de kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 3.1. Çin Seddi, Çin (URL-12)

Sadece yerleşim alanlarını savunmak için değil, ulusal sınırları belirlemek ve akınları önlemek için de büyük ölçekli savunma hatları inşa edilmiştir. Çin Seddi, günümüze ulaşabilmiş en önemli savunma yapılarından biridir. Dünyanın en uzun savunma duvarı olma özelliğini taşıyan yapının inşa edilme nedenleri hakkında farklı görüşler mevcuttur (Okay, 1993). Gerçekleşen akınları önlemenin yanı sıra Kuzeyde bulunan göçebe kavimler ile Güneyde bulunan yerleşik Çinlileri birbirinden ayırmak için inşa edilmiştir ⁽⁵⁾. Yapımı yüzyıllarca devam eden Çin Seddi'nde, ülke sınırlarının genişlemesi ile birlikte eklenen duvarlar ve gerçekleşen onarımlar neticesinde çok çeşitli malzeme ve yapım tekniği kullanılmıştır (Yıldız, Soyluk ve Sarıcioğlu, 2018). Bugün Dünya Miras Listesi'nde yer alan Çin Seddi, Dünya tarihi açısından en önemli tahkimat yapılarından bir tanesi olma özelliğini taşımaktadır. Benzer şekilde Roma İmparatorluğu egemenliği altındaki üç kıtada, dışarıdan gelecek tehditlere karşı savunma hatları inşa edilmiştir ⁽⁶⁾. İmparatorluğun sınır bölgelerinde inşa edilen bu duvarlardan biri olan Limes Britannicus, Britanya Adası'nda yer almaktadır. Kuzey bölgesinde yer alan Ketler ile Güneyde yer alan Roma topraklarını ayırmak için inşa edilen savunma hattı aracılığıyla Kuzey'den gelen akınların önlenmesi amaçlanmıştır. Günümüzde İngiltere ile İskoçya sınırını oluşturan bölgede üç ayrı savunma duvarı bulunmakla birlikte Hadrian Duvarı, en iyi korunan ve günümüzde en tanınır olanıdır.

⁵ Hunlar ile yapılan savaş neticesinde M.Ö. 215 yılında Hunlar kuzeye sürüldükten sonra, Beylikler Savaşı dönemi ve daha önceki dönemlere ait duvarlar birleştirilmeye başlanmıştır. M.Ö. 3. Yüzyılda, Qin Shi Huang tarafından yapımına başlanan Çin Seddi, Ming Hanedanlığı (1368-1644) dönemine kadar çeşitli bölümleri inşa edilerek tamamlanmıştır.

⁶ Avrupa'da, *Limes Britannicus*, *Limes Germanicus*, *Limes Rhaetia*, *Limes Moesiae* olmak üzere dört temel savunma duvarı bulunmaktadır. Asya'da *Limes Arabicus* olarak adlandırılan savunma duvarı bulunurken, Afrika'da *Limes Tripolitanus* olarak adlandırılan savunma duvarı inşa edilmiştir.

Resim 3.2. Halep Kalesi, Suriye (URL-13)

İlkçağ'ın başlangıcından Orta Çağ'ın bitimine kadar kaleler, önemli tahkimat yapıları olarak varlığını korumuştur. Özellikle Orta Çağ döneminde Avrupa'da kaleler yaygınlaşmıştır. Yalnızca yerleşim alanlarının savunması için değil su kanallarının, ticaret yollarının ve uç bölgelerin kontrolü için de kaleler inşa edilmiştir. Fakat, barutun icadı ile birlikte ateşli silahların kullanılmaya başlanması bu durumu değiştirmiştir. Bu alanda farklı görüşler olmakla birlikte barutun, Çinli simyacılar tarafından birçok maddenin özünü birbirine karıştırarak icat edildiği kabul edilmektedir (Crosby, 2002: 96). 12. yüzyılda Çin'de kullanılan "ateş oku" olarak adlandırılan silahlar, ateşli silahların ilk kullanımına örnektir. Daha önce kuşatmalarda kullanılan ok ve mancınık sistemleri yerini ateşli silahlara bırakmıştır. Geliştirilen toplar, hendekleri aşmaya gerek kalmadan taarruzu mümkün kıldığı için hem kaleleri hem şehir surlarını savunmasız hale getirmiştir.

Konvansiyonel silahlar 15. yüzyıla kadar birçok savaşın kaderini tayin ederken, bu yüzyıldan itibaren ateşli silahların yaygınlaşması ile savaşın galibini barut kokusu belirlemektedir. 1453 yılında II. Mehmed tarafından İstanbul fethedilmiş olup bu gelişme neticesinde Orta Çağ sona ermiştir. Savaş teknolojisinin gelişimiyle birlikte kentlerin savunma sistemleri de büyük bir dönüşüm geçirmektedir. İstanbul'un fethinden sonra kara ve deniz surlarının büyük kısmı yıkılmıştır. Ülkü, Anadolu kentlerinde kaleler yerine kale dışında bulunan alanların iskan gördüğünü dile getirirken bu dönemde kalelerin yalnızca savunma amaçlı olarak ileri bölgelerde kullanıldığını aktarmaktadır (Ülkü, 2007). Bu dönemde Anadolu'yu incelediğimizde şehir surlarına pek önem verilmediği görülmektedir. Kentlerin yerleşim alanları genişlemiş ve artan nüfusun etkisiyle sur duvarlarının dışı etkin biçimde iskan edilmiştir.

Kullanılan ateşli silahlar ve toplar aracılığıyla geçilmez olduğu düşünülen şehir surlarının fethedilebilir olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle Rönesans Döneminde, topçu birliklerinin ve tüfekli piyade birliklerinin Avrupa ordularında yoğun biçimde kullanılmaya başlandığından söz edilebilir. Bu durum “*Trace Italienne*” olarak adlandırılan bir tahkimat sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Parker (1976), ateşli silahların gelişimiyle birlikte Orta Çağ’ın yüksek ve ince sur duvarlarının yerini dörtgen burçlara sahip alçak ve kalın duvarlı tahkimatlara bıraktığını dile getirmektedir. Zira, ateşli silahların tahrip kabiliyetinden ötürü 15. yüzyılda İtalya’da geliştirilmiş olan yıldız biçimli bu kalelerin, her bir köşesinde konumlandırılan burçlar bulunmaktadır. Günümüzdeki kullanımıyla burç kavramı (*bastion*) 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olup yapısı itibariyle kule kavramından ayrılmaktadır. Hughes, kale duvarının uzantısı olarak kurgulanan ve kalenin yüzey alanını genişletmek için tasarlanan burçların, yan açılardan gelen ateşten korunmak için planlandığını aktarmaktadır (Hughes 1974: 17). Her bir burç kalenin beden duvarından daha ileride konumlandırılarak kalenin savunmasını arttırmaktadır. Ayrıca savunma amacıyla kalelere toplar yerleştirilmektedir. Bu kaleler, top ateşinin tahrip gücünü sınırlamada başarılı olmakla birlikte savaşların büyük ölçüde savunmaya dayalı hale gelmesine neden olmuştur. Böylece gerçekleştirilen kuşatmalar esnasında ordunun da lojistik bakımdan desteklenmesi daha önemli hale gelmiştir. Çetin ve Kök (2015), 15. yüzyıldan itibaren orduların ikmalinde kurumsal yapılanmalar teşkil edildiğini aktarmaktadır. Ordunun besin ve mühimmat ihtiyacı karşılanarak hareket ve savaş kabiliyetinin artırılmasının yanı sıra maddi kayıpların azaltılması açısından savaş lojistiği oldukça önem arz etmektedir.

Resim 3.3. Palmanova Kalesi, İtalya (URL-14)

Ateşli silahların gelişimi, köklü değişimlere neden olmakla birlikte Avrupa'nın feodal sistemden ulus devlet sistemine geçişini hazırlayan bir süreci tetiklemiştir. Bu dönemde, Avrupa'da yaşanan mezhep ayrımlarıyla bağlantılı olarak Otuz Yıl Savaşları gerçekleşmiştir. Savaş, Avrupa siyasi tarihi açısından değerlendirildiğinde önemli bir kırılım noktasıdır. Savaşın tarafları arasında imzalanan Westphalia Antlaşması ile egemen-eşit devlet anlayışı ortaya çıkmış olup modern devletlerarası siyasetin sembolü haline gelmiştir. Diğer taraftan, 16. yüzyıl ve 17. yüzyıl'da gerçekleşen askeri stratejiler ve yenilikler cephenin ötesinde politik, ekonomik, sosyal arka plana sahiptir. Bu dönemde, Nassau Kontu Maurice van Orange ve İsveç Kralı Gustavus Adolphus tarafından ordu ve lojistik düzeninde kapsamlı değişikliğe gidildiği görülmektedir. Avrupa devletlerinin, paralı askerlerden oluşan orduları dağıtması ve zorunlu askerlik uygulamaları neticesinde orduların merkezileşmesinden söz etmek mümkündür. Roberts (1955), Maurice van Orange ve Gustavus Adolphus'un askerî taktik ve disiplin üzerine yaptığı yenilikleri “askerî devrim” olarak nitelendirmekle birlikte mali ve askeri merkezileşmeyi, modern devlet yapısının ortaya çıkışıyla bağdaştırmaktadır. Askeri devrim kavramına yönelik olarak ilerleyen yıllarda kuramcılar tarafından geliştirilen farklı saptamalar bulunmaktadır. Van Creveld, 1560 ile 1660 yılları arasındaki dönemin askeri devrim olarak tanımlandığını aktarırken Avrupa ordularının genişlemesinin ise devletlerin mali olanaklarını aşmasına neden olduğunu dile getirmektedir (Van Creveld, 1977: 5-22). Bu nedenle, orduların lojistik sisteminde değişikliklere gidilmiştir.

Dönemin savaş teknolojisini değerlendirdiğimizde, ateşli silahların etkin bir güç unsuru olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu dönemde, İsveç Kralı Adolphus tarafından topların menzili ve atış pozisyonları üzerine çalışmalar yürütülmüştür (Manucy, 1985: 7). Gerçekleştirilen balistik çalışmaların ardından topçu birlikleri yeniden düzenlenirken diğer ülkelerde de topçu birliklerinin hareket kabiliyeti üzerine çalışmalar yürütülmüştür. Merkezi orduların gelişimi, olası savaş durumunda ulusal sınırların da önemini arttırmaktadır. 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde düzenli birlikler, Avrupa devletleri için sadece ülke topraklarını savunmak değil, aynı zamanda bir iktidar unsuru olarak değerlendirilmektedir. Ordular ulusal güvenliğin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Bu dönemde, ulusların sınırlarını güvence altına almak için kapsamlı tahkimatların inşa edildiğinden söz etmek mümkündür. Fransız general Sébastien Le Prestre de Vauban tarafından kurgulanan ve Fransa'nın sınır hattını güvence altına almayı amaçlamayan bir dizi kara ve deniz tahkimatı inşa edilmiştir.

Bu dönemde, hem Avrupa hem de Anadolu kentlerinin savunmasında kaleler yerine kentlerin yakın çevresine ya da sınır bölgelerine konumlandırılan tabyalı tahkimatlar inşa edilmiştir. Ülkü, askeri amaç ve kaygılar ön planda tutularak inşa edilen tabyaların, mimari zevk ve estetikten daha çok savunmasını yapacakları alanın, yerleşim yerlerinin özellikleri ve şartları neticesinde planlanıp şekillendirildiğini belirtmektedir (Ülkü, 2007). Bu yapılarda, kalelerden farklı olarak sivil halk iskan edilmemektedir. Savunma amaçlı inşa edilen tabyalar yalnızca ordu tarafından kullanılmaktadır. Tabyaların, kalelerden bir diğer farkı ise doğrudan bir hattın savunulması için kurgulanmasıdır.

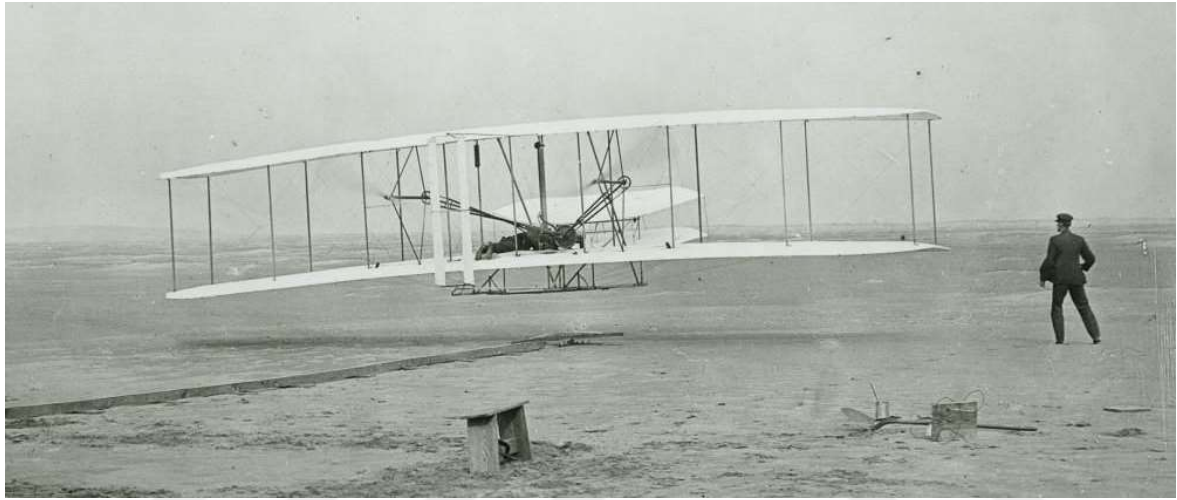

Resim 3.4. Namazgah Tabyası, Çanakkale (URL-15)

Güç kazanan merkezi yönetimler daha fazla hammadde üretimi için daha fazla insan gücüne ve araziye ihtiyaç duymuş olup bu durum koloniyalizmi ortaya çıkarmıştır. Ürettikleri hammaddeleri ve zenginlikleri Avrupa'ya taşıyan emperyalist devletler, kaynakları daha verimli şekilde işleyecek yöntemler geliştirmek istemektedir. Nitekim, buhar gücü daha az insan gücü ile daha çok üretim yapmayı mümkün kılmaktadır. Buhar gücünün kullanımı ile başlayan endüstrileşme süreci toplumlar için bir başka kırılım noktası olmuştur. Çetin ve Kök (2015), feodalizmden kapitalizme uzanan tarihsel süreçte savaşın ticarileşmesi ile birlikte askerî sistemlerin, ekonomik sistemlerin bir bileşeni haline geldiğini belirtmektedir. Askerî unsurlar, modern devletler için önemli olmakla birlikte malî merkezileşmeyle yakından ilişkilidir. Endüstri Devrimi ile üretim teknolojilerinde meydana gelen yenilikler ve artan üretim hacmi, üretilen silahlar ve orduların güç dengesiyle bağlantılı hale gelmiştir.

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali, ulus devlet fikrini cesaretlendirmiş olup Avrupa'da yaşanan etnik ayrılıkları derinleştirmiştir. Erkan'a göre, Fransız İhtilali sadece ülkelerin iç politikalarını etkilemekle kalmamış, evrensel nitelikleri dolayısıyla uluslararası ilişkilerde

yeni bir dönemi başlatmıştır (Erkan, 2010). Daha sonra gerçekleşen Napolyon Savaşları, Avrupa toplumlarının idari sınırlarında değişikliğe yol açmıştır. Napolyon Savaşları sonrasında yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlerden ötürü devletlerin askeri potansiyellerini doğrudan kullanmaları bölgesel gerilimin büyümesiyle sonuçlanmaktadır. Nitekim, çok uluslu imparatorluklarda yaşanan etnik gerginlikler ve emperyalist politikaların şekillendirdiği bölgesel çıkarlar, önce I. Dünya Savaşı ardından II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur.

Resim 3.5. The Wright Flyer, 1903 (URL-16)

20. yüzyıl öncesi süreçte yaşanan savaşlar ve geliştirilen taktikler ele alındığında yalnızca askeri stratejilerin bu gelişim sürecinde etkili olmadığı görülmüştür. Hammes, savaşlarda gerçekleşen değişimleri öncelikli olarak askeri faktörlere bağlamanın sorunu basitleştireceğini dile getirmektedir. Aslında, savaşa dahil olan güçler bu taktikleri ancak onlardan önce gelen büyük politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler nedeniyle geliştirebilmişlerdir (Hammes, 2006: 16). Özellikle yaşanan teknolojik gelişmeler toplumsal yapıyı değiştirmektedir. 20. yüzyılda yaşanan en önemli teknolojik gelişmelerden biri de sivil havacılık ve askeri havacılıkta yaşanan hızlı dönüşümdür. Orville Wright ve Wilbur Wright tarafından geliştirilen Wright Flyer ilk başarılı uçuşunu 1903 yılında Kitty Hawk'ta gerçekleştirilmiştir. Uçaklar ilk kez 1909 yılında ABD ordusunda askeri amaçla kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte I. Dünya Savaşı öncesinde birçok devlet hava kuvvetlerine sahip hale gelmiştir. 20. yüzyılda tesis edilen hava kuvvetleri, yalnızca askeri unsurları değil sivil unsurları da tehdit etmektedir. Nitekim, kentlerde yaşayan sivillerin ve stratejik tesislerin olası hava saldırılarına karşı korunması gerekmektedir.

3.2. Havacılığın Gelişimi Üzerinden Dünya Savaşlarını Okumak

28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'ı işgali ile başlayan I. Dünya Savaşı, başlangıçta Avrupa Savaşı olarak nitelendirilmektedir. Fakat Balkanlarda başlayan savaş İngiltere, Rusya ve Fransa'dan oluşan İtilaf devletleri ile Almanya, Avusturya-Macaristan'dan oluşan İttifak devletleri olmak üzere iki kutuplu bir savaş haline gelmiştir. İtalya, başlangıçta İttifak Devletleri'ne destek vermesine karşın dengeli bir siyaset yürütmüştür. 1915 yılında Londra Paktı ile İtalya, İtilaf Devletleri'ne dahil olmuştur. İngiltere'nin Ortadoğu'daki bölgesel çıkarları ve Rusya'nın Boğazlar üzerinde kurmak istediği hakimiyet neticesinde gücünü arttırmak isteyen Osmanlı ise Almanya tarafından aranılan stratejik müttefik haline gelmiştir. Nitekim, Batı cephesinde İngiltere ve Fransa tarafından; Doğu cephesinde ise Rusya tarafından çevrelenmiş olması Almanya ise taktik ve lojistik açıdan zora sokmaktadır. Çınar (2014), Osmanlı İmparatorluğu'nun jeopolitik konumu nedeniyle savaşa dahil olmasının, Avrupa'daki savaşın coğrafi olarak yayılması açısından önemli bir role sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Böylece, savaş kısa sürede tüm Dünyaya yayılmıştır. Osmanlı'nın savaşa dahil olması Britanya İmparatorluğu'nun sömürgelerine ulaşımını kısıtlanmasının yanı sıra bu bölgede açılan cephelere asker sevkiyatı yapmasını gerektirmiştir.

Boğazların kapatılması neticesinde Alman Doğu cephesine yapılacak desteklerinin sınırlandırılması, Rusya'nın donanma gücünü ve lojistik kabiliyetini ciddi ölçüde kısıtlamıştır. Nitekim, savaşın uzaması neticesinde 1917 Devrimi ile Rusya İmparatorluğu yıkılmış olup savaştan çekilme kararı almıştır. 1918 yılında I. Dünya Savaşı sona ermiştir. Savaşın ardından Rus Çarlığı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da yıkılmıştır. Dünya tarihinin en kanlı ve yıkıcı savaşlarından biri olmakla birlikte, Avrupa'da siyasi, politik ve toplumsal açıdan kırılımlara neden olmuştur. Zira, savaş neticesinde geniş bir coğrafyada güç dengesi yeniden şekillenmiştir. Dönemin savaş teknolojisini değerlendirdiğimiz takdirde, mekanize birliklerin ve hava kuvvetlerinin taktiksel üstünlük açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir. Daha önce keşif ve gözlem amacıyla kullanılan hava unsurları artık etkin bir savaş aracı haline gelmiştir. Özellikle Almanya zeplinler aracılığıyla başta Londra olmak üzere İngiltere'nin birçok şehrini ve stratejik noktaları bombalamıştır. Gürcan (2011), I. Dünya Savaşı boyunca her iki taraftan yaklaşık 80 000 uçak düşürüldüğünü aktarmaktadır. Bu durum, ülkeler arasında yoğun bir biçimde hava üstünlüğü mücadelesi verildiğini göstermektedir.

Resim 3.6. Birinci Dünya Savaşı İngiliz propaganda posterleri (Bowen, 1980: 57)

Savaştan yenilgiyle çıkan Alman İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte 1918 yılında Weimar Cumhuriyeti (*Weimarer Republik*) kurulmuştur. 1919 yılında ise Almanya ve İtilaf devletleri arasında Versay Barış Antlaşması imzalanmıştır. İlerleyen yıllarda Almanya ciddi bir enflasyon ve işsizlikle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Alman ekonomisini yıpratan en önemli sebeplerden birisinin Versay Barış Antlaşması neticesinde yükümlü olduğu savaş tazminatlarıdır (Armaoğlu, 2018: 124-127). Taraf ülkelerin imzaladığı antlaşma uyarınca ağır borçlara ek olarak toprak kaybına ve askeri kısıtlamalara maruz kalınmasının, Almanya'da aşırı sağcı ve milliyetçi yönelimin yükselişine zemin hazırladığından söz etmek mümkündür. Radikal yönelime sahip partilerden biri olan Alman İşçi Partisi 1919 yılında kurulmuş olup, 1920 yılında partinin adı Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) olarak değiştirilmiştir. İlerleyen süreçte siyasi partinin başkanlığını Adolf Hitler devralmıştır. 1923 yılında Birahane Darbesi olarak adlandırılan başarısız bir darbe girişiminin ardından hapis cezası alan Hitler, bu süreçte Kavgam (*Mein Kampf*) isimli kitabı kaleme almıştır. Serbest kaldıktan sonra NSDAP'ı tekrar kurmuştur. Gerekli koşulların uygun olması sebebiyle Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi, halk içerisinde popülarlığını arttırmıştır (URL-17). Radikal yönelim ise Avrupa coğrafyasında yayılmaya devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın ardından, İtalya'da da benzer şekilde radikal partiler gücünü arttırmıştır. Armaoğlu (2018: 135), I. Dünya Savaşı'nın kazanan taraflarından biri olmakla birlikte vaat edilen toprakları alamayan İtalya'nın, ciddi bir askeri kayıp ve ekonomik zarar görmesi nedeniyle hayal kırıklığına uğradığını dile getirmektedir. Yaşanan siyasi istikrarsızlık ve

ekonomik sorunlar nedeniyle İtalya’da Ulusal Faşist Parti (*Partito Nazionale Fascista*) iktidara gelmiştir. Böylece, halkın hoşnutsuzluğu İtalyan milliyetçiliği üzerine şekillenen faşist ideolojinin güç kazanmasında etkili olmuştur. Ulusal Faşist Parti’nin dış politikaları neticesinde Almanya ve İtalya bu dönemde birbirine yakınlaşmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’ndan sonra Almanya’da daha fazla güç kazanan NSDAP, 1930 seçimlerinde en fazla oy alan ikinci siyasi parti olmuştur. Nasyonal Sosyalistler, 1932 seçimlerinde toplam oyun % 37.3’ünü alarak iktidar konumuna gelmiştir (URL-17). Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg tarafından Şansölye ünvanı verilen Hitler, iç siyasette yaşanan sıkıntıların ardından görevini devretmek durumunda kalmış olup 1933 yılında Cumhurbaşkanı tarafından tekrar şansölye olarak atanmıştır. Reichstag Yangını’nın ardından, 23 Mart 1933 tarihinde Yetki Kanunu (*Ermächtigungsgesetz*) yayınlanmıştır. Bu kanun uyarınca siyasi partiler ve sendikalar kapatılırken Nasyonal Sosyalist yönetime geniş yetkiler tanınmıştır. Bu nedenle bahsi geçen tarih, III. Reich’in doğuşu olarak kabul edilmektedir.

Bu dönemde Almanya’da gerçekleştirilen propaganda çalışmalarında Hitler’in, Alman halkı için bir kurtarıcı olarak algılamasını sağlayacak unsurlara yer verilmiştir. Hitler, Almanlar için anavatanının kurtarıcısı ve ulusal lider kavramlarıyla ilişkilendirilmiş olmakla birlikte çeşitli semboller aracılığıyla Nasyonal Sosyalist ideolojinin gücü ve otoritesi vurgulanmaktadır (Jowet and O’donnell, 2012: 248). Bu dönemde, afişler, gazeteler, radyo yayınları, sinema filmleri Nasyonal Sosyalist ideoloji için birer propaganda unsuru haline gelmiştir. İlerleyen süreçte Nazizim, Alman toplumunu şekillendiren bir kılavuz olarak değerlendirilecek olup ülkenin iç ve dış politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde eğitim-öğretim, çalışma hayatı ve sivil toplum örgütleri Nasyonal Sosyalist ideolojisi ekseninde yeniden şekillendirilmiştir. Bu bağlamda, Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*) kurulmuş olup bakanlık aracılığıyla her alanda ciddi bir Nasyonal Sosyalist propaganda yürütülmektedir. Goebbels, Nasyonel Sosyalist düşüncenin yalnızca birkaç kişinin zihninde yer alması durumunda anlamsız olacağını belirtirken, güce giden yolda propagandanın muhakkak kullanılması gereken bir araç olduğunu aktarmaktadır (Goebbels, 2019: 59-61). Propaganda Bakanı önderliğinde yürütülen algı yönetimi, parti ideolojisinin hızlı bir biçimde yayılmasına katkı sağlamıştır. Dönemin toplumsal yapısı incelendiği takdirde, sosyal hayatın çeşitli örgütler aracılığıyla kontrol altında tutulmaya çalışıldığı da görülmektedir.

İki savaş arası dönemde birçok ülkede kapsamlı bir savaş hazırlığından ve büyük ölçekli tahkimat planlamalarından söz etmek mümkündür. Bu dönemde, Fransa'da Maginot Hattı (*Maginot Line*), Almanya'da Batı Duvarı (*Siegfried Line*), İtalya'da Alp Duvarı (*Alpine Wall*) olmak üzere önemli savunma hatları (*defense line*) inşa edilmiştir. Böylece, arazi şartları zorlaştırılarak düşman birliklerinin yavaşlatılması amaçlanırken savunma hattı derinleştirilerek sınır güvenliğinin artırılması öngörülmektedir (Aydın, 2020). Ülkelerin olası tehdit olarak gördüğü sınır bölgelerinde planlanan stratejik savunma hatlarının yanı sıra bu bölgelere kapsamlı bir asker sevkıyatı da gerçekleştirilmiştir.

Yaşanan politik gerilim Avrupa'nın diğer ucunda patlak vermiş olup 1936 yılında İspanya İç Savaşı başlamıştır. Savaş, Cumhuriyetçiler ve General Francisco Franco önderliğindeki Milliyetçiler arasında yaşanmıştır. Böylece İber Yarımadası, II. Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı tarafların desteklediği bir çatışma alanı haline gelmiştir. Nazi Almanyası'nın desteklediği Milliyetçiler, etki alanını genişletmek için iç savaş sürecinde hava unsurlarını etkin biçimde kullanmıştır. İç savaş boyunca Madrid, Barcelona ve Valensiya gibi önemli kentlerde hava bombardımanları gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, yalnızca 7000 nüfusa sahip olmakla birlikte tarihsel ve kültürel açıdan önemli bir kent olan Guernica, 1937 yılında Alman hava kuvvetleri tarafından yoğun biçimde bombalanmıştır. Çeşitli kaynaklarda ölü sayısına yönelik farklı ifadeler bulunmakla birlikte 1600 kişinin öldüğü ve 900 kişinin yaralandığından bahsedilmektedir (Nevin, 2005: 160). Yaşanan bu olayın ardından Pablo Picasso tarafından aynı yıl Guernica tablosu hazırlanmış olup eser savaşın yıkıcılığını İspanyol ulusunun sembolleri üzerinden alegorik bir biçimde anlatmaktadır.

Resim 3.7. Guernica - Pablo Picasso, 1937 (URL-18)

3.2.1. İkinci Dünya Savaşı

İki savaş arası dönemde gerçekleşen politik ve askeri hazırlıklar gerçekleşmek üzere olan savaşın habercisi niteliğindedir. 1 Eylül 1939 tarihinde ise Almanya'nın Polonya'yı işgali ile II. Dünya Savaşı resmen başlamıştır. Savaş, Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan Mihver Devletleri (*Axis Power*) ile İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB'den oluşan Müttefik Devletler (*Allied Power*) arasında gerçekleşmiştir. Polonya'nın işgalinin ardından Danimarka ve Norveç'i kontrolü altına alan Almanya, Batı cephesini açarak Fransa'yı etkisiz bırakmak istemektedir. Müttefik Devletler, Belçika'nın tarafsız olması nedeniyle Fransa-Almanya sınırından gelecek bir saldırı ihtimalini değerlendirmektedir (Armaoğlu, 2018: 280). Buna karşın, Mayıs 1940'da Ardenler üzerinden ilerleyerek Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u işgal eden Almanya, Fransa'nın kapsamlı Maginot Hattı'nı devre dışı bırakmıştır. Haziran 1940'da Paris'i bombalayan Alman Hava Kuvvetleri (*Luftwaffe*), kısa sürede Fransız savunmasını kırmıştır. Haziran ayında Almanya safında savaşa dahil olan İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Fransa'yı tamamen ele geçiren Nazi Almanyası tarafından Vichy hükümeti kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı, savaş uçaklarının ve bombardıman uçaklarının yoğun biçimde kullanıldığı bir dönemdir. Zira, iki savaş arası dönemde hızlı bir gelişim gösteren uçak teknolojisi, hava kuvvetlerini etkin bir güç unsuru haline getirmiştir. Luftwaffe, 1939 sonbaharında Varşova'yı, ardından 1940 ilkbaharında Rotterdam'ı bombalayarak hava gücüyle savaşta üstünlük kurmuştur. İlerleyen süreçte birçok kente hava saldırıları devam etmiştir. Şehirlere düzenlenen hava saldırıları neticesinde kritik alanlar bombalanarak hem lojistik hem ekonomik açıdan zarar verilmesi amaçlanmaktadır. Luftwaffe, 1940 yılında başta Londra olmak üzere İngiltere yoğun bir hava bombardımanı (The Blitz) başlatmıştır. Zira, Almanya hava bombardımanları aracılığıyla halk arasında huzursuzluk ve umutsuzluk yaratarak psikolojik üstünlük kurmayı amaçlamaktadır. Gökgöz (2020), İngiltere'nin hava sahasına girmeyi başaran Alman uçaklarının bıraktığı bombaların ve gece uçuşlarının, İngiliz halkı üzerinde korku, panik ve sinir yorgunluğu yaratmak amacıyla gerçekleştirildiğini dile getirmektedir. Bu açıdan savaş fiziki olmanın ötesinde aynı zamanda psikolojik olarak da yürütülen bir çatışmadır. Umutların, hayallerin ve mutluluğun kendini sessizliğe bıraktığı sığınaklar, toplumsal bellekte silinmez izler bırakmaktadır. Savaşı bizzat deneyimleyen Feyyaz Kayacan tarafından kaleme alınan "Sığınak Hikayeleri" savaşın psikolojik boyutunu çok net biçimde ortaya koymaktadır.

...

“önceden belirlenmiş bir anda bombaların motorları duracaktı ve sessizlik, bir kireç tabakası gibi; sokaklara, evlere, insanlara yerleşecek -ta ki kasıtlı olarak burun üstü düşene kadar; gerçek, yaşanan evler göğe dağılana kadar- sanki havada inşa edilmiş çok sayıda kaleymiş gibi; hayatlar ölüm ve yıkımın icra edilen hakimiyetinde uçan camlar gibi yükselene kadar”

...

(Kayacan, 2007: 18)

Resim 3.8. Henry Moore - Tube Shelter Perspective, 1941 (URL-19)

İngiltere’de hava saldırılarına karşı sivil halkın korunmasına yönelik olarak savaş öncesi dönemde başlayan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, William Paterson ve Oscar Carl Kerrison tarafından tasarlanan “Anderson Sığınağı” bireysel sivil savunma programının bir parçası olarak planlanmıştır ⁽⁷⁾. Prefabrike olarak üretilen metal sığınakların, evlerin bahçelerine konumlandırılarak olası bombardıman esnasında kullanılması amaçlanmaktadır. Fakat bu sığınaklar yalnızca nüfusun belirli bir kısmı tarafından temin edilebilmiştir. Londra’da bulunan metro istasyonları, derinde yer alması ve korunaklı olması nedeniyle savaş sürecinde sığınak olarak kullanılmıştır (Gökgöz, 2020). Savaş durumunda geçici olarak sığınak haline getirilen metro istasyonlarına karşın Kıta Avrupası’nda inşa edilen birçok tam donanımlı hava saldırı sığınağı (*air raid shelter*) bulunmaktadır. Hem II. Dünya Savaşı öncesi hem de savaş süresince sayısız yeraltı ve yerüstü sığınakları inşa edilmiştir.

Müttefik Kuvvetler tarafından Alman şehirlerine yönelik ilk bombardıman ise 1940 yazında gerçekleşmiştir. Ağustos ayında ise İngiliz bombardıman uçakları ilk kez Berlin’e ulaşmayı başarmıştır. Birçok Kuzey Almanya kenti, Müttefik Kuvvetler tarafından bombalanmıştır. Bu nedenle, Almanya’da “*Luftschbunker*” olarak adlandırılan sığınaklar için kapsamlı bir planlama ve bütçe çalışmasından bahsetmek mümkündür. Almanya ve işgali altındaki belirli bölgelerde hem sivil halkı bombardımandan korumak hem de kentlerde hava savunması sağlamak adına binlerce sığınak inşa edilmiştir. 10 Ekim 1940’ta Hitler tarafından Führer’in Mimari Hava Savunma Önlemlerinin Derhal Uygulanmasına İlişkin Kararnamesi

⁷ İkinci Dünya Savaşı döneminde İçişleri Bakanlığı görevini de yürüten John Anderson’ın savaş öncesi kabinedeki görevi kapsamında 1938 yılında başlattığı sivil savunma program neticesinde bahsi geçen sığınaklar üretilmeye başlanmıştır. Bu nedenle Anderson Sığınağı olarak adlandırılmaktadır.

(Anordnung des Führers zur sofortigen Durchführung baulicher Luftschutzmaßnahmen) yayınlanmıştır. Üretim tesislerinin veya savaş için stratejik öneme sahip diğer hedeflerin bulunduğu 100 000’den fazla nüfusa sahip şehirlerde, siviller için hava saldırılarına yönelik korunmaya yönelik sığınaklar inşa edilmesi kararı alınmıştır (Calandra di Roccolino, 2021). Yapım maliyeti ve zemin problemleri nedeniyle yeraltı sığınaklarından ziyade çok katlı sığınakların inşası tercih edilmiştir. Nitekim, yerüstü sığınakları bombardıman esnasında atılan bombaların yarattığı şok dalgasına karşı yeraltı sığınaklarından daha fazla mukavemet göstermektedir. Bu kapsamda, belirlenen kentlerde hızlı bir biçimde hava saldırı sığınakları inşa edilmiş olup çeşitli tipolojilerde sığınaklara rastlamak mümkündür. Erken dönem sığınaklar, hava saldırılarında dikkat çekmemek için çevresindeki yapılarla benzer biçimde tasarlanmıştır. Bu yapılar, genellikle cephesi tuğla veya taş kaplamalı, kırma çatılı geleneksel formlara sahiptir. Bombardıman esnasında isabet oranını düşürmek için sığınakların taban alanı azaltılarak dik çatı eğimine sahip biçimde tasarlanmıştır.

Resim 3.9. Lazarettstraße Bunker, Münster (Calandra di Roccolino, 2021)

Gerçekleştirilen hava saldırılarına karşı önemli kentlerde, uçaksavar kuleleri (*flak towers*) yapılmasına karar verilmiştir. Kentlerin hava savunması için Hitler’in emriyle, baş mimar Albert Speer tarafından uçaksavar kuleleri tasarlanmıştır. Çalışma kamplarında yer alan işçiler tarafından inşa edilen kuleler, Nasyonal Sosyalist rejimin gücünü göstermek ve halkın savaşa olan inancını korumak için bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Kısa bir zaman aralığında inşa edilmelerine rağmen üç farklı tipolojide tasarlanan yapıların, savaşın ardından birer zafer anıtı olarak düzenlenmesi planlanmıştır (Foedrowitz, 2017: 15). 1941 yılında ilk uçaksavar kulesinin Berlin’de tamamlanmasının ardından savaşın bitimine kadar

Berlin, Hamburg ve Viyana’da toplam sekiz adet kule inşa edilmiştir ⁽⁸⁾. Bremen ve Münih kentleri için planlanan kuleler ise çeşitli nedenlerle inşa edilememiştir. Yedi ile dokuz kat arasında değişen yapılar binlerce insanın sığınacağı şekilde tasarlanmıştır. 1941 yılında ise Hava Saldırısı Sığınaklarının İnşası Yönetmeliği (*Bestimmungen für den Bau von Luftschutz-Bunkern*) yayınlanmıştır. Bu yönetmelik aracılığıyla sivil hava saldırı sığınaklarının hem inşaat maliyetlerini hem de inşaat süresini azaltmak amaçlanmaktadır.

Haziran 1941’de Almanya tarafından başlatılan Barbarossa Harekatı neticesinde Doğu cephesi açılmıştır. Tarafsızlık antlaşmalarına rağmen başlayan işgale, Sovyetler Birliği karşılık vermekte çeşitli nedenlerle tereddüt etmiştir. Bu durum, işgalin ilk günlerinde ciddi kayıplara yol açmıştır. Farklı tahminler olduğunu dile getirmekle birlikte işgalin ilk üç günü neticesinde Luftwaffe tarafından 3100’den fazla Rus uçağının imha edildiğini aktarmaktadır (Bergström, 2007: 23). Hızlı bir ilerleyişin ardından Moskova’da Kızıl Ordu’nun direnişiyle karşılaşan Mihver güçleri Stalingrad ve Kafkasya doğrultusunda hareket etme kararı almıştır. Mihver Devletlerinin ciddi anlamda zaman ve kaynak kaybetmesine neden olan hareket, Rus halkının topyekün mücadelesi ve çetin kış şartları nedeniyle başarısız olmuştur. Kızıl Ordu’nun kararlı direnişi neticesinde 164 gün süren Stalingrad Muharebesi, savaşın en önemli kırılım noktalarından biridir. Almanya’nın Doğu cephesinde aldığı başarısızlıklar, Mihver Devletleri için durumu tersine çevirmiştir.

1943 yılında İtalya Yarımadası’na çıkartma yapan Müttefikler, Mussolini’yi görevinden azletmiştir. Bu nedenle, İtalya’daki ilerleyişi durdurmak için Almanya tarafından birlikler sevk edilmiştir. Fakat Müttefik Kuvvetlerin 1944 Haziran’ında İtalya’nın başkenti Roma’ya ele geçirmesi nedeniyle Almanya, İtalya’nın Kuzeyine çekilmek durumunda kalmıştır (Çakı, 2018). Avrupa’daki müttefikini kaybeden Almanya, 1944 yılında beklenmedik şekilde gerçekleşen Normandiya Çıkartması ile ağır kayıplar vererek Batı cephesinde de geri çekilmek durumunda kalmıştır. Müttefikler tarafından, Almanya’nın askeri üretim tesislerine ve lojistik hatlarına zarar vermek için çok sayıda hava bombardımanı gerçekleştirilmiştir. Müttefik Kuvvetlerin Almanya’daki ilerleyişi neticesinde 1945 yılında Berlin’in işgali ile Avrupa coğrafyasında II. Dünya Savaşı sona ermiştir.

⁸ Kuleler; kontrol ya da komuta kulesi (*L-Tower*) ve batarya ya da savaş kulesi (*G-Tower*) olmak üzere çiftler halinde inşa edilmiştir. Üzerinde haberleşme sistemleri ve radarların yer aldığı kontrol kuleleri daha küçük olmakla birlikte; çatı katına uçaksavar taretlerinin yerleştirildiği savaş kuleleri daha büyük yapılardır. Berlin’de üç adet, Hamburg’ta iki adet ve Viyana’da üç adet uçaksavar kulesi inşa edilmiştir.

3.2.2. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye

Nazi Almanyası'nın yayılmacı ve baskın dış politikası, Avrupa'da yeni bir savaşın tedirginliğini yaratmıştır. Olası savaş durumunda denge politikası yürütmeyi amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti ise dış politikasını buna göre şekillendirmektedir. Avrupa'da yaşanan gerilim devam ederken İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın hakimiyeti konusundaki endişeler nedeniyle 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Sözleşmesi imzalanarak Boğazların kontrolü Türkiye'ye bırakılmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin savaşa dahil olmaması yaşanan savaşın etkilerinin hissedilmediği anlamına gelmemektedir. Karabulut (2010), Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda yer almamasına rağmen savaş ihtimalinin toplum üzerinde yarattığı endişe ve sosyo-ekonomik etkilerin başta şehirli nüfus olmak üzere tüm toplumu yıkıcı biçimde etkilediğini dile getirmektedir. Türkiye'nin aldığı aktif ve pasif güvenlik önlemleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Savaş tehdidine karşı yapılan hazırlıkları değerlendirdiğimiz takdirde, aktif korunma/güvenlik (*active protection*) stratejileri aracılığıyla çeşitli askeri hazırlıklar yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, askere alınan kişilerin terhis edilmemesi ile mevcut ordu kapasitesi artırılırken sınır bölgelerine asker ve mühimmat sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Avrupa ülkelerine benzer şekilde Türkiye'de de savunma hatlarının inşa edildiğinden söz etmek mümkündür (Aydın, 2020). Trakya sınırından gelecek tehlike göz önüne alınarak önce Kırklareli bölgesinde planlanan savunma hattının, daha sonra Çatalca bölgesine çekilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul'un Çatalca/Büyükçekmece bölgesinde, M.S. 5. yüzyıla tarihlenen Anastasius Surları dikkate alınarak askeri uzmanlar tarafından Çakmak Hattı planlanmıştır (Armağan, 2022). Mareşal Fevzi Çakmak tarafından geliştirildiği için savunma hattı Çakmak Hattı olarak anılmaktadır. Ek olarak denizden gelecek çıkarma tehdidine karşı Anadolu Feneri ve Şile arasında kalan Karadeniz kıyıları boyunca birçok korugan inşa edilmiştir. Diğer taraftan, boğazları ve büyükşehirleri korumak için kentlerin stratejik noktalarına uçaksavar tabyaları yerleştirilmiştir (Bkz. Resim 3.11). Böylece Türk hava sahasını ihlal eden uçakların hedef alınarak düşürülmesi amaçlanmıştır. Örneğin, bu dönemde Ankara'nın Kuzeyinde yer alan Meteoroloji Müdürlüğü (Keçiören) ve Güneyinde yer alan Milli Kütüphane'nin arkasında (Bahçelievler) uçaksavar bataryalarının konumlandırıldığı bilinmektedir. İki ayrı uçaksavar tabyası aracılığıyla bu dönemde başkentin hava saldırılarına karşı korunması amaçlanmıştır.

Türkiye'nin olası savaş tehdidine karşı bu dönemde birçok pasif korunma/güvenlik (*passive protection*) stratejisini planlandığı ve uygulandığı da görülmektedir. Hava saldırılarının etkisini en aza indirmek amacıyla; saldırıdan önce, saldırı esnasında ve saldırı sonrasında yapılacak kamu hizmetleri, stratejik tesislerin korunması için alınan tedbirler pasif korunma olarak tanımlanmaktadır (Gökgöz, 2010). 1939 yılında Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu aracılığıyla hava saldırılarına karşı alınacak önlemlerin yasal sınırları belirlenmiştir. Ardından, Genelkurmay başkanlığı tarafından hazırlanan “Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkındaki Nizamname” aynı yıl yayınlanmıştır. Özellikle büyükşehirlerde uygulanacak karartma uygulamalarına yönelik ayrıntılı hükümler içermektedir. 8 Nisan 1939 tarihinde ise pasif korunma uygulamalarına yönelik olarak “Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi” yayınlanmıştır. Bu kapsamda, bakanlık, valilik ve belediye bünyesinde çeşitli birimlere yönelik hükümler belirlenmiş olup buna pasif korunma teşkilatları oluşturulmuştur. Bu kapsamda, sıhhi yardım, gaz temizleme, itfaiye ve inhidam (çökme) ekipleri olmak üzere ayrı birimler teşkil edilmiştir. Ayrıca sığınak olarak kullanılacak alanlar tespit edilip halkın en yakın konumda yer alan sığınağa yönlendirilmesi için bilgilendirme levhaları ve işaretler yerleştirilmiştir (Cumhuriyet, 1939: 1).

İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde hava saldırılarına karşı tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1939 yılında Ankara'da gerçekleştirilen tatbikata yönelik halka öncesinde herhangi bir bilgilendirme yapılmamış olup Eskişehir'den havalanan Türk uçakları, tatbikat için Ankara istikametinde uçuşa geçmiştir. Uçaklar başkent semalarına ulaştığında halk sirenlerle uyarılmıştır (Ulus, 1939:1). Tatbikat dönemin gazetelerinde detaylı bir biçimde aktarılmıştır. Çünkü kamu kurumları ve basın aracılığıyla halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Pasif korunma stratejilerinin planlanması ve uygulanması sürecinde topluma önemli sorumluluklar düşmektedir. Karabulut (2014), İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tüm toplumu koruyacak derecede güçlü bir ekonomik ve lojistik güce sahip olmaması nedeniyle pasif korunma önlemlerine önem verildiğini dile getirmektedir. Bu nedenle, pasif korunma ekipleri için ülke genelinde seçilen kişilere gerekli eğitimler verilerek toplumun savaşa hazır hale getirilmesi amaçlanmıştır. Zehirli gazların kullanımına karşı oluşturulan gaz temizleme ekipleri için gaz arama ve gaz temizlemeye yönelik kurslar açılmıştır. Diğer taraftan, ilk ve orta dereceli okullardaki öğrenciler ile devlet memurların gaz maskesi alması zorunlu tutulmuş olup Kızılay aracılığıyla maske dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

Resim 3.10. (a) Uluş Gazetesi'nde yayınlanan haberler (Uluş, 1939: 1)
 (b) Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan haberler (Cumhuriyet, 1939: 1)
 (c) Vakit Gazetesi'nde yayınlanan haberler (Vakit, 1942: 1)

Gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin ve teşkilatlanmanın yanı sıra, dönemin dergileri ve gazeteleri aracılığıyla halkın tahrip bombalarına, yangın bombalarına ve zehirli gaz kullanımına karşı nasıl korunacağı açık biçimde anlatılmıştır. Bu bağlamda, halkın hava saldırılarına karşı bilinçlendirilmesi adına, Fransız *I'illustration* dergisi tarafından yayınlanan pasif korunma eki, yine Bayındırlık Bakanlığı tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

Bir iki sene evvel Habeşistan'da, daha düne kadar İspanya'da ve halen Çin'de devam etmekte olan kanlı harpler, harp mefhumunun çok değiştiğini ve bilhassa hava silahının son seneler zarfındaki muazzam terakkiyatı neticesinde, artık bir harpte yalnız muhasım (düşman) taraf ordularının değil, fakat bütün sivil halkın da aynı derecede tehlikeye maruz bulunduğunu açıkça meydana çıkmıştır.
 (Pasif Korunma, 1939)

Havacılığın gelişmesiyle birlikte askeri uçakların kullanımı, orduların savaşını tüm ulusun savaşı haline getirmektedir. Zira, hava kuvvetlerinin hız ve hareket kabiliyeti nedeniyle stratejik kentler ve tesisler etkin biçimde bombalanabilmektedir. Bu durum cephe hattının çok ötesine taşınan savaşta, sığınakları da birer tahkimat yapısı haline getirmiştir. Nitekim, sivil halkın da sığınaklar aracılığıyla hava saldırılarından korunması gerekmektedir. 1940 yılında ise "Yapılarda Pasif Korunma Bakımından Tatbik Edilecek Esaslar ve Sığınaklar Nizamnamesi" yayınlanmıştır. Nizamname, yapı sınıflarına göre hava saldırılarına karşı alınacak önlemlere yönelik hükümler içermekle birlikte yapılarda teşkil edilecek sığınaklara

ve bağımsız sığınaklara yönelik kapsamlı hükümlere yer vermektedir. Özellikle büyükşehirlerde sivil sığınakların inşa edilmesine yönelik çalışmalara ek olarak, kentlerin belirli noktalarına siperler kazılarak halkın kullanımına sunulması için çalışmalar yapılmıştır (Ulus, 1939: 5). Ayrıca enerji nakil hatları, akaryakıt depoları ve üretim tesislerinin güvenli bölgelere taşınması planlanmıştır. Böylece, ülke için stratejik enerji ve lojistik altyapısının korunması amaçlanmıştır.

Resim 3.11. Ayasofya uçaksavar bataryası, 1941 (URL-20)

Savaşın ilerleyen yıllarında korkulan tehdit sınırlarımıza kadar dayanmış olup Almanya Yunanistan'ı işgal etmiştir. Akdeniz'de ise taraf ülkeler arasında ise ciddi bir güç rekabeti bulunmaktadır. Bu nedenle, Almanya ile diplomatik ilişkiler geliştirilmiş, 1941 yılında Türk-Alman Dostluk Paktı imzalanmıştır. Olası savaş hazırlığının ekonomik yükü altında ezilen Türkiye Cumhuriyeti, 1942 yılında çıkan Varlık Vergisi ve diğer yasal düzenlemelerle ülke ekonomisini kontrol altına almaya çalışmıştır. Diğer taraftan, savaş süresince taraf ülkeler Türkiye'nin hava sahasını kullanmış hatta arızalanan uçaklar zorunlu iniş yapmak durumunda kalmıştır. Hatta Mart 1942 tarihinde üç adet yabancı savaş uçağı tarafından Milas'a hava saldırısı gerçekleştirilmiştir (Vakit, 1942: 1). Ardından, Ocak 1944 tarihinde Marmaris'te bir hava saldırısı daha gerçekleştirildiği de bilinmektedir. Gerçekleşen bu hava saldırıları Türkiye'nin yapmış olduğu hazırlıklarının gerekliliğini kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan, savaşa çekilmeye çalışılan Türkiye Cumhuriyeti, itidalli davranarak tarafsızlığını korumuştur. 1945 yılında savaşın sona ermesi üzerine toplanan Yalta Konferansı'nda alınan karar uyarınca, Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan ederek savaşın tarafı olmakla birlikte fiili olarak savaşa katılmamıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı, dönemin siyaseti, toplumu ve ekonomik durumu üzerinde derin izler bırakmıştır.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Sığınaklarının Yeniden İşlevlendirme Süreci

Teknolojinin gelişmesi savaşın seyrini değiştirmekle birlikte savaşın etki alanını da genişletmektedir. Tarihsel süreçte, öncelikle kentlerin savunması için savunma duvarları inşa edilmiştir. Zaman içerisinde iç kale ve dış kalelerden oluşan güçlü tahkimatlara sahip kentler ateşli silahların gelişmesiyle savunmasız hale gelmiştir. Bu süreçte farklı savunma yapıları ortaya çıkmış olup savunma hattı kentin çeperlerine konumlandırılmıştır. Bu kapsamda, kentlerin ya da stratejik bölgelerin çevresine tabyalar inşa edilmiştir. Havacılığın gelişmesiyle birlikte, askeri uçakların kullanımı ise savaş cephinin ötesine taşımaktadır. Özellikle hava bombardımanı söz konusu olduğu takdirde, yalnızca kentin çeperlerinin değil tüm kentin olası saldırılardan korunması gerekmektedir. Calandra di Roccolino (2021), yeni savaş yöntemleri ve hava muharebelerinin yanı sıra gelişen betonarme yapı tekniklerinin sığınakların inşa edilmesinde tetikleyici olduğunu dile getirmektedir. Hava unsurlarının etkin kullanımıyla birlikte askeri uçaklara karşı kentlerde yaşayan sivil halkın ve stratejik tesislerin korunması gerekli hale gelmiştir.

Resim 3.12. Savaş sonrası Berlin (URL-21)

II. Dünya Savaşı boyunca hava bombardımanına maruz kalan Avrupa şehirleri enkaz yığını haline gelmiştir. Bu yıkım, özellikle Avrupa’da birçok kentin kimliğini kaybetmesine ve birçok tarihi yapının yok olmasına neden olmuştur. Savaş durumunda kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak belirlenen uluslararası ilkelere karşın, İkinci Dünya Savaşı’nda taraf ülkeler yasal sorumluluklarını yok saymıştır. Savaşın ardından kültür varlıklarının korunmasına yönelik uluslararası çalışmalar düzenlenmeye devam etmiştir (Güner, 2022). Bu bağlamda, ilerleyen yıllarda savaş durumunda taraf devletlerin resmî, askerî ve sivil kurumları için kültür varlıklarının korunmasına yönelik çeşitli yükümlülükler içeren sözleşmeler yürürlüğe girmiştir⁽⁹⁾. Savaşın ardından yeniden inşa edilmeye çalışılan Avrupa kentlerinde yaşanan yıkım, toplumsal bellekte hala derin izlere sahiptir.

Savaşın ardından gerçekleştirilen kentsel koruma çalışmalarına karşın toplumsal bellekten silinmeye çalışılan yapılardan da söz etmek mümkündür. Hava saldırı sığınakları, enkaz yığını haline gelen kent topografyası içerisinde ayakta kalabilen yegane yapılar olarak varlığını korumuştur. Pasif savunma stratejileri kapsamında inşa edilen sığınaklar, savaşın hayaletleri olarak kentlerde uzun süre varlığını korumuştur. Savaş öncesi ve savaş döneminde Almanya’da yaklaşık 3000 sığınak inşa edildiği bilinmektedir. Almanya’nın işgali esnasında gerçekleşen bombardımanlar ise sığınakların yapılış amacını bir kez daha kanıtlamıştır. Böylece, stratejik tesislerin ve sivil halkın büyük oranda hava saldırılarından korunması amaçlanmaktadır. Uçaksavar kuleleri, savaş döneminde yaklaşık 30 000 insan tarafından sığınak olarak kullanılmıştır (Foedrowitz, 2017: 100). Almanya genelinde inşa edilen binlerce sığınığın 2-3 milyon insanı ölüm veya yaralanmadan kurtarmaya yardımcı olduğu tahmin edilmektedir. 600 000 bomba Alman kentlerine atılarak insanlık tarihinde yıkımın en ağır yüzünün yaşatıldığı savaş bittiğinde 13 000 000 Alman evsiz kalmıştır. Savaşın ardından ciddi bir barınma sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, savaş döneminde inşa edilen sığınakların bir bölümü, barınma işleviyle kullanılmıştır. Virilio (1994: 39), tamamen işleve yönelik olarak tasarlanan sığınakları bir “hayatta kalma makinesi” olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle sığınaklar, savaşın bitimiyle beraber işlevsel ömürlerinin sonuna gelmiştir. Fakat, İkinci Dünya Savaşı’na ait mimari miras alanlarının yeniden kullanıma kazandırılması karmaşık bir süreci ifade etmektedir.

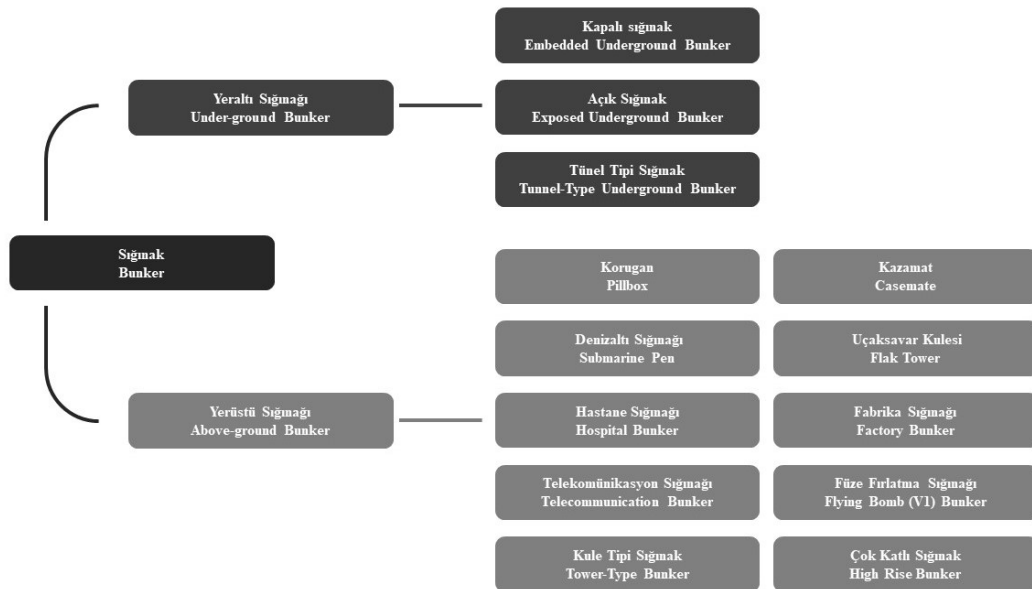
⁹ 14 Mayıs 1954 tarihinde, Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Sözleşme (Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) kabul edilmiştir. 26 Mart 1999 tarihinde ise yapılan çeşitli düzenlemeler neticesinde Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict kabul edilmiştir.

Sığınak tipolojileri

Pasif korunma stratejileri kapsamında inşa edilen sığınaklar için kapsamlı bir planlama süreci gerekmektedir. Sığınaklar, bir hava saldırısı durumunda sivillerin en kısa sürede ulaşacağı şekilde kent içerisinde konumlandırılmaktadır. Böylece can kaybını azaltılırken sınırlı bütçe planlaması ile kapsamlı bir sivil güvenlik stratejisi geliştirilebilmektedir. Olası tehditlere yönelik olarak geliştirilen farklı sığınak tipolojileri bulunmaktadır. Sığınaklar; yeraltı sığınakları (*tiefbunker*) ve yerüstü sığınakları (*hochbunker*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Schulze (2017) yeraltı sığınaklarını temel olarak;

- Kapalı sığınak (*embedded underground bunker*)
- Açık sığınak (*exposed underground bunker*)
- Tünel tipi sığınak (*tunnel-type underground bunker*)

olarak adlandırılan üç kategoride sınıflandırmaktadır. En yaygın yeraltı sığınakları ise yapıların bodrum katlarında inşa edilen acil durum sığınaklarıdır. Ayrıca, savaş durumunda kullanılması planlanan fabrika, mühimmat deposu ve enerji santrali gibi stratejik tesisler de yeraltında inşa edilebilmektedir. Demir veya çelik kullanılan yapıların duvarları, tank ya da hava saldırılarına karşı dirençli olması için oldukça kalın inşa edilmektedir.

Şekil 3.1. Sığınak tipolojileri
(Tez yazarı tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 3.1.'de II. Dünya Savaşı'nda inşa edilen yeraltı sığınakları ve yerüstü sığınakları tipolojik olarak tasnif edilmiştir. Yerüstü sığınakları, farklı biçimlere sahip olmakla birlikte; toprak seviyesinin üstünde bulunan ve bombardımana karşı dirençli yapılar olarak tanımlanmaktadır. Toprak seviyesinin üzerinde inşa edilen korugan (*blockhouse - pillbox*) ve kazamat (*casemate*) olarak adlandırılan farklı tahkimatlar inşa edilmiştir⁽¹⁰⁾. Betonarme olarak inşa edilen bu yapılar, Maginot Hattı veya Atlantik Duvarı gibi savunma hatlarında planlanan askeri amaçlı sığınaklardır. Gerçekleştirilen deniz muharebeleri için donanma tarafından kullanılan, Atlantik Okyanusu'nun kıyı şeridinde birçok denizaltı sığınağı (*U-Boot bunker*) inşa edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda, kentlerin hava savunmasında da etkin olarak kullanılan uçaksavar kulesi (*flakturm*), askeri amaçlı kullanımının yanı sıra sivil halkın kullanımı için planlanan büyük ölçekli sığınaklardır. II. Dünya Savaşı'nda inşa edilen askeri kullanıma sahip sığınakların yanı sıra doğrudan sivil halkın kullandığı çok sayıda hava saldırı sığınağı (*zivilbunker*) bulunmaktadır. Ayrıca, hastane sığınağı (*bunkerkrankenhaus*), endüstriyel tesis sığınağı (*werksbunker*) ve telekomünikasyon sığınağı (*fernmeldebunker*) gibi stratejik tesisler için orta ölçekli sığınaklar inşa edilmiştir. Bu yapılar, kent içerisinde konumlandırılırken çevresiyle uyumlu olması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, formuyla çevresinden ayrıışan kule tipi (*Winkelturm - Zombeck-turm*) sığınaklar da bulunmaktadır. Ek olarak, metal ya da betonarme olarak kurgulanan yalnızca birkaç kişinin kullanabileceği hücre tipi bireysel sığınaklar (*splitterschutzzelle*) inşa edilmiştir. Çok katlı sığınaklar (*hochbunker*) ise II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen en yaygın sığınaklardır.

Farklı ölçeklere sahip sığınak tasarımlarında çeşitli formlara, plan şemalarına ve malzeme tercihlerine rastlanmaktadır. Yapıların formu ise olası tehdidin türüne, kullanıcı kapasitesine ve topografyaya göre değişmektedir. Bu durum yeniden kullanım sürecinde farklı mekansal kullanım potansiyelleri de barındırmaktadır. Özellikle çok katlı sığınakların mimari programının dönüştürülebilir olması, yeniden işlevlendirme sürecinde etkin bir tasarım süreci yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Zaman-mekan zincirinin önemli halkalarından biri olan sığınaklar tarihsel ve toplumsal bağlamı açısından korunmaya değer yapılardır. Sığınaklar, mekânsal dönüşüm için halihazırda ciddi bir atıl yapı stoğuna işaret etmektedir (Virilio, 1994: 18). II. Dünya Savaşı sığınaklarının, korunması ve tarihsel bağlamı içerisinde gelecek nesillere doğru biçimde aktarılması önem arz etmektedir.

¹⁰ *Blockhouse* olarak adlandırılan tahkimat yapılarının Türkçe literatürde bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok kaynakta korugan olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, küçük ölçekli yükseltilmiş mevzi olarak tanımlanan korugan kelimesinin terminolojik karşılığı *pillbox* olarak adlandırılan tahkimatlardır.

Sığınakların yeniden kullanıma kazandırılması

Savunma işlevine yönelik inşa edilen tahkimatlar, gelişen teknolojiyle birlikte 21. yüzyılda büyük ölçüde işlevini yitirmiştir. Çevresel, ekonomik ve sosyal-kültürel sürdürülebilirlik için mevcut yapıların farklı bir yaklaşımla ele alınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, tahkimatların ve askeri yapıların korunması için 2005 yılında ICOMOS bünyesinde, ICOFORT (Uluslararası Tahkimatlar ve Askeri Miras Bilimsel Komitesi) kurulmuş olup; 2021 yılında önemli bir adım atılarak kılavuz ilkeler kabul edilmiştir. Strömberg (2010), savaş sonrası sığınakların genellikle endüstri mirası yapılar ve alanlar ile benzer koruma ideolojileriyle ve ekonomik çıktılarla ele alındığını dile getirmektedir. Tarihsel süreçte önemli kırılımlara neden olan Dünya Savaşlarına ait yapıların korunması yapılı çevrenin sürekliliği açısından değerlidir. Bu nedenle, günümüze ulaşan II. Dünya Savaşı'nın emsalsiz mimarlık örnekleri yeniden kullanıma kazandırılması gereken yapılardır.

II. Dünya Savaşı mimari mirasının önemli unsurlarından biri uçaksavar kuleleridir. II. Dünya Savaşı sırasında bombalanan kentlerde sivil kayıpların azaltılması için kentten uzaklaştırılan insanların yanı sıra kentte kalan binlerce insan uçaksavar kulelerine sığınmıştır. Savaşın ardından Berlin'de yer alan tüm uçaksavar kuleleri 1948 yılına kadar yıkılmıştır (Foedrowitz, 2017: 196-190). Tiergarten bölgesinde yer alan uçaksavar kulesi tamamen yıkılırken, Friedrichshain ve Humboldthain bölgelerinde yer alan uçaksavar kuleleri yıkıldıktan sonra moloz yığınları yapay tepeler haline getirilmiştir. Bu durum kentsel bellekte yıkıcı etkiler bırakmakla birlikte uçaksavar kuleleri halen Berlin silüetinde yapay tepeler olarak izini korumaktadır. Hamburg ve Viyana'da yer alan kuleler yıkılmamış olmakla birlikte uzun yıllar atıl durumda kalmıştır.

(a)

(b)

Resim 3.13. (a) EnergyBunker yeniden işlevlendirme öncesi (Avlar ve Yılmaz, 2018)
(b) EnergyBunker yeniden işlevlendirme sonrası (Avlar ve Yılmaz, 2018)

İlerleyen yıllarda, Hamburg ve Viyana’da yer alan üç uçaksavar kulesi ise farklı işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılmıştır. Savaşın sona hafızalarda yıkıcı yere sahip savaş anıtları halini almış bu yapıların dönüşümü, farklı tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Nabas, 2019). Almanlar için hafıza mekanlarından biri haline gelmiş uçaksavar kulelerinin ölümü, trajediyi ve savaşın yıkımını hatırlatırken diğer taraftan çeşitli rekreasyon alanlarına dönüştürülerek insanlar tarafından ziyaret edilmesinin hafızada derin bir diyalektiğe neden olduğunu aktarmaktadır. Bu yaklaşım, hüzün turizmi (dark tourism) olarak adlandırılmaktadır. Bir toplumun geçmişte yaşanan yıkıcı hatıralara tanıklık etmiş mekanlar aracılığıyla mekanın kendisi bir deneyim noktası haline gelmektedir.

II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen atıl hava saldırı sığınakları, kentsel sanat (*urban art*) çalışmaları içinde bir tuval haline gelmektedir. Bu yapılardan biri olan Bilker Bunker, 1942 yılında Düsseldorf kentinde inşa edilmiştir. Komşu yapılarla ilişkisi, bina yüksekliği ve cephe hattı dikkate alınarak çevresiyle uyumlu bir biçimde sığınak tasarlanmıştır. Savaşın ardından işlevini kaybeden yapının cephesi, 1995 yılından beri “*Zeitreisende*” isimli esere ev sahipliği yapmaktadır. Duvar resmi, dalgalı bir deniz üzerinde ilerleyen insanları betimlerken farklı kültürlerin ortak bir dünyada birlikte yaşamasını sembolize etmektedir (URL-22). Sonraki süreçte sığınak, yeniden kullanıma kazandırılarak kent için bir sanat mekanı haline gelmiştir. Nitekim, yeniden işlevlendirilen sığınaklar; sergiler, müzik etkinlikleri, performans gösterileri gibi etkinliklerin yapıldığı kültür-sanat mekanlarının yanı sıra, konut, ofis ve kent arşivi gibi işlevlerle yeniden hayat bulmaktadır. Farklı işlevler aracılığıyla, yapıların mekansal potansiyeli yeniden kullanım sürecinde oldukça etkin biçimde kullanılmaktadır.

(a)

(b)

Resim 3.14. (a) Bilker Bunker yeniden işlevlendirme öncesi (Calandra di Roccolino, 2021)
(b) Bilker Bunker yeniden işlevlendirme sonrası (URL-22)

4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIĞINAKLARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME SÜRECİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Üç aşamalı bir alan çalışması kurgulanmış olup II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen hava saldırı sığınakları üzerinden yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale biçimleri değerlendirilmektedir. Birinci aşamada, geliştirilen değerlendirme yöntemi kapsamlı biçimde açıklanmaktadır. İkinci aşamada, araştırma kapsamında incelenen, farklı coğrafyalardan seçilmiş üç farklı hava saldırı sığınağının yeniden işlevlendirme süreci değerlendirilmektedir. Belirlenen örnekler müdahale kararları açısından değerlendirme modeli aracılığıyla analiz edilmiştir. Yeniden işlevlendirme sürecinde alınan müdahale kararları yapının nihai durumunu belirlemekle birlikte mekansal potansiyelin kullanım düzeyini eleştirme fırsatı yaratmaktadır. Üçüncü aşamada ise araştırma neticesinde elde edilen bulgular analiz edilirken verilerin doğruluğu uzman görüşü çalışması ile sınanmıştır. Bu kapsamda, araştırma bulgular karşılaştırmalı olarak ele alınmış olup sığınakların yeniden işlevlendirme potansiyeli tartışılmaktadır.

4.1. Değerlendirme Yöntemi

Mimari tasarım; doğal çevre (topografya, iklim, fiziksel çevre unsurları), beşeri çevre (demografi, kültürel değerler, ekonomi) ve kullanıcı ihtiyaçları göz önüne alınarak yürütülen bir süreçtir. Yapının bulunduğu parselin kent ile ilişkisi, yapının bağlamı açısından önem arz etmektedir. Zira, hiçbir bina çevresinden bağımsız inşa edilemez iken her yapı çevresi ile birlikte anlamlıdır. Bu bağlamda, yapılı çevre içerisinde her yapı inşa edilmesinden yıkılmasına kadar geçen süre içerisinde tanık olduğu dönemlerin temsilcisi niteliğindedir. Yapı yaşam döngüsü ise araştırma, programlama, tasarım, yapım, kullanım süreci ve yıkım aşamalarından meydana gelmektedir. Yapıların ilk inşa edildiği dönem, malzeme ömrünün yanı sıra işlevsel açıdan da en verimli olduğu dönemdir. Doğal çevre, beşeri çevre ve kullanıcı ihtiyaçlarında gerçekleşen değişimler yapının, zaman içerisinde işlevini kaybetmesine ve terk edilmesine neden olmaktadır. Bu döngü içerisinde kullanım süreci sona ermiş bir yapının, yeniden işlevlendirme aracılığıyla yaşam döngüsü içerisinde kalması mümkün olmaktadır. Yeniden işlevlendirme süreci, işlevini kaybeden bir yapının yeniden hayat bulması olarak açıklanabilmektedir. Böylece, yapının yıkılmadan yeniden kullanılması ve yaşam döngüsü içerisinde kalması mümkün olmaktadır.

Yeniden işlevlendirme süreci, mevcut olan yapının ya da mekanın, tasarım parametreleri aracılığıyla yeniden düşünülmesini ve yeni işleve yönelik tasarlanmasını gerektirmektedir. Bu durum beraberinde yapıda çeşitli yapısal müdahaleleri zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, mevcut yapının, yeniden kullanıma adaptasyonu gerçekleştirilmektedir. Geliştirilen model aracılığıyla yeniden işlevlendirme sürecinde gerçekleştirilen müdahale biçimleri üzerinden mekansal potansiyelin kullanım düzeyinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Böylece, yeniden kullanım sürecinde mekansal performansın değişkenliği göz önüne alınarak nesnel değerlendirmeyi öngören bir model geliştirilmiştir. Model aracılığıyla çevresel, işlevsel ve teknik parametreler üzerinden mekansal kararlar ve müdahaleler değerlendirilmektedir. Belirlenen parametreler ışığında yapılan değerlendirme, mekansal tasarım sürecine de girdi sağlamaktadır.

Çizelge 4.1. Yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale biçimleri

Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik
		Komşu Yapılarla İlişkisi
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu
		Ulaşım ve Erişilebilirlik
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması
		Sirkülasyon Sistemi
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim
		Cephe Açıklıkları
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri
		Çatı
		Merdivenler
		Malzeme ve Kaplamalar
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem
		Yapı Malzemeleri
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma
		Akustik
		İklimlendirme
		Yangın Güvenliği

Çizelge 4.1.'de, modelde kullanılan müdahale biçimlerine yönelik değerlendirme başlıkları yer almaktadır. Çevresel müdahaleler, işlevsel/mekansal müdahaleler, teknik müdahaleler olarak sınıflandırılan müdahale biçimleri, kendi içinde alt başlıklara ve kırılımlara sahiptir. Bu kapsamda;

- Çevresel müdahaleler, “kentsel bağlamda yapılan müdahaleler” ve “yakın çevreye yapılan müdahaleler” olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Müdahale kararları alınırken, bütüncül koruma yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Nitekim, yapının kentsel bağlamı ve mimari kimliği korunurken; çevre kurgusu da korunmalıdır.
- İşlevsel/mekansal müdahaleler, “mekan kurgusuna ve mekan organizasyonu yapılan müdahaleler”, “kütle ve cephe kurgusuna yapılan müdahaleler” ve “yapı elemanlarına yapılan müdahaleler” olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmaktadır. Yeni işlevin sürdürülebilir olması için mevcut yapının, mekansal gereklilikleri sağlaması önem arz etmektedir. Fakat yeni işlevin gerektirdiği mekansal müdahaleler; yapının mekan organizasyonuna, kütle ve cephe kurgusuna saygı duymalıdır. Diğer taraftan, yapı elemanlarına yönelik müdahaleler, yapı ile bütünlük içerisinde kurgulanmalıdır. Bu noktada, yapının özgün değerlerini korumak gerekmektedir.
- Teknik müdahaleler, “strüktürel sisteme yapılan müdahaleler” ve “teknik donanımına yapılan müdahaleler” olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. İşlev değişikliği sürecinde mevcut yapı, yeni işlevin teknik gereksinimlerine sahip hale getirilmelidir. Özellikle taşıyıcı sisteme yapılan müdahaleler, yapının fiziksel varlığını sürdürebilmesi için kritik öneme sahiptir. Diğer taraftan, kullanıcı konforunun artırılması için fiziksel çevre denetiminin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durum, yeni işlev/bina adaptasyonunun başarısı düzeyini arttırmaktadır.

Tasarım sürecinin girdileri ve çıktıları ışığında yapıya gerekli müdahale ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Değerlendirme modeli, mekansal müdahale kararları açısından genel-geçer sonuçlara ulaşmamaktadır. Çünkü, çağdaş koruma kuramı her yapı için kabul edilebilir kurallar yerine, yapı ve alan özelinde kararlar alınmasını öngörmektedir. Bu açıdan araştırma kapsamında incelenen örneklere yönelik müdahale kararlarının ölçeklendirilmesi gerekmektedir. Çizelge 4.2.'de geliştirilen model kapsamında yapının değerlendirme sürecinde kullanılan ölçekler farklı renklerle tanımlanmıştır. Bu kapsamda; “mevcut hali korunmuş, basit müdahale, kısmi müdahale, kapsamlı müdahale, mevcut değil” olmak üzere 5 farklı müdahale ölçeği belirlenmiştir. Müdahale analizi yapılırken her bir başlık 5 farklı müdahale ölçeği içerisinde uygun olanı ile eşleştirilmektedir.

Çizelge 4.2. Yapısal müdahale analizi

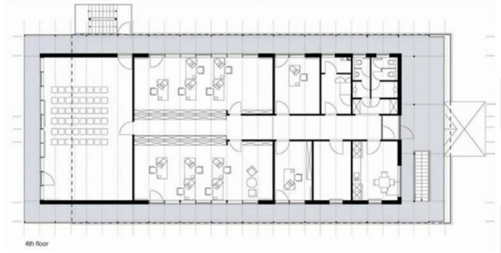
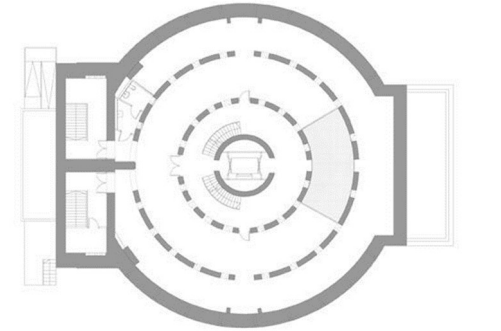
Müdahale Biçimleri		Değerlendirme Ölçekleri					
			Mevcut Hali Korunmuş	Basit Müdahale	Kısmi Müdahale	Kapsamlı Müdahale	Mevcut Değil
Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik					
		Komşu Yapılarla İlişkisi					
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu					
		Ulaşım ve Erişilebilirlik					
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması					
		Sirkülasyon Sistemi					
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim					
		Cephe Açıklıkları					
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri					
		Çatı					
		Merdivenler					
		Malzeme ve Kaplamalar					
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem					
		Yapı Malzemeleri					
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma					
		Akustik					
		İklimlendirme					
		Yangın Güvenliği					

4.2. Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Müdahale Kararlarının Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilmiş hava saldırı sığınakları ele alınmaktadır. Zaman içerisinde, savaşın izlerini silmek için birçok sığınak yıkılırken; yıkım maliyeti ve yıkımın çevresel etkileri nedeniyle büyük çoğunluğu günümüze kadar ulaşmıştır. Savaştan sonraki süreçte sığınakların kullanımına yönelik planlamalar da yapılmıştır. Buna karşın, savaşın ardından hava saldırı sığınakları büyük ölçüde kullanım dışı kalmıştır. Avrupa’da, II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilmiş tahkimatlar ve sığınaklar, savaşın izlerini taşıyan mekanlar olarak varlığını korumaktadır. Bu yapıların bir kısmı günümüzde müzeye çevrilmiş olup savaş dönemi ile ilgili belgelerin ve nesnelerin sergilendiği alanlar olarak düzenlenmiştir. Fakat bu yapıların farklı işlevlerle yeniden ele alınması, toplumun bu mekanlar için anıları ve düşünceleri farklılaşmaktadır. Zira, bu yapılar önemli bir yeniden işlevlendirme potansiyeline sahiptir. ICOFORT gibi kurumların varlığı ve yapılan akademik çalışmalar aracılığıyla II. Dünya Savaşı tahkimatlarının korunması ve yeniden kullanımı daha önemli hale gelmektedir.

20. yüzyıl mimarlık mirasının göz ardı edilen bir parçası olan hava saldırı sığınakları önemli bir atıl yapı stoğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, sığınakların yıkımı yerine yeniden işlevlendirilerek kullanıma kazandırılması pragmatik ve sürdürülebilir bir çözümdür. II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilmiş tahkimat ve sığınakların bir kısmı ise konut, ticari ve kültürel işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılmıştır. Kent içerisinde yer alan sığınaklar, büyük ölçüde kamusal bir işlev tercih edilerek yeniden kullanıma kazandırılmakla birlikte kent ile ilişkili hale getirilmektedir (Bkz. Resim 3.14). Kentin dışında yer alan örnekler ise bisiklet ve yürüyüş yolları ile aktif şekilde kullanılan rekreasyon alanları şeklinde kurgulanmaktadır. Açık hava müzesi haline getirilen örnekler, II. Dünya Savaşı’na yönelik çeşitli sergiler içermektedir. Kent içerisinde ve kent dışında yer alan sığınakların farklı işlevlerle kullanımı, bu yapıların mekansal potansiyelinin zenginliğini göstermektedir. Kaotik, ve yerinden eden yıkım kavramı, yapım süreci ile birlikte iç içe geçmiş sarmallardır. Çünkü, bir yapıyı yıkmadan dönüştürmek bir başka seçenek olarak kullanılmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecini, bir yapının geçmişte sahip olduğu kullanım amacı ile simgelediği anlamı yıkan bir pratik olarak görmek mümkündür. Yeni işlevle yapının çağdaş kullanımı, yapıya yeni bir anlam katmaktadır. Böylece toplumsal belleğe yeni bir katman kazandırılmaktadır. Bu yapılar kendileriyle birlikte çevresini de dönüştürecek bir ivme yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Çizelge 4.3. Alan çalışması kapsamında seçilen yapılar

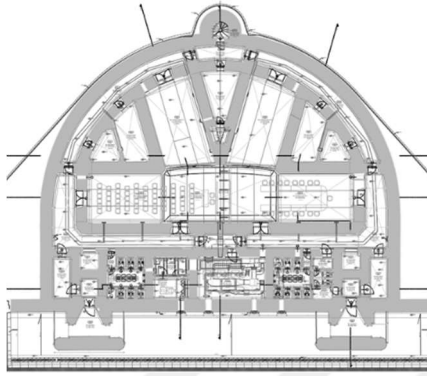
 Kat Planı 	<table> <tr> <th colspan="2">KulturBunker</th></tr> <tr> <td>Konum</td><td>Frankfurt ALMANYA</td></tr> <tr> <td>Tamamlanma Tarihi</td><td>1940</td></tr> <tr> <td>Mevcut Mimari Program</td><td>1280 m²</td></tr> <tr> <td>Yeniden İşlevlendirilme Tarihi</td><td>2004</td></tr> <tr> <td>Güncel İşlevi</td><td>Yeni Medya Merkezi</td></tr> <tr> <td>Güncel Mimari Program</td><td>1875 m²</td></tr> <tr> <td>Plan Tipolojisi</td><td>Dikdörtgen Plan Şeması</td></tr> </table>	KulturBunker		Konum	Frankfurt ALMANYA	Tamamlanma Tarihi	1940	Mevcut Mimari Program	1280 m ²	Yeniden İşlevlendirilme Tarihi	2004	Güncel İşlevi	Yeni Medya Merkezi	Güncel Mimari Program	1875 m ²	Plan Tipolojisi	Dikdörtgen Plan Şeması
KulturBunker																	
Konum	Frankfurt ALMANYA																
Tamamlanma Tarihi	1940																
Mevcut Mimari Program	1280 m ²																
Yeniden İşlevlendirilme Tarihi	2004																
Güncel İşlevi	Yeni Medya Merkezi																
Güncel Mimari Program	1875 m ²																
Plan Tipolojisi	Dikdörtgen Plan Şeması																
 Kat Planı 	<table> <tr> <th colspan="2">Muzeum Współczesne Wrocław</th></tr> <tr> <td>Konum</td><td>Wrocław POLONYA</td></tr> <tr> <td>Tamamlanma Tarihi</td><td>1942</td></tr> <tr> <td>Mevcut Mimari Program</td><td>3400 m²</td></tr> <tr> <td>Yeniden İşlevlendirilme Tarihi</td><td>2011</td></tr> <tr> <td>Güncel İşlevi</td><td>Çağdaş Sanat Müzesi</td></tr> <tr> <td>Güncel Mimari Program</td><td>3600 m²</td></tr> <tr> <td>Plan Tipolojisi</td><td>Dairesel Plan Şeması</td></tr> </table>	Muzeum Współczesne Wrocław		Konum	Wrocław POLONYA	Tamamlanma Tarihi	1942	Mevcut Mimari Program	3400 m ²	Yeniden İşlevlendirilme Tarihi	2011	Güncel İşlevi	Çağdaş Sanat Müzesi	Güncel Mimari Program	3600 m ²	Plan Tipolojisi	Dairesel Plan Şeması
Muzeum Współczesne Wrocław																	
Konum	Wrocław POLONYA																
Tamamlanma Tarihi	1942																
Mevcut Mimari Program	3400 m ²																
Yeniden İşlevlendirilme Tarihi	2011																
Güncel İşlevi	Çağdaş Sanat Müzesi																
Güncel Mimari Program	3600 m ²																
Plan Tipolojisi	Dairesel Plan Şeması																

Çizelge 4.3. (devam) Alan çalışması kapsamında seçilen yapılar

II. Meclis Binası Sığınağı	
Konum	Ankara TÜRKİYE
Tamamlanma Tarihi	1942
Mevcut Mimari Program	1325 m ²
Yeniden İşlevlendirilme Tarihi	2021
Güncel İşlevi	Dijital Sanat Müzesi
Güncel Mimari Program	1325 m ²
Plan Tipolojisi	Dairesel Plan Şeması

Kat Planı

Çizelge 4.3.'de araştırma kapsamında belirlenen yapıların; konumu, tamamlanma tarihi, mimari program büyüklüğü (m²), yeniden işlevlendirilme tarihi, güncel işlevi, güncel mimari program büyüklüğü (m²), plan tipolojisi ve planına yer verilmektedir. Çizelge aracılığıyla, seçilen örneklerle yönelik karşılaştırmalı olarak temel bilgiler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında, Almanya'da yer alan "Kulturbunker", Polonya'da yer alan "Muzeum Współczesne Wrocław" ve Türkiye'de yer alan "II. Meclis Binası Sığınağı" incelenmiştir. Almanya'da bulunan Kulturbunker, yeniden işlevlendirme sonrası Frankfurt'un önemli kültür-sanat mekanlarından biri haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya sınırlarının dışında kalan Wrocław ise bünyesinde savaş dönemine ait mimari mirası barındırmaya devam etmiştir. Polonya toplumu için Muzeum Współczesne Wrocław artık çağdaş kullanımı ile kent için bir devinim noktası haline gelmiştir. Savaşa dahil olmayan Türkiye'nin tarihsel bağlamı içerisinde önemli bir yere sahip olan II. Meclis Binası Sığınağı ise kültür-sanat işleviyle yeniden kullanıma kazandırılmıştır. Böylece, tarihsel bağlamına referans veren yapı, çağdaş kullanımı ile bir sergi mekanı halini almıştır. Farklı coğrafyalardan ve farklı tarihsel bağlamlardan seçilen yapılar aracılığıyla işlevin, yeniden kullanım sürecinde biçimi hangi düzeyde etkilediği araştırılmaktadır.

Çalışma kapsamında seçilen örnekler, iki temel ölçüt üzerinden belirlenmiştir. Nitekim savaşın ardından hava saldırı sığınakları, çok çeşitli işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılmaktadır. Fakat yeniden işlevlendirme sürecinin çıktıları dikkate alınarak gerçekleştirilecek bir müdahale analizi çalışmasında, doğru sonuçlara ulaşmak için ortak noktaların belirlenmesi gerekmektedir. İlk ölçüt dönem analizi olarak adlandırılmaktadır. Belirli bir zaman aralığında inşa edilen yapıların seçilmesi, yapılara yönelik dönem analizi yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda, aynı dönemde inşa edilen ve aynı işleve hizmet eden yapılar belirlenmiştir.

İkinci ölçüt ise işlev-biçim analizi olarak değerlendirilmektedir. Yeniden işlevlendirme sonrası kültür-sanat işlevine hizmet eden yapılar seçilmesine karşın; farklı tasarım yaklaşımlarına sahip yapılar belirlenmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde inşa edilen bu yapıların farklı plan şemasına ve farklı formlara sahip olmasına karşın aynı işleve hizmet etmesi biçim-işlev tekrar irdelemeyi gerektirmektedir. Nitekim, işlev doğrudan bir yapının biçimine etki etmemektedir. Bu bağlamda, yapıların mekan kullanımı ve mimari programının karşılaştırılabilir olması için kültür-sanat işleviyle yeniden kullanıma kazandırılan sığınakların seçilmiştir. Bu durum yapının biçiminin, yeniden kullanım sürecinde belirlenen yeni işleve ve alınan müdahale kararlarına etkisini değerlendirmeyi sağlamaktadır.

Belirlenen iki ölçüte karşın, farklı coğrafyalardan ve farklı tarihsel bağlamlardan yapılar seçilerek işlevin, yeniden kullanım sürecinde biçimi hangi düzeyde etkilediği araştırılmaktadır. Aynı işleve sahip olmakla birlikte çok farklı tasarım yaklaşımlarına sahip sığınaklardan bahsetmek mümkündür. Savaşın en şiddetli yaşandığı Almanya ve Polonya'dan seçilen iki yapıya ek olarak; savaşa doğrudan katılmayan Türkiye'den ise bir yapı belirlenmiştir. Böylece çalışma kapsamında seçilen üç örnek aracılığıyla, farklı toplumsal arka plana ve kültürel belleğe sahip yapılar incelenmektedir. Nitekim, 21. yüzyıl itibariyle farklı işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılan sığınaklar, işlev değişikliği sürecinde farklı müdahale yaklaşımları ile ele alınmıştır. Farklı tasarım yaklaşımına sahip sığınakların karşılaştırılması aracılığıyla model üzerinden müdahale kararlarına yönelik bir spektrum sunulması amaçlanmaktadır. Elde edilen verilerin ise yapının yeniden kullanım sürecinde mekansal performansı için tasarım kriterleri olarak kullanılması planlanmaktadır. Böylece, II. Dünya Savaşı hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme süreci çok yönlü biçimde değerlendirilmektedir.

4.2.1. KulturBunker

II. Dünya Savaşı döneminde Almanya'nın birçok kentinde inşa edilen çok katlı betonarme sığınaklar bulunmaktadır. Bu yapılardan biri olan KulturBunker, Hessen eyaletinin başkenti olan Frankfurt'ta yer almaktadır. Frankfurt'un doğusunda yer alan liman bölgesi; tersaneler, antrepolar ve endüstriyel tesisler bulunması nedeniyle stratejik bir ulaşım ve ticaret noktasıdır. Bu nedenle Osthafen bölgesinde konumlandırılan sığınak aracılığıyla liman işçilerinin olası bir hava bombardımanından korunması amaçlanmıştır. Kentte II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilmiş birçok hava saldırı sığınığının varlığı bilinmekle birlikte KulturBunker 1940 yılında tamamlanmıştır. Üç katlı ve kırma çatılı bir yapı biçiminde tasarlanan sığınak betonarme olarak inşa edilmiştir. Savaş döneminde aktif olarak kullanılan yapı, önemli bir kentsel gelişim bölgesinin içerisinde yer almaktadır. Kentsel yapılanma sürecinde olan liman bölgesi; vinçler, konteynerler, geri dönüşüm çöplükleri ve depolarından oluşan bir kentsel çöküntü alanı haline gelmiştir (Afendras, 2014: 55). Avrupa Merkez Bankası'nın yakınında yer alan sığınığın yeniden işlevlendirilmesi ise bölgeyi kültür-sanat etkinlikleri için bir mıknatıs haline getirmektedir.

Harita 4.1. KulturBunker'ın kent içerisindeki konumu
(Tez yazarı tarafından hazırlanmıştır)

Sığınak, yaklaşık 1280 m² alana sahip olmakla birlikte 3 katlı olarak kurgulanmıştır. İki metre kalınlığında duvarlara sahip yapının cephesinde küçük pencereler ve havalandırma açıklıkları bulunmaktadır. Yapının Batı cephesinde merdiven konumlandırılmış olmakla birlikte kütle hareketi ile cephe farklılaştırılmıştır. Ayrıca çatı katının yer aldığı sığınakta, çatı pencereleri bulunmaktadır. Kıрма çatıya sahip sığınak Konut tipolojisinde tasarlanmış olup çatı ise kiremitle kaplanmıştır. Yapımında kullanılan beton, demir ve yapı malzemesi ile yaklaşık 9000 konut inşa edilebileceği tahmin edilmektedir (URL-23). Savaşın sonra uzun süre atıl kalan sığınak, hasar gören çatısı nedeniyle su hasarı almıştır. Yapısal sağlamlığına karşın bakımsızlık ve zaman içerisinde oluşan hasarlar nedeniyle sığınak kullanılamaz duruma gelmiştir. Ayrıca, yapının Güney cephesine bitişik şekilde tek katlı ve niteliksiz bir eklenti inşa edilmiştir.

Resim 4.1. KulturBunker - yeniden işlevlendirme öncesi (Bollack, 2013: 96)

Kulturbunker, inşa edildiği II. Dünya Savaşı döneminin hatıralarını barındıran bir yapı olmasının yanı sıra Almanya için toplumsal tarihin önemli bir parçasıdır. Bu açıdan tarihi bir belge niteliği taşıyan sığınanın korunması gerekmektedir. Nitekim, yapının yeniden kullanıma kazandırılması için 1994 yılında anaokulu olarak kullanılması öngörülmüştür. Yeni işlevin mekansal ihtiyaçlarına yönelik sığınanın çatısı kaldırılarak iki katlı bir eklenti inşa edilmesi planlanmış olmakla birlikte bu proje uygulanmamıştır (URL-24). 2002 yılında ise yerel yönetim tarafından sığınanın kültür-sanat işleviyle kullanılmasına karar verilmiştir. Alman mimarlık firması Index Architekten tarafından yeniden işlevlendirme projesi hazırlanmıştır. Bollack, (2013: 94), mimarlar mevcut binayı, inşa edecekleri ek yapı için bir zemin -kent topografyasının bir parçası- olarak kullanmayı tercih ettiğini aktarmaktadır.

Resim 4.2. KulturBunker inşaat süreci (URL-24)

Mevcut yapının çatısı kaldırılarak yerine 6.4 metre yüksekliğe sahip iki katlı bir eklenti inşa edilmiştir. Böylece, monolit sığınığın üzerine iki katlı bir eklenti kurgulanmıştır. Bu süreçte, yapının Güney cephesinde yer alan özgün baca ve sonraki dönemlerde inşa edilen niteliksiz eklenti de yıkılmıştır. İnşaat çalışmaları Mart 2004'te başlamış olup mevcut çatı Mayıs 2004'te tamamen kaldırılmıştır. Eklenti için prefabrik olarak imal edilen elemanlar, Temmuz ayında proje alanına getirilmiş olup sadece sekiz günde montajı yapılmıştır (URL-25). Ekim ayında tamamlanan inşaat çalışmaları neticesinde yapı, Kasım 2004'den beri Yeni Medya Enstitüsü (*Institut für Neue Medien*) olarak kullanılmaktadır ⁽¹¹⁾. Frankfurt Belediyesi öncülüğünde oluşturulan fon ile proje yürütülmüştür. Yaklaşık dokuz ay süren inşaat çalışmalarının ardından Kulturbunker, yeniden kullanıma kazandırılmıştır.

Resim 4.3. KulturBunker - yeniden işlevlendirme sonrası (URL-23)

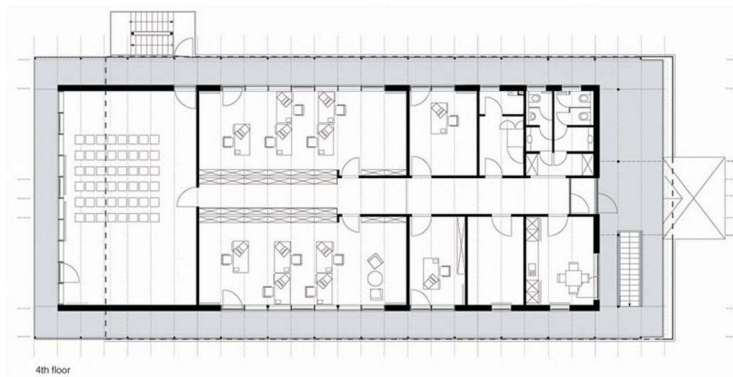
¹¹ 1989 yılında Frankfurt Devlet Güzel Sanatlar Üniversitesi (*Städelschule*) tarafından kurulan Yeni Medya Enstitüsü, 1994 yılına kadar etkileşimli yeni medya sanatı çalışmaları yürütmüştür. 1994 yılından bu yana ise yeni medya, araştırma ve geliştirme ve internet uygulamaları alanında faaliyetlerini yürütmektedir.

Her tasarım yapıları çevre bileşenleri dikkate alınarak kurgulanmaktadır. Fakat yeni olanın inşası bazı durumlarda mevcut olan bileşenlerle bütünleşik olarak tasarlanmalıdır. Kulturbunker, mevcut sığınacağın üzerine yerleştirilen modern bir bina için bir temel olarak kullanılmasıyla birlikte mevcut formun bir başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır.

Sığınak, tabiri caizse yüksek irtifa şantiyesi haline gelmiştir. Sanki bir kayanın üzerindeymiş gibi, sanatçıların stüdyolarına ve Yeni Medya Enstitüsü'ne ev sahipliği yapan, idareli hesaplanmış bir ahşap kutu sığınacağın üzerinde oturmaktadır. Ağır beton çekirdek, müzisyenler için stüdyolara ev sahipliği yapmaya devam edecektir. Hafif ahşap kutu, çevresel sirkülasyon aksı ile çevrelenirken, aynı zamanda şehirle diyalog halinde olacağı dışa dönük alanlar olarak kurgulanmıştır. Aynı zamanda stüdyolar için bir kaçış yolu görevi görmektedir.

INDEX Architekten (URL-24)

Yeniden işlevlendirme sürecinde, mevcut yapının özgün değerleri korunurken kalın duvarlara sahip “ağır” sığınacağın aksine geçirgen cephelere sahip “hafif” eklenti tezatlık yaratmaktadır. Gece aydınlatılan eklenti kısmı tabiri caizse bulunduğu liman bölgesinde bir kültür-sanat feneri olarak hizmet etmektedir. Böylece, sığınacağın yıkımı önlenirken liman bölgesine dönüştürecek potansiyele sahip bir katalizatör ortaya çıkmıştır.

Resim 4.4. Kulturbunker kat planı (URL-23)

Yapı içerisinde yeni medya, tasarım ve müzik alanında çalışmaların yapıldığı atölye, konferans salonu ve stüdyolar bulunmaktadır. Prof. Ulrich Exner ve Sigrun Musa tarafından tasarlanan iki katlı eklenti toplam 595 m² kapalı alana sahiptir (URL-25). 270 m² kapalı alana sahip ilk kat, yerleşik sanatçılar için dört ayrı stüdyo içermekte iken ikinci katta ofisler, çalışma alanları, servis mekanları ve konferans salonu bulunmaktadır. 77 m² büyüklüğündeki konferans salonu 50 kişilik kapasiteye sahip olup; toplantı, seminer, sunum, şirket etkinlikleri ve küçük konserler için kiralanabilir bir etkinlik mekanıdır.

Çizelge 4.4. KulturBunker - yapısal müdahale analizi

Müdahale Biçimleri			Mevcut Hali Korunmuş	Basit Müdahale	Kısmi Müdahale	Kapsamlı Müdahale	Mevcut Değil
Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik				X	
		Komşu Yapılarla İlişkisi				X	
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu	X				
		Ulaşım ve Erişilebilirlik			X		
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması				X	
		Sirkülasyon Sistemi				X	
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim				X	
		Cephe Açıklıkları	X				
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri	X				
		Çatı				X	
		Merdivenler				X	
		Malzeme ve Kaplamalar		X			
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem	X				
		Yapı Malzemeleri			X		
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma			X		
		Akustik	X				
		İklimlendirme	X				
		Yangın Güvenliği				X	

Çizelge 4.4.'de, Kulturbunker için gerçekleştirilen müdahale biçimlerine yönelik değerlendirme yer almaktadır. Bu kapsamda, çevresel müdahaleler, işlevsel/mekansal müdahaleler, teknik müdahaleler olmak üzere üç ana başlık altında ele alınan analiz bulguları yeniden işlevlendirme sürecinde mekanın potansiyelini irdelemektedir.

Çevresel müdahaleler

Hava saldırı sığınakları inşa edilirken yapıyı çevre ile uyumlu olması gözetilmiştir. Kulturbunker, yeniden işlevlendirme sürecinde kapsamlı değişikliklere gidilmiş bir yapı olmakla birlikte mevcut yapının karakteri ve çevresi dikkate alınmıştır. Bulunduğu liman bölgesine atıfta bulunarak sığınakın üzerine kondurulmuş bir konteyner gibi ele alınan eklenti mevcut yapıdan referanslar da barındırmaktadır. Bu kapsamda, mevcut yapının çatı bölümüne inşa edilen iki katlı eklenti, yapının özgün mimari kimliğini ve komşu yapılarla ilişkisini büyük ölçüde değiştirmektedir. Diğer taraftan, yapı yaklaşım kurgusu korunmuş olup sığınakın giriş kapısı eklentinin cephe hattından dışarı taşarak giriş alanını tanımlamaktadır. Sığınakın diğer girişleri olduğu gibi muhafaza edilirken eklentiye doğrudan ulaşımı sağlayan bir merdiven yapının Güney cephesine eklenmiştir. Yapıya eklenen dış merdiven aracılığıyla mevcut yapı ile eklenti arasında kesintisiz bir dikey sirkülasyon aksı oluşturulması amaçlanmıştır.

Resim 4.5. Kulturbunker cephesi (URL-26)

İşlevsel/mekansal müdahaleler

Yeniden kullanım sürecinde de yapının mekansal kimliğinin korunması gerekmektedir. Kulturbunker, oldukça basit ve yalın bir tasarıma sahiptir. Fakat yeniden işlevlendirme sürecinde kullanıcı ihtiyaçları ve yeni mimari program neticesinde çatı kısmına iki katlı bir eklenti inşa edilmiştir. Bu durum mekan kurgusunu önemli ölçüde değiştirmektedir. Eklentiye boylu boyunca saran teras alanı, yarı açık bir mekan kurgusuna sahip iken aynı zamanda bir seyir terası olarak kullanılmaktadır. Eklentinin açık planlı ve geçirgen mekan organizasyonuna karşın rijit ve içe dönük mevcut yapı olduğu gibi korunmuştur. Betonarme sığınanın penceresiz ve kalın duvarlara sahip odaların bulunması, belirlenen yeni işlev nedeniyle müzik stüdyosu ve prova odası olarak kullanıma elverişlidir. Bu kapsamda, mevcut yapı içerisindeki alanlar elli adet kiralanabilir stüdyoya dönüştürülmüştür.

Sığınak, iki metre kalınlığında duvarlara sahip olması cephede değişiklik yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, mevcut yapının cephe kurgusu ve birbirini tekrar eden pencere açıklıklarında herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Mevcut yapının cephe hattı ise çift cephe olarak tasarlanan eklentinin yapı kabuğunu şekillendirmektedir. Böylece eklenti, sığınanın cephesi ile hem yüz bir metal ağ (*mesh*) ile kaplanarak maskelenmiştir. Diğer taraftan, yapının Batı cephesinde 4 metre içeri çekilen cephe hattına karşın, Doğu cephesinde cephe hattından 4 metre dışarı taşan bir konsol kurgulanmıştır. Böylece, girişin yer aldığı cephe vurgulanırken kütle hareketleri ile eklenti mevcut yapıdan ayrıştırılmaktadır. Kıрма çatının yerini alan iki katlı eklentinin, kütle ve açıklık kurgusu dahilinde mevcut yapıyı referans alması olumlu bir yaklaşımdır.

Resim 4.6. Kulturbunker kesiti (URL-26)

Yeniden işlevlendirme sürecinde, mevcut sığınanın mekansal kısıtlılıkları nedeniyle ek yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Yeni işlevin mekansal ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanan eklenti, mevcut yapıdan bağımsız bir mekan organizasyona sahiptir. Bu yüzden doğrudan eklentiye hizmet veren kesintisiz bir dikey sirkülasyon aksı oluşturulması da amaçlanmıştır. Nitekim, sığınanın merdivenlerinin çatı katına kadar hizmet vermesi nedeniyle mevcut yapıdan, eklentinin bütün katlarına ulaşamamaktadır. Bu kapsamda yapının Güney cephesine konumlandırılan yapının çelik konstrüksiyon bir merdiven aracılığıyla eklentinin her iki katına da erişim sağlanmaktadır. Mevcut yapı içerisindeki sirkülasyon kurgusu ise korunmuştur. Mevcut yapının içe dönük ve rijit mekan organizasyonuna karşın, eklentinin etrafını saran teraslar ile dışa dönük ve esnek bir alternatif dolaşım aksı oluşturulmuştur. Yeniden işlevlendirme sürecinde asansör ve rampa gibi elemanlar yapıya entegre edilmemiştir. Halbuki, yapıların herkes için erişilebilir olması gerekmektedir.

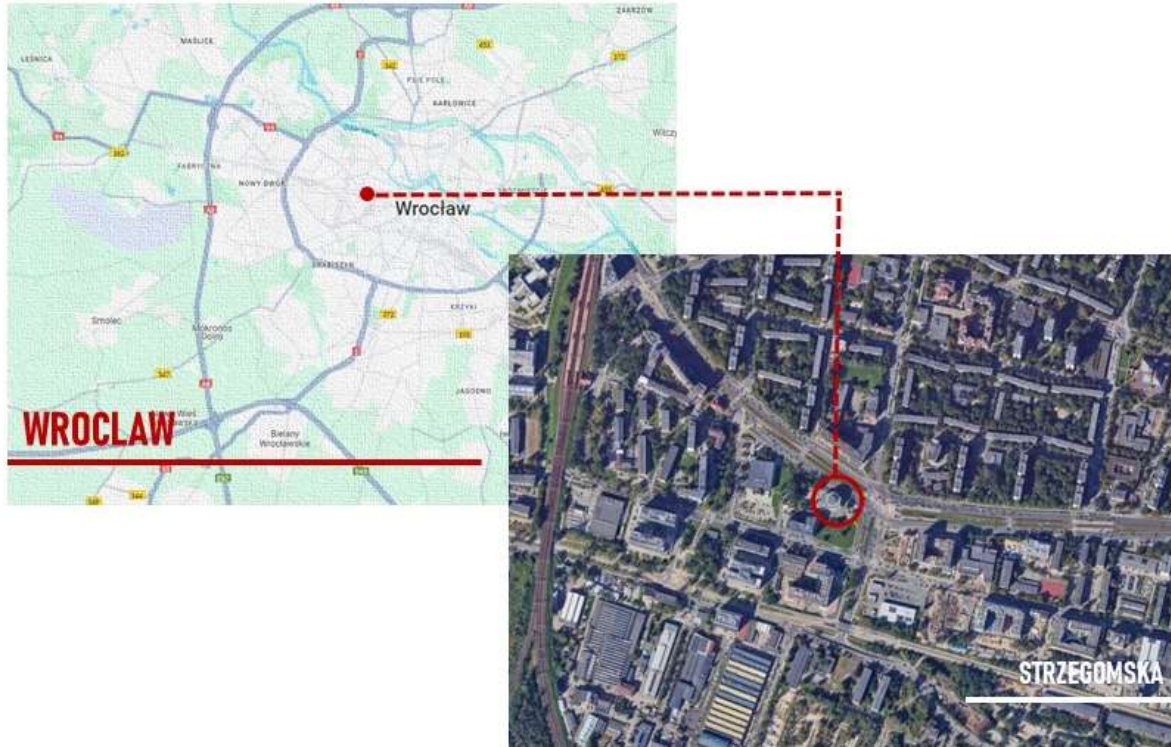
Teknik müdahaleler

Kulturbunker, standart bir yapıdan çok daha fazla yük dayanıma sahip bir strüktürel sisteme sahiptir. Bu nedenle, mevcut binanın varlığını sürdürebilmesi için strüktürel herhangi bir müdahale gerekmemektedir. Diğer taraftan eklenti, sığınanın üzerine inşa edilmiştir. Bu noktada yapının mevcut strüktürel sisteminden faydalanılmıştır. Eklenti inşa edilirken yerinde imalat yerine çelik ve ahşap yapı modülleri prefabrik olarak hazırlanıp şantiye alanında montajı yapılmıştır. Bu açıdan, mevcut yapıya yapılan müdahalelerin geri alınabilir olması açısından olumlu bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

Yeniden kullanım sürecinde, tesisat sistemi ve teknik altyapı yeni işleve uygun hale getirilmiştir. Mevcut yapıda teknik donanım yenilenmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Belirlenen yeni işlev doğrultusunda, mevcut yapıda yer alan mekanlar kiralanabilir müzik stüdyosuna dönüştürülmüştür. Zira, olası hava bombardımanlarına karşı koymak için inşa edilen kalın betonarme duvarlar, büyük ölçüde ses yalıtımına gerek duymamıştır. Diğer taraftan, eklenti tamamen yeni inşa edilmiş bir bölüm olması nedeniyle gerekli tesisat ve teknik donanıma sahip biçimde tasarlanmıştır. Bu nedenle, ofis alanları, atölye ve sanatçı stüdyoları bu alana konumlandırılmıştır. Ayrıca, ek yapı içerisinde çeşitli etkinlikler için planlanmış çok amaçlı salon konumlandırılmıştır. Böylece, yeni işlev/bina adaptasyonunu sağlayacak şekilde müdahaleler yapılmıştır.

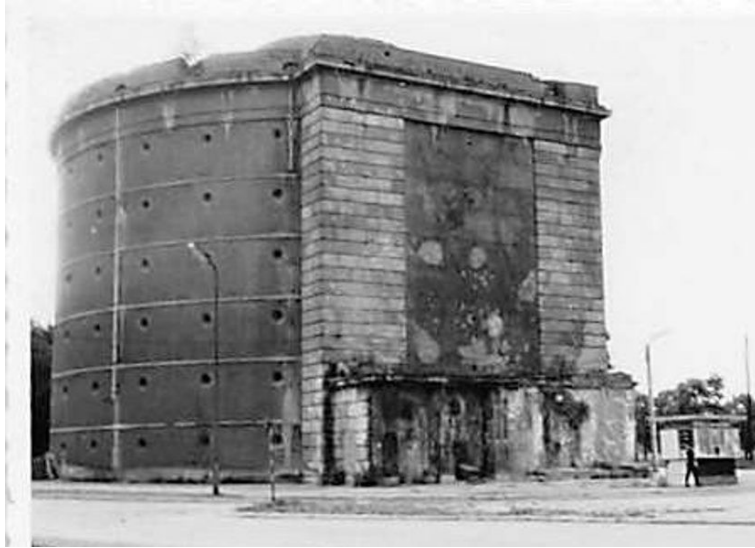
4.2.2. Muzeum Współczesne Wrocław

II. Dünya Savaşı başladığında Almanya'nın sınırlarına dahil olan Wrocław ya da o dönemki ismiyle Breslau, savaşın sonuna kadar Alman hakimiyetinde kalmıştır. Bu nedenle, bütün Alman kentlerinde olduğu gibi Breslau'da da çok sayıda hava saldırı sığınağı inşa edilmiştir. Kentin Batısında yer alan Strzegomski Meydanı'nda inşa edilen yapı, kentteki en büyük hava saldırı sığınağı olma özelliğini taşımaktadır (Hryncewicz-Lamber, 2016). Konut bölgesinde bulunan sığınığın, bölge sakinlerini olası bir hava bombardımanına karşı koruması amaçlanmıştır. Alman mimar Richard Konwiarz tarafından tasarlanan yapı, 1942 yılında tamamlanmıştır. Savaşın ilerleyen yıllarında Breslau, Kızıl Ordu'nun ilerleyişi sırasında bir direniş noktası haline gelmiştir. Sığınak bu dönemde aktif olarak kullanılmış olup Breslau kuşatması sırasında hastane (*Festungslazarett II*) olarak hizmet vermiştir (URL-27). Savaşın ardından Polonya sınırlarına dahil olan kentin adı Wrocław olarak değiştirilmiştir. Sığınak ise savaşın ardından uzun bir süre atıl kalmıştır. Kentin çok katmanlı mirasını devralan Polonya toplumu tarafından sığınığın kültür-sanat işleviyle yeniden kullanıma kazandırılması yapılı çevrenin bütün katmanlarıyla korunması açısından oldukça değerlidir.

Harita 4.2. Muzeum Współczesne Wrocław'ın kent içerisindeki konumu
(Tez yazarı tarafından hazırlanmıştır)

Sığınak, yaklaşık 3400 m² alana sahip olmakla birlikte toplam altı katlı bir yapıdır. Dairesel plan şemasına sahip sığınak, kamusal işleve sahip bir yapı biçiminde tasarlanmıştır. Yirmi beş metre yüksekliğindeki yapının cephesinde daire şeklinde havalandırma açıklıkları bulunmaktadır. Sığınak, 1.1 metre kalınlığında dış duvarlara sahiptir (URL-27). Cepheler kat silmeleri ile tanımlanırken, yapıyı çevreleyen kornişler ile çatı hattı belirginleştirilmiştir. Doğu cephesi kütle hareketi ile farklılaştırılmış olup portikolu bir giriş alanından yapıya girilmektedir. Sığınakın Batı cephesinde ise 4. kata kadar ulaşan servis merdivenleri konumlandırılmıştır. Yapının merkezinde galeri boşluğu yer alırken galeri boşluğu aracılığıyla iç mekanların doğal aydınlatması sağlanmaktadır. Galeri boşluğunun etrafını saran merdivenler ise yapının çatı katına kadar ulaşmaktadır. Yapı çekirdeğinin etrafında yürünebilir çatı yer alırken çatı katı parabet duvarları ile çevrelenmiştir.

Resim 4.7. MWW - yeniden işlevlendirme öncesi (URL-28)

Wrocław, artık Polonya sınırlarına dahil olmakla birlikte Lehler için çok katmanlı yapıları çevrenin bir parçası olma özelliğini korumaktadır. Kentteki Alman hakimiyetinin mirası olan sığınak, savaşın yıkıcı izlerini ve savaşın ardından yaşanan terkedilme sürecini hatırlatmaktadır. Onlarca yıl kullanılmayan sığınak, 1990'lardan itibaren sığınak ikinci el eşya/kıyafet satan mağazalara ev sahipliği yapmıştır (URL-29). 2000'li yılların başından beri Wrocław kentine bir çağdaş sanat müzesi kazandırılması amacı yapının kültür-sanat işleviyle yeniden kullanıma kazandırılması için bir umut olmuştur. Wrocław Belediyesi'nin desteğiyle 2007 yılında müzenin küratörü ve sanat ekibi belirlenirken 2008 yılında müze binası için mimari yarışma düzenlenmiştir. Fakat kente kazandırılması planlanan yeni müze binası için hazırlanan proje, ekonomik nedenlerle rafa kaldırılmıştır.

Resim 4.8. MWW inşaat süreci (URL-28)

2009 yılında Kent Konseyi Strzegomski Meydanı'nda yer alan sığınagının geçici olarak çağdaş sanat müzesi tarafından kullanılmasını kararlaştırmıştır. Sığınagın kapalı alan büyüklüğü ve mekansal potansiyelinin, müzenin mimari programı ile örtüşmesi, yapının yeni işlevinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Yapının çağdaş sanat müzesine ev sahipliği yapmasına karar verildikten sonra CH+ Architects ve VROA Architects işbirliğiyle yeniden işlevlendirme projesi hazırlanmıştır. Dönüşüm projesini hazırlayan mimari ekip, mevcut yapıyı özgün haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, sınırlı müdahale kararları alınmıştır. Gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında giriş portikosunun yer aldığı Doğu cephesine, Stanisław Dróżdz'a ait Kum Saati (*Klepsydra*) isimli afiş çalışması yerleştirilmiştir (URL-27). 2010-2011 yıllarında gerçekleştirilen inşaat çalışmalarının ardından yeniden kullanıma kazandırılan sığınak, 2011 yılından beri Wrocław Çağdaş Müzesi (MWW) olarak kullanılmaktadır ⁽¹²⁾. Sığınak yeni işleviyle, Wrocław'ın ötesinde bölge için oldukça önemli bir kültür-sanat merkezi haline gelmiştir.

Resim 4.9. MWW - yeniden işlevlendirme sonrası (URL-28)

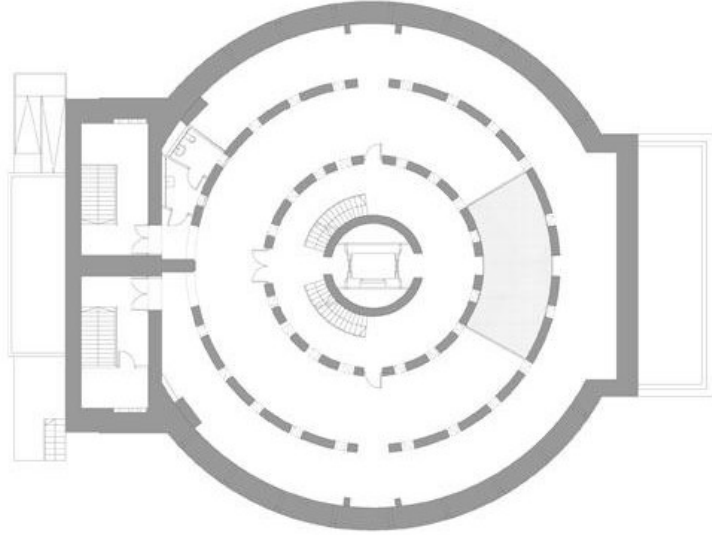
¹² Müzenin kuruluşu, çağdaş sanat müzesi oluşturmak amacıyla 2004 yılında kurulan Aşağı Silezya Güzel Sanatları Teşvik Derneği'ne dayanmaktadır. Resmi olarak 2 Eylül 2011'de açılan müze, Wrocław Kent Konseyi'nin oluşturduğu tüzük doğrultusunda faaliyetlerini yürütmektedir.

2011 yılında oluşturulan müze koleksiyonu, zaman içerisinde eklenen yeni eserlerle gelişmeye devam etmektedir. Leh ve yabancı sanatçıların eserlerinden oluşan kalıcı sergileri içeren müze koleksiyonuna ek olarak geçici sergiler de düzenlenmektedir. Bununla birlikte müzenin amacı yalnızca çağdaş sanat eserlerini sergilemek değildir.

Müzenin amacı, yalnızca görsel sanatlar alanında son on yılın en önemli fenomenlerini sunmak değil, aynı zamanda günümüzün en önemli sorunlarını da ele almaktır: bireysel ve ulusal kimlik, kültürel mirasın korunması, sosyal çatışmalar, jeopolitik değişimler, dışlanma ve ekonomik eşitsizlik...

(Bazylko ve Masiewicz, 2019: 106)

Müzenin küratörlüğünü ve müdürlüğünü yapan Piotr Lisowski'nin dile getirdiği üzere, Muzeum Współczesne Wrocław sanat aracılığıyla toplumsal, kültürel ve tarihsel konulara yönelik toplumsal bilinci arttırmayı hedeflemektedir. Bu nedenle kurumun isminde “çağdaş sanat” ifadesi kullanılmamış olup -müzenin sosyal ve kültürel işlevine de atıfta bulunarak- Wrocław Çağdaş Müzesi olarak adlandırılmıştır. Kentli ile etkileşim kurmayı amaçlayan kurum; düzenli olarak konferanslar, film gösterimleri ve sosyal projeler düzenlemektedir.

Resim 4.10. MWW kat planı (URL-30)

Sığınak, yeniden işlevlendirme sürecinde çeşitli müdahalelere maruz kalmıştır. Bu süreçte yapının mimari kimliği ve mevcut değerleri mümkün olduğu kadar korunmuştur. Diğer taraftan, mimari programda yer alan kafe için çatı katında yer alan yapı çekirdeğini çevreleyen bir eklenti inşa edilmiştir (Hryncewicz-Lamber, 2016). Müzenin sosyal işlevini destekleyen kafe, çatı katını da bir etkinlik mekanı haline getirmektedir.

Çizelge 4.5. Muzeum Współczesne Wrocław - yapısal müdahale analizi

Müdahale Biçimleri			Mevcut Hali Korunmuş	Basit Müdahale	Kısmi Müdahale	Kapsamlı Müdahale	Mevcut Değil
Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik			X		
		Komşu Yapılarla İlişkisi		X			
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu		X			
		Ulaşım ve Erişilebilirlik			X		
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması			X		
		Sirkülasyon Sistemi				X	
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim			X		
		Cephe Açıklıkları	X				
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri	X				
		Çatı				X	
		Merdivenler		X			
		Malzeme ve Kaplamalar			X		
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem	X				
		Yapı Malzemeleri		X			
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma			X		
		Akustik	X				
		İklimlendirme	X				
		Yangın Güvenliği		X			

Çizelge 4.4.'de, Muzeum Współczesne Wrocław için gerçekleştirilen müdahale biçimlerine yönelik değerlendirme yer almaktadır. Bu kapsamda, çevresel müdahaleler, işlevsel/mekansal müdahaleler, teknik müdahaleler olmak üzere üç ana başlık altında ele alınan analiz bulguları yeniden işlevlendirme sürecinde mekanın potansiyelini irdelemektedir.

Çevresel müdahaleler

Yapı, kent merkezi ile havalimanı arasında bulunan kentin Batısındaki konut bölgesinde yer almaktadır. Savaş döneminde sığınığın çevresinde yer alan yapıların yıkılması, bölgede yeniden yapılanmaya gidilmesine neden olmuştur. Yüksek katlı konut blokları ile çevrelenen sığınak, içinde bulunduğu kentsel doku ile tezatlıklar barındırmaktadır. Buna karşın tarihsel bağlamı dikkate alınarak yeniden işlevlendirme sürecinde yapının mimari kimliğine saygı gösterilmiştir. Bu kapsamda, yapıya yaklaşım kurgusu korunmuş olup Kum Saati isimli çalışmanın yer aldığı Doğu cephesi, ziyaretçilerin bulvardan yapıya yönelmesini amaçlamaktadır. Sığınığın tarihsel bağlamına gönderme yapan eser, mekanın yeni işleviyle kullanımını da işaret etmektedir. Batı cephesinde yer alan servis girişleri ise yapının müze işlevine uygun biçimde korunmuştur. Ayrıca kentin önemli meydanlarından birinde yer alması nedeniyle müze alanının bitişiğinde tramvay hattı ve otobüs durakları bulunmaktadır. Ayrıca, yaya erişilebilirliği düşünülerek merdiven ve rampalar kurgulanmıştır.

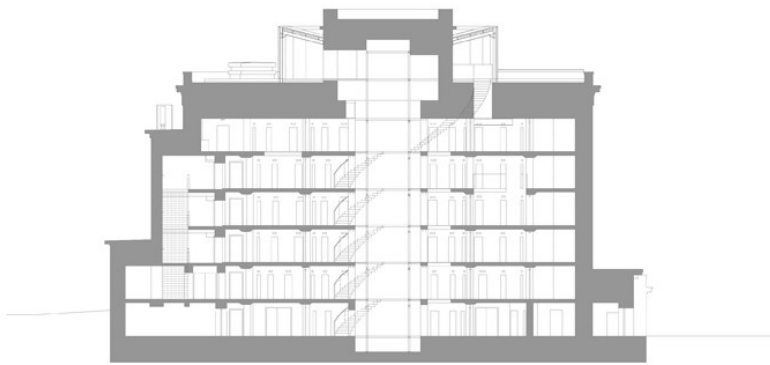

Resim 4.11. MWW hava fotoğrafı (URL-29)

İşlevsel/mekansal müdahaleler

Yeniden işlevlendirme sürecinde sığınanın mekan organizasyonu korunmuş olup yapının karakterine ve çevresine saygı duyulmuştur. Belirlenen yeni işlev, mevcut betonarme sığınanın penceresiz ve kalın duvarlara sahip olması nedeniyle eserlerin sergilenmesine oldukça elverişlidir. Bu kapsamda, doğrudan gün ışığı almayan bu alanlar sergi salonlarına dönüştürülmüştür. Galeri boşluğunun çevresinde yer alan merdivenler ve galeri boşluğuna eklenen asansör, yapının çekirdeğini meydana getirmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde, yapı çekirdeği sirkülasyon kurgusunun merkezi olarak ele alınmıştır. Çekirdeğin etrafında ise sergi alanları kurgulanmıştır. Yapının mevcut altı katı olduğu gibi korunmakla birlikte yeni işlevin getirdiği ihtiyaçlar nedeniyle çatı kısmına bir eklenti inşa edilmiştir. Yapı çekirdeğinin etrafına inşa edilen çelik strüktüre sahip dairesel eklentinin çevresi 360 derecelik bir seyir terası haline getirilmiştir. Böylece kafe olarak kurgulanan bu alanın, sosyal işlevle desteklenerek diğer etkinlikler için de kullanılması amaçlanmıştır.

Sığınanın kamusal bir yapı biçiminde tasarlanması nedeniyle ezici bir yapı ölçeğine sahiptir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapının karakterine saygı duymuş olup yapıda kütle ve cephe kurgusunda bir değişiklik amaçlanmamıştır. Yalnızca çatı katında kafe olarak kurgulanan bir eklenti inşa edilmiştir. Geçirgen cephelere sahip eklenti, sığınanın cephe hattının gerisinde konumlandırılmıştır. Böylece, mevcut küle ve cephe kurgusu olduğu gibi korunmuştur. Diğer taraftan, yapının brüt beton cephelerinde sıva-boya uygulaması yapılmış olup zemin katında koyu bir renk tercih edilirken diğer katlarda açık renk kullanılmıştır. Ayrıca, hasar alan giriş portikosu yeniden inşa edilerek cephe bütünlüğü korunmuştur. Mevcut mimari elemanların özgün haline getirilmesi olumlu bir yaklaşımdır.

Resim 4.12. MWW kesiti (URL-30)

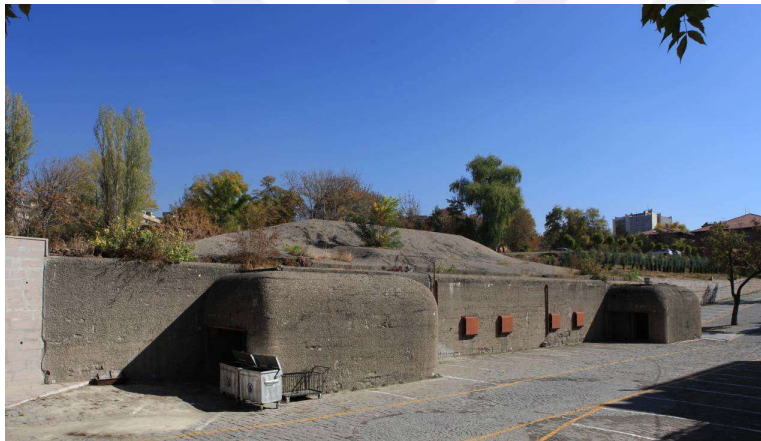
Yapı özgün haline kavuşturulurken zaman içerisinde yapıda gerçekleşen değişiklikler de kaldırılmıştır. Eklenen bölme duvarlar yıkılmış olmakla birlikte iç mekanda uygulanan sıvalar ve kaplamalar kaldırılmıştır. İç mekanda cam ve çelik gibi modern malzemeler tercih edilmiştir. Dairesel plan şemasından kaynaklı eğimli duvarlar ve iç mekanları birbirine bağlayan sirkülasyon kurgusu korunmuştur. Böylece yapının özgün mimari kimliğinin ziyaretçiler tarafından deneyimlenmesi amaçlanmıştır. Buna karşın yeni işleve yönelik olarak yeni yapı elemanları da eklenmiştir. Yapının merkezinde yer alan galeri boşluğuna ziyaretçilerin kullanımı için asansör yerleştirilmiştir. Böylece sığınak herkes için erişilebilir hale getirilmiştir. Yapının Batı cephesinde yer alan mevcut servis merdivenleri kovası korunmuştur. Süsleme ve mimari elemanlarda belirli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Richard Konwiarz tarafından tasarlanan sığınağa ait çizimlerde, Doğu cephesine yerleştirilmesi planlanan bir Reichsadler -pençesinde gamalı haç bulunan çift başlı kartal figürü- bulunmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde ise yapının Doğu cephesinde yer alan bu boş alana Kum Saati isimli afiş çalışması yerleştirilerek yeni işleve uygun biçimde cephe, kamusal bir sanat alanı haline getirilmiştir.

Teknik müdahaleler

Muzeum Współczesne Wrocław için standart bir yapıdan daha fazla dayanıma sahip bir strüktürel sistemden söz etmek mümkündür. Bu açıdan yapıya strüktürel herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Eklenti ise mevcut binaya fazla yük getirmeyecek biçimde çelik konstrüksiyon ile inşa edilmiştir. Çatı katına prekast olarak getirilen yapı elemanlarının alanda montajı yapılmıştır. Sonraki süreçte yapılan müdahalelerin geriye alınabilir olması açısından olumlu bir yaklaşımdır.

Sığınağın iç mekanları ise sergi işlevine uygun hale getirilirken, aydınlatma ve akustik açıdan yapının teknik kabiliyeti arttırılmıştır. Belirlenen yeni işleve uygun olarak gerekli tesisat ve fiziksel çevre kontrolü elemanlarını barındıracak şekilde müdahaleler yapılmıştır. Sığınağın, savaş durumu göz önüne alınarak kurgulanan mevcut havalandırma sistemi korunmuştur. Yapının elektrik ihtiyacı için tavana tesisat tavaları yerleştirilmiş olup sıva üstü uygulamalar ile gerekli alanlara elektrik hattı çekilmiştir. Ayrıca, sergi salonlarında sergilenen eserlere yönelik esnek bir aydınlatma sistemi kurgulanmıştır. Müzenin kafesi, çatı katına yerleştirilerek yapıda havalandırma ve tesisat problemleri ortadan kaldırılmıştır. Böylece yapı, yeni işleve uygun hale getirilmiştir.

Yarım daire planlı sığınak, toplam 1325 m² kapalı alana sahiptir. Yapı tümüyle betonarme olarak inşa edilmiştir. Sığınakın Güneybatı cephesinde yer alan dört adet korumalı havalandırma açıklığı dışında herhangi cephe açıklığı bulunmamaktadır. Yapının dış duvarları yaklaşık 120 cm kalınlıkta iken dışbükey biçiminde tasarlanan döşemenin kalınlığı iki metreye ulaşmaktadır (Cengizkan, 2022). Sığınakın Kuzey cephesi ise zemin kotunun altında yer almaktadır. Yapının Güneybatı yönünde iki ayrı giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş alanları betonarme sundurmalar ile gizlenmiş olup kapılar doğrudan gaz antresine açılmaktadır. Bu arındırma ünitelerinde, kimyasal, biyolojik ve radyoaktif saldırı durumunda dışarıdan gelen kişilerin sanitasyonunun sağlanmasını amaçlanmaktadır. Gaz antrelerinin arkasında 320 m² büyüklüğünde genel kurul salonu yer almaktadır. Bu salonda meclis oturumlarının ve çeşitli toplantıların yapılması planlanmıştır. Sığınakın çeperinde dairesel bir koridor bulunmakta olup bu koridor aracılığıyla diğer mekanlara erişilmektedir.

Resim 4.13. II. Meclis Binası Sığınağı - yeniden işlevlendirme öncesi
(A.R.A.M. Arşivi, 2021)

II. Dünya Savaşı'na dahil olmamasına rağmen, Türkiye'nin savaş dönemine ait mimari mirasının varlığını koruduğu görülmektedir. II. Meclis Sığınağı, bu mirasın en önemli bileşenlerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Savaş döneminde inşa edilen sığınak tatbikatlar dışında kullanılmamış olup 1960 yılında tamamen işlevini kaybetmiştir (URL-31). Çünkü TBMM'nin şuan kullanılan binaya taşınmasının ardından, II. Meclis Binası 1981 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Sığınak ise müze tarafından bir süre depo olarak kullanılmıştır. Halihazırda Cumhuriyet Müzesi olarak kullanılan II. Meclis, toplumsal tarih açısından oldukça önemli bir yapıdır. Bu nedenle, milli iradenin sembolü olan Millet Meclisi'nin tarihi içerisinde, II. Dünya Savaşı dönemine referans veren sığınakın da korunması önem arz etmektedir.

Resim 4.14. II. Meclis Binası Sığınağı'nın özgün mekanları (A.R.A.M. Arşivi, 2021)

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2020 yılında, atıl kalan yapının kültür-sanat işleviyle yeniden kullanılmasına karar verilmiştir ⁽¹³⁾. Bu kapsamda, dijital sanat müzesi olarak yeniden işlevlendirilen yapı, Türkiye'nin ilk dijital sanat müzesi olma özelliğini taşımaktadır. Resmi olarak 22 Aralık 2021'de açılan sergi mekanı, halihazırda Cumhuriyet Müzesi'ne bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yalnızca basit onarım ve düzenlemelerle yapı, dijital sanat müzesine dönüştürülmüştür. Cengizkan (2022), genel kurul salonunun 400 koltuk kapasitesine sahip olduğunu dile getirmekle birlikte, yeniden işlevlendirme sürecinde ana sergi salonu haline getirilmiştir. Yapının rijit mekan kurgusu, sergilere yönelik esnek ve dönüştürülebilir mekan kullanımını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Diğer taraftan, sığınanın mevcut durumunun korunarak dijital sanat müzesine dönüştürülmesi, bütçe ve zaman kısıtlamalarını ortadan kaldırmıştır.

Resim 4.15. II. Meclis Binası Sığınağı - yeniden işlevlendirme sonrası
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

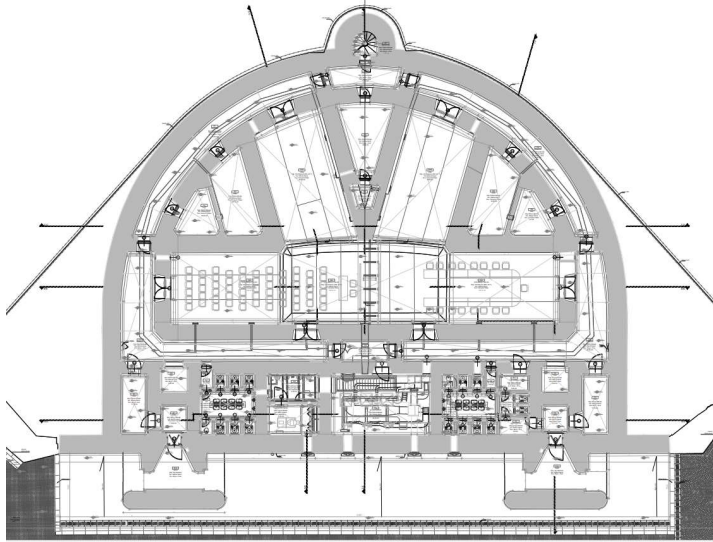
¹³ Ali Cengizkan tarafından, 11 Ağustos 2020 tarihinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sunulan "İkinci Meclis Sığınakları: Restorasyon ve Yeniden İşlevlendirme Olanakları Üzerine" isimli rapor neticesinde müdürlük tarafından sığınanın yeniden işlevlendirilmesine karar verilmiştir.

II. Meclis Binası Sığınağı, zaman-mekan zinciri içerisinde unutulmuş bir mekandır. Çünkü, savaşa katılmayan Türkiye için II. Dünya Savaşı'nın, toplumsal bellekte doğrudan bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle sığınak, birçok kişinin her gün önünden geçmesine rağmen farkına varmadığı bir yapıdır.

Bu tarihi mekana sahip çıkmak bizim en temel görevlerimiz arasında yer alıyordu. Bu sorumluluk çerçevesinde büyük bir titizlik göstererek çalışmalarımızı sürdürdük. Türkiye'de ilk kez görsel sanatlar ve yeni medya alanında, sanat ve teknolojinin geniş ufkuna bir mekan kazandırmak amacıyla, özgün dokusu korunarak tadilatı gerçekleştirilen sığınak alanı, yine bu işlevi birebir taşıyan ismiyle sanatçılara ve sanatseverlere bir deneyim alanı sunacak.

II. Meclis Binası Sığınağı açılış töreni, 2021 (URL-32)

Kültür ve Turizm Bakanı'nın konuşmasında dile getirdiği üzere, sığınakın yeniden işlevlendirilmesi aracılığıyla tarihi yapının aktif olarak kullanılabilmesi hedeflenmektedir. Böylece sığınak, tarihi kimliğine referans verirken çağdaş kullanımıyla mekanı görsel sanatlar ve yeni medya için bir deneyim alanı haline getirmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hatıraları zarif bir şekilde anılırken, mekanın belleği de canlandırılmaktadır.

Resim 4.16. II. Meclis Binası Sığınağı kat planı (A.R.A.M. Arşivi, 2021)

Sığınak, yeniden işlevlendirme sürecinde yalnızca basit müdahalelere maruz kalmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Gökhan Yazgı; restorasyon sürecinde kapı kollarından musluklara, elektrik düğmelerinden sigortalara kadar yapının özgün mimarisinin ve bileşenlerinin korunduğunu dile getirmektedir (URL-31). Böylece yapının mimari kimliği ve özgün değerleri mevcut haliyle korunmuştur.

Çizelge 4.6. II. Meclis Binası Sığınağı - yapısal müdahale analizi

Müdahale Biçimleri			Mevcut Hali Korunmuş	Basit Müdahale	Kısmi Müdahale	Kapsamlı Müdahale	Mevcut Değil
Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik	X				
		Komşu Yapılarla İlişkisi	X				
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu	X				
		Ulaşım ve Erişilebilirlik	X				
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması		X			
		Sirkülasyon Sistemi	X				
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim	X				
		Cephe Açıklıkları	X				
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri	X				
		Çatı	X				
		Merdivenler	X				
		Malzeme ve Kaplamalar		X			
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem	X				
		Yapı Malzemeleri		X			
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma		X			
		Akustik	X				
		İklimlendirme	X				
		Yangın Güvenliği	X				

Çizelge 4.4.'de, II. Meclis Sığınağı için gerçekleştirilen müdahale biçimlerine yönelik değerlendirme yer almaktadır. Bu kapsamda, çevresel müdahaleler, işlevsel/mekansal müdahaleler, teknik müdahaleler olmak üzere üç ana başlık altında ele alınan analiz bulguları yeniden işlevlendirme sürecinde mekanın potansiyelini irdelemektedir.

Çevresel müdahaleler

Yapı, Ulus Meydanı ile Gar arasında yer alan II. Meclis Binası'nın bahçesinde yer almaktadır. Bu açıdan sığınak, Ankara'nın çok katmanlı tarihi kent merkezinde yer almakla birlikte II. Dünya Savaşı döneminin toplumsal belleği ile günümüz arasında bağlantı kurmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde, yapının mimari kimliğine ve bağlamına saygı duyulmuştur. Ayrıca kentin önemli meydanlarından birine yakın olması nedeniyle müze alanının bitişiğinde otobüs durakları ve yakınında da metro istasyonu bulunmaktadır. Ulaşım ve erişilebilirliğe katkı sağlayan bu duruma ek olarak yapının otoparkı bulunmaktadır. Fakat, müze müdürlüğü personeline tahsis edildiği için otopark ziyaretçilerin kullanımına açık değildir. Yakın dönemde cephenin iki tarafında istinat duvarları inşa edilmiş olup, zemin kotu zaman içerisinde yükselen yol kotuna yükseltilmiştir. Bunun dışında, yapıya yaklaşım kurgusu korunmuş; yapının yakın çevresine müdahale de bulunulmamıştır. Yapının Güneybatı cephesine bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir.

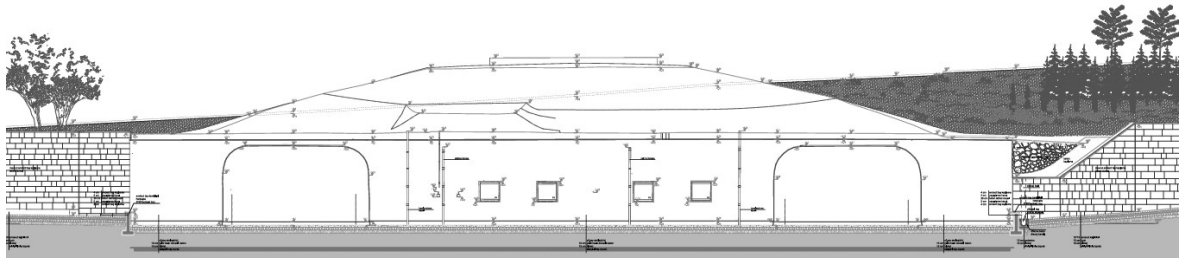

Resim 4.17. II. Meclis Binası Sığınağı hava fotoğrafı
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

İşlevsel/mekansal müdahaleler

Yeniden işlevlendirme sürecinde sığınanın inşa edildiği II. Dünya Savaşı dönemine referans veren unsurlar korunmuştur. Bu yaklaşım sığınacı da bir deneyim noktası haline getirmektedir. Nitekim, sığınanın bir sergi mekanı olarak kullanılmasının ötesinde mevcut yapı da tarihsel bağlamı içerisinde sergilenmektedir. Ana sergi mekanı olarak planlanan genel kurul salonu; yaklaşık yüzde 4-5 eğimli döşemeye sahip olup salon, sahne, başkanlık divanı ve ana dikdörtgen mekan olmak üzere dört alandan meydana gelmektedir. Oturum düzeni kaldırılmış iken eğimli zemin döşemesi korunmuştur ⁽¹⁴⁾. Yapının arka kısmında yer alan küçük toplantı odaları, arşiv ve yazman odaları ise çeşitli dijital gösterimlerin ve enstalasyonların sergileneceği alanlar olarak kurgulanmıştır. Sığınak içerisindeki diğer mekanları birbirine bağlayan dairesel koridor, mevcut haliyle korunmuş olup sirkülasyon kurgusunda değişikliğe gidilmemiştir. Sirkülasyon alanları da işleve yönelik olarak sergi mekanının bir parçası olarak kullanılmaktadır.

Sığınanın cephe kurgusu ve açıklıklarında da herhangi bir müdahale gerçekleştirilmemiştir. Sığınak yapısının penceresiz ve kalın duvarlara sahip olması, belirlenen yeni işlev doğrultusunda sergi salonu kullanımına oldukça elverişlidir. Bu nedenle, yeniden işlevlendirme sürecinde herhangi bir cephe açıklığı oluşturulmamıştır. Yapının cephesinde yer alan metal havalandırma açıklıkları korunurken özgün haline uygun şekilde boyanarak yenilenmiştir. Sığınanın Kuzeydoğu yönünde yer alan ve dışarıya ulaşımı sağlayan merdiven alanı korunmuş olmakla birlikte ziyarete kapalı durumdadır.

Resim 4.18. II. Meclis Binası Sığınacı arazi kesiti (A.R.A.M. Arşivi, 2021)

¹⁴ 1939 seçimlerinin ardından TBMM bünyesinde 429 milletvekilinin görev yaptığını göz önüne aldığımız takdirde, genel kurul salonunun meclisin bütün milletvekillerinin katılabileceği bir oturuma ev sahipliği yapamayacağı anlaşılmaktadır.

II. Meclis Binası Sığınağı, yeniden işlevlendirme sürecinde basit onarımlar dışında hiçbir değişikliğe gidilmemiş olup yalnızca iç mekanda işleve yönelik değişiklikler uygulanmıştır. Yapının özgün hali korunurken herhangi bir iç duvar ya da bölücü eleman eklenmemiştir. Sonraki süreçte yapılan onarım çalışmalarında değiştirilen unsurlar da tekrar özgün haline getirilmiştir. Mekanları birbirine bağlayan sirkülasyon kurgusu korunmuş olup yapının tek katlı olmasından dolayı merdiven ya da asansör eklenmemiştir. Nitekim, yapı mevcut haliyle erişilebilirlik şartlarını sağlamakta olup dönüşüm sürecinde de bu yaklaşım korunmuştur. Sığınağın dışbükey çatısı korunmuş olup çatı kısmında herhangi bir müdahale uygulanmamıştır.

Teknik müdahaleler

II. Meclis Binası Sığınağı'nda, atıl kalmasından dolayı zaman içerisinde küçük ölçekli hasarlar meydana gelmiştir. Fakat, strüktürel sistemi oldukça güçlü olan yapıda taşıyıcı sisteme yönelik herhangi bir hasara rastlanmamıştır. Bu açıdan yapıya strüktürel herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Diğer taraftan, sığınağın yeni işlevine yönelik bir eklenti kurgulanmamıştır. Bu nedenle, mevcut yapısal sistemi güçlendirmeye gerek kalmamıştır. Yalnızca zaman içerisinde hava koşullarının etkisiyle zarar gören duvarlarda demir donatının korozyona uğramaması için duvar onarımları gerçekleştirilmiştir.

Sığınağın kapalı ve içe dönük mekanları sergi işlevine oldukça uygun olmakla birlikte teknik donanım da yeni işleve uygun hale getirilmiştir. Belirlenen yeni işleve uygun olarak gerekli tesisat ve fiziksel çevre kontrolü elemanlarını barındıracak şekilde müdahaleler yapılmıştır. Böylece yapının dönem özelliklerini koruyan ve özgün halini anlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Oluşturulan restorasyon projesi doğrultusunda, yapı içerisindeki elektrik tesisatının eksikleri tamamlanmış ve sıva üstü tesisatlar onarılmıştır. Sığınağın mevcut tuvaletleri korunmuş olup tesisat sisteminde değişikliğe gidilmemiştir. Ayrıca sığınak, kum ve su filtrelerine sahip bir havalandırma sistemine ek olarak elektrik kesintilerine karşı jeneratör bulunmaktadır. Macaristan yapımı havalandırma sistemleri, zaman içerisinde zarar görmemiş olup özgün haliyle günümüze ulaşmıştır. Sığınağın Batısında yaklaşık 160 m² büyüklüğünde havalandırma tesisatı ve jeneratör için kurgulanan makine dairesi yer almaktadır. Diğer taraftan, sergi kurgusuna yönelik esnek bir aydınlatma ve akustik sistemi kurularak dijital sanat eserlerinin sergilenmesi için sığınak uygun hale getirilmiştir.

4.3. Bulgular

Çalışma kapsamında üç farklı sivil hava saldırı sığınağı ele alınmış olup incelenen yapıların farklı mekansal özelliklere sahip yapılar seçilmiştir. Bu durum, sığınakların mekansal potansiyelinin yeniden işlevlendirme sürecindeki etkisini tartışmayı mümkün kılmıştır. Bu noktada mimari tasarım sürecinin girdilerini ve çıktılarını ele almak gerekmektedir. Farklı tasarım yaklaşımlarına sahip sığınaklar, yeniden işlevlendirme sürecinde farklı çıktılara sahiptir. Mevcut yapının mekansal potansiyeli yeni işlevi belirlemekle birlikte işlev değişikliği dahilinde gerçekleştirilen müdahale biçimleri sürecin çıktılarını değiştirmektedir. Farklı müdahale yaklaşımlarına sahip yapıların karşılaştırmalı analizi beraberinde farklı müdahale biçimlerinin mekansal sonuçlarını da analiz etmeyi mümkün kılmıştır. Bu durum, karşılaştırmanın derinliğini arttırmıştır.

4.3.1. Yapısal müdahale analizinin sonuçları

Gerçekleştirilen alan çalışması kapsamında çeşitli ölçeklerde müdahalelere maruz kalan örnekler aracılığıyla yeniden işlevlendirme sürecinde müdahale biçimlerine yönelik bir spektrum aktarılmaya çalışılmıştır. Çizelge 4.7.'de üç farklı renk ile tanımlanan yapılar müdahale biçimleri açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Böylece araştırmanın bulguları aynı çizelge içerisinde sunulmuştur. Bu kapsamda Almanya'da yer alan KulturBunker, sol tarafta yer alan sütun ile tanımlanmıştır. 2004 yılında işlev değişikliğine gidilen sığınak, kapsamlı müdahalelere maruz kalmıştır. Mevcut yapı olduğu gibi korunurken mimari programda yer alan mekansal ihtiyaçlar nedeniyle çatı bölümüne iki katlı bir eklenti inşa edilmiştir. Orta sütun ile tanımlanan yapı Wrocław/Polonya'da yer alan Muzeum Współczesne Wrocław'dır. 2011 yılında kısmi müdahaleler ile işlev değişikliğine gidilen Muzeum Współczesne Wrocław, daha muhafazakar bir koruma yaklaşımı ile ele alınmıştır. Mevcut yapının dış cephesinde değişikliğe gidilirken iç mekanlar özgün haline getirilmiştir. Ek olarak, yeniden işlevlendirme sürecinde çatı katı, kafe ve seyir terası olarak kurgulanmıştır. Çizelgenin sağ tarafında yer alan sütun ile tanımlanan yapı ise II. Meclis Binası Sığınağı, olma özelliğini taşımaktadır. 2021 yılında işlev değişikliğine gidilen yapıda, yalnızca basit müdahale ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Böylece sığınak tarihi kimliğine referans verecek şekilde mevcut haliyle korunmuştur.

Çizelge 4.7. Karşılaştırmalı yapısal müdahale analizi

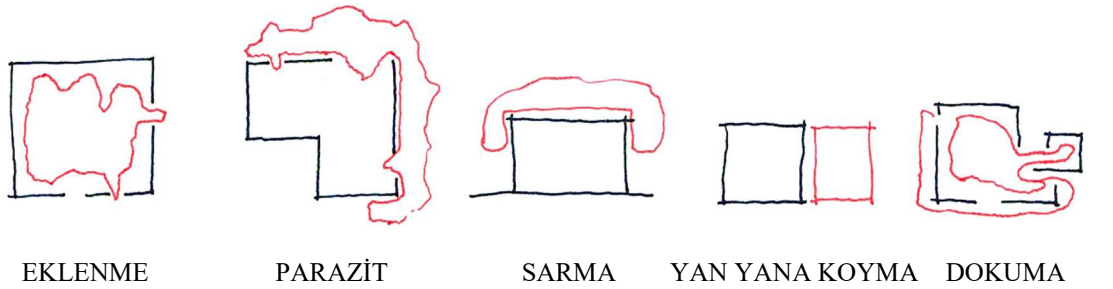
Lejant					
Mevcut Hali ile Korunmuş		Basit Müdahale	Kısmi Müdahale	Kapsamlı Müdahale	Mevcut Değil
Müdahale Biçimleri			Kulturbunker	Muзей Wspaniałej Wroclaw	II. Meclis Binası Sığınağı
Çevresel Müdahaleler	Kentsel Bağlamda Yapılan Müdahaleler	Mimari Kimlik			
		Komşu Yapılarla İlişkisi			
	Yakın Çevreye Yapılan Müdahaleler	Yapı Yaklaşma Kurgusu			
		Ulaşım ve Erişilebilirlik			
İşlevsel/Mekansal Müdahaleler	Mekan Kurgusuna ve Mekan Organizasyonu Yapılan Müdahaleler	Plan Şeması			
		Sirkülasyon Sistemi			
	Kütle ve Cephe Kurgusuna Yapılan Müdahaleler	Kütle ve Mekansal Hacim			
		Cephe Açıklıkları			
	Yapı Elemanlarına Yapılan Müdahaleler	Kat Döşemeleri			
		Çatı			
		Merdivenler			
		Malzeme ve Kaplamalar			
Teknik Müdahaleler	Strüktürel Sisteme Yapılan Müdahaleler	Taşıyıcı Sistem			
		Yapı Malzemeleri			
	Teknik Donanıma Yapılan Müdahaleler	Aydınlatma			
		Akustik			
		İklimlendirme			
		Yangın Güvenliği			

Kulturbunker, tescilli bir yapı olmakla birlikte yeniden işlevlendirme sürecinde kapsamlı değişikliklere gidilmiştir. Çevresel müdahaleler açısından değerlendirdiğimiz takdirde kapsamlı müdahale kararları alınmıştır. Mevcut yapının üzerine inşa edilen iki katlı eklenti, kütle hareketi ve malzeme kullanımı güçlü bir önerme sunarken yapının kütle ve cephe kurgusunda dramatik bir farklılık getirmektedir. Bu durum koruma yaklaşımı ile doğrudan bağlantılıdır. Fakat sığınanın özgün mimari kimliği ve malzeme kullanımı mevcut haliyle korunmuştur. Yapıya eklenen çelik merdiven ise sirkülasyon sistemini değiştirmekle birlikte kütle ve cephe kurgusunu etkilemiştir. Diğer taraftan, mekan kurgusu mevcut yapıda olduğu gibi korunurken yalnızca yeni işlevin gerektirdiği teknik donanımaya yönelik müdahaleler uygulanmıştır.

Muzeum Współczesne Wrocław, özgün hali büyük ölçüde korunurken yeni işleve uygun müdahale kararları alınarak yeniden kullanıma kazandırılmıştır. Çevresel müdahaleler açısından değerlendirdiğimizde, kısmi müdahalelerden bahsetmek mümkündür. Böylece komşu yapılarla ilişkisi ve içerisinde bulunduğu kentsel bağlam önemli ölçüde korunmuştur. Çatı katında inşa edilen eklenti, kütle ve cephe kurgusu açısından kısmi müdahale ölçeğinde kalmıştır. Dış mekanın aksine yapının iç mekanında sonraki dönemlerde gerçekleştirilen uygulamalar kaldırılmış olup yapı özgün haline getirilmiştir. Diğer taraftan, yapının merkezinde yer alan galeri boşluğuna asansör yerleştirilerek yapının herkes için erişilebilir olması amaçlanmıştır. Ayrıca, yapının yeni işleve uygun mekanlar sunması için teknik düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir.

II. Meclis Binası Sığınacı, diğer örneklerden farklı olarak temizleme ve basit onarım çalışmaları ile yeniden kullanıma kazandırılmıştır. Çevresel müdahaleler açısından değerlendirdiğimiz takdirde, yapının mevcut haliyle korunduğu anlaşılmaktadır. Fakat yapının bitişiğinde yer alan otopark alanı yapı yaklaşma kurgusuna önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum sığınanın özgün kimliğini ve tarihsel bağlamını olduğu gibi günümüze taşımaktadır. Mekan kurgusu mevcut yapıda olduğu gibi korunurken mekanlar sergi işlevine uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir. Bu durum yeniden işlevlendirme sürecinde yeni işlevin mekansal özelliklerle uygun olarak seçilmesi ile ilgilidir. Yapı konservatif bir yaklaşımla ele alınmış olmakla birlikte yeni işlevin gerektirdiği teknik kabiliyetlerin yapıya kazandırılması amaçlanmıştır.

Yapılar karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, farklı niteliğe sahip sığınakların müdahale biçimleri açısından farklı çıktılar sunduğunu söylemek mümkündür. İncelenen hava saldırı sığınaklarını, mevcut yapı/ek yapı ilişkisi bakımından da değerlendirmek gerekmektedir. Zira işlevini kaybeden bir yapı için yeni işlev-bina adaptasyonu oldukça önemlidir. Yeni işlevin mekansal ihtiyaçları beraberinde ek yapı aracılığıyla mimari programın geliştirilmesini neden olabilmektedir. Eklentinin mevcut yapıyla bütüncül biçimde çalışması ve mevcut yapının özgün değerlerini koruması gerekmektedir. Ek yapı tasarımına yönelik farklı kuramsal çalışmalar ve değerlendirme yaklaşımları bulunmaktadır. Bu kapsamda, Bollack tarafından yayımlanan “Old Buildings New Forms” kitabında kullanılan sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Bu sınıflandırma mevcut yapı/ek yapı ilişkisini; eklenme (*insertion*), parazit (*parasite*), sarma (*wrap*), yan yana koyma (*juxtaposition*) ve dokuma (*weaving*) olarak beş kategoride ele almaktadır (Bollack, 2013: 10). Bu bağlamda, alan çalışması dahilinde farklı yaklaşımlarına sahip örneklerden bahsetmek mümkündür.

Şekil 4.1. Mevcut yapı - ek yapı ilişkisi (Bollack, 2013’den düzenlenmiştir)

Kulturbunker, parazit olarak adlandırılan bir tasarım yaklaşımına sahiptir. Yeniden işlevlendirme sürecinde sığınanın çatısına konumlandırılan eklenti, mevcut yapıdan beslenen bir yaklaşım içerisindedir. Buna karşın, ek yapının tasarım yaklaşımı ve malzeme tercihleri, monolit sığınak yapısı ile eklenti arasındaki sınırı belirginleştirmektedir. Muzeum Współczesne Wrocław, eklenme olarak adlandırılan bir tasarım yaklaşımıyla ele alınmıştır. Çatı katına inşa edilen eklenti, yapının mimari kimliği üzerinde sınırlı etkiye sahip olmakla birlikte mevcut yapıya eklemlenmiştir. Yapı çekirdeği etrafında kurgulanan müze kafesi, çatı katını aktif olarak kullanılabilir bir etkinlik alanına çevirmektedir. II. Meclis Binası Sığınak ise herhangi bir ek yapı tasarımına sahip değildir. Yapının mimari programı geliştirilirken yalnızca mevcut yapının mekansal potansiyelinin kullanılması öngörülmüştür. Bu haliyle farklı yaklaşımlarına sahip yapılar aracılığıyla mevcut yapı/ek yapı tasarımlarının mekan potansiyeli üzerindeki etkisi de irdelenmiştir.

4.3.2. Uzman görüşmesinin sonuçları

Alan çalışması kapsamında üç hava saldırı sığınağı incelenmiş olup mekansal müdahaleler doğrultusunda elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular uzman görüşü çalışması ile desteklenmiştir. Koruma sürecinde görev almakla birlikte farklı kurumlardan (akademi, mimarlık ofisi ve kamu kurumu) katılımcıların yer aldığı çok yönlü bir uzman ekibi ile araştırma bulguları tartışılmıştır. Böylece, düşünsel, deneyimsel ve yönetsel alanlardan gelen farklı uzmanlar aracılığıyla farklı bakış açıları ele alınmıştır. Prof. Dr. Pınar Dinç Kalaycı moderatörlüğünde çevrimiçi bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

Hatice Çiğdem Zağra Öz, Trakya Üniversitesi mimarlık bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. Bu bağlamda, 2006 yılında “Edirne’de Son Dönem Osmanlı Savunma Yapılarının Yeniden Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi (1876-1917)” başlıklı doktora tezini sunmuştur. Zağra Öz, askeri miras ve tahkimat yapılarının korunmasına yönelik birçok restorasyon projesinde de görev almıştır. Halihazırda, İstanbul Rumeli Üniversitesi’nde mimarlık bölüm başkanı olarak görevini yürütmektedir.

Umut Bilgiç, Orta Doğu Teknik Üniversitesi mimarlık bölümünde lisans ve kültürel mirası koruma yüksek lisans programında ise lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Kurucusu olduğu ANB Mimarlık aracılığıyla Bodrum Kalesi ve Harbiye Askeri Müzesi gibi birçok askeri miras yapısı ve tahkimatın restorasyon projesinde görev almıştır.

Özgür Seyhan Akça, Dicle Üniversitesi mimarlık bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. Türkiye’de yer alan birçok kültür varlığının koruma ve restorasyon projesinde yer alan Akça, II. Meclis Binası Sığınağı’nın yeniden işlevlendirme sürecinde de görev almıştır. Halihazırda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Ankara Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü’nde müdür olarak görevini yürütmektedir.

Görüşme, 120 dakika olarak planlanmış ve belirlenen süre içerisinde araştırma bulguları sunum haline getirilip üç kişilik uzman ekibine sunulmuştur. Gerçekleştirilen görüşme kayıt altına alınmış olup soru ve cevaplar metin haline getirilerek “EK-2: Uzman görüşmesi tutanağı” kapsamında teze eklenmiştir. Katılımcılardan, hazırlanan üç soruya yönelik cevaplar talep edilmiştir.

Soru 1: Avrupa’da yer alan hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme süreci dikkate alındığında, II. Meclis Sığınağı’nda mevcut potansiyel nasıl değerlendirilmiştir?

Soru 2: Bir hava saldırı sığınasının yeniden işlevlendirilmesi çevresini de dönüştürebilme potansiyeline sahip midir?

Soru 3: Türkiye’de yer alan sığınakların toplumsal bellekteki durumu yeni işlevin sürdürülebilirliğini etkiler mi?

Geliştirilen model kapsamında elde edilen nitel verilerin sınanması için uzman görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Örnekler üzerinden yeniden işlevlendirme sürecinde alınan müdahale kararları tartışılmıştır. Uzman grubu ile yapılan görüşme neticesinde yöneltilen sorulara karşı alınan cevaplar özet olarak aşağıda sunulmaktadır. Bu kapsamda, sığınakların yeniden işlevlendirme süreci dahilinde mutabık kalınan çeşitli başlıklar önem kazanmaktadır;

- Yeniden işlevlendirilen tahkimat yapılarının, içerisinde bulunduğu kentsel bağlam ve tarihsel bağlam dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle koruma kurullarının tekil koruma yaklaşımı nedeniyle yeniden işlevlendirilen tahkimat yapılarının, bağlamından koparılmaması ve üst ölçekte kararlar ile desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle yeniden işlevlendirilen sığınakların, üst ölçekte kararlar ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihi çevrelerde, katılımcı bir yaklaşımla bütüncül koruma kavramına geçilmesi gerekli bir hal almaktadır. Belirlenen işlevin yapının özgün kimliği ve çevresel bağlamını yüceltmesi gerektiğini aktarmıştır.
- Mevcut işlevini kaybeden bir yapıya yeni bir işlev verilirken dönemsel değil süreklilik arz eden işlevler seçilmelidir. Ek olarak yapının işletilmesi de yapının yeni işlevinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de kamu eliyle yapılan restorasyon çalışmalarının başarılı olmakla birlikte dönüşüm sürecinin ardından işletme problemleri ve tanıtım problemleri yaşandığını aktarmaktadır. Kültür varlıklarının yönetilmesi ve çok yönlü bir işletme programı hazırlanması yapının yeni fonksiyonunu canlı tutacaktır. Bu bağlamda yapının mevcut çevresi ile birlikte değerlendirilmesi yapının sürdürülebilirliğine katkı sağlarken bazı örnekler ise kendisiyle birlikte çevresinin de değiştirecek ve dönüştürecek potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Böylece, bir söylem içerisine girebilen ve bir bağlam içerisinde yer alan yapının keşfedilebilirliği ve yaşanılabilirliğini de artmaktadır.

- Uzman görüşü kapsamında mutabık kaldığı diğer bir nokta ise yapının özgünlük değeridir. Belirlenen işlevin yapının özgün kimliği ve çevresel bağlamını yüceltmesi gerektiğini aktarmıştır. Özellikle yeni işlevin gerektiği mekansal ihtiyaçları karşılamak için inşa edilen eklentilerin, özgün yapıyı gölgelememesi gerektiği belirtilmiştir. Hatta doğru biçimde tasarlanan ek yapılar, mevcut yapının özgün değerlerini daha ön plana çıkarabilmektedir. Yapının mevcut değerini ve mimari kimliğini yüceltecek ve ön plana çıkartacak bir tasarım ve koruma yaklaşımı içerisinde yer alınması gerekmektedir. Ayrıca, yeniden işlevlendirme sürecinin, birçok yasal ve teknik problemi beraberinde getirdiği dile getirilmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde güncel yönetmeliklerin yapının inşa edildiği döneme yönelik standartlardan çok farklı olduğu aktarılmıştır. Bu açıdan, güncel yönetmeliklere uygun mekanik, elektrik ve teknik çözümlerler gerekmektedir. Bu açıdan, mühendis, mimar ve korumacılar tarafından disiplinlerarası bir süreç yürütülmesi gerekmektedir.

Uzman görüşmesi kapsamında akademiden, koruma pratiğinin içerisinde ve kamu kurumlarından değerli katılımcıların fikirleri alınarak verimli bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Yeniden işlevlendirme aracılığıyla, toplumun hava saldırı sığınaklarına karşı yaklaşımı farklılaşmaktadır. Bu bağlamda işlevini yitirmiş yapılar olarak görülen sığınakların yeniden işlevlendirme kapsamında ele alınması, toplumsal belleği dönüştürmekle birlikte var olanı yıkıma uğratarak değil bu anıların üzerine inşa ederek mekan üretimini gerçekleştirmektedir. Her katılımcının kendi deneyimleri ve uzmanlık alanı çerçevesinden konuyu değerlendirmesi çalışmanın derinliğini arttırmaktadır. Çalışmaya getirilen öneriler ve eleştiriler, çalışmanın olgunlaşmasında etkili olmuştur. Uzman görüşü kapsamında görüşü alınan uzmanların eleştirdiği konular da bulunmaktadır. Getirilen eleştiriler iki başlık altında ele alınabilmektedir;

- Türkiye’de kültür varlıklarının restorasyon ve yeniden işlevlendirme sürecinde oldukça muhafazakar bir koruma yaklaşımı içerisinde bulunulması eleştirilmiştir. Özellikle Dr. Hatice Çiğdem Zağra Öz, uygulama sürecinde koruma kurullarının bu konudaki yaklaşımına değinmiştir. Bu bağlamda, kamunun rolünün yeniden değerlendirilmesi ve koruma kurullarının yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Koruma kurulları, yeniden işlevlendirme projeleri ve ek yapı konusunda daha esnek kararlar alabilmelidir. Bu muhafazakar yaklaşımın zaman içerisinde değişeceğine yönelik ifadelere yer verilmiştir. Fakat bu görüş, ortak biçimde mutabık kalınan bir görüş değildir. Nitekim Özgür Seyhan

Akça, yeniden işlevlendirme projelerinin, mimari tasarım sürecinin yanı sıra mühendislik projeleri ve yasal yönetmelikler ışığında gerçekleştirildiği için mevcut yapının çoğu zaman yeni işlev açısından esnek kullanım sunmadığını belirtmektedir. Umut Bilgiç, koruma sürecinde muhafazakar yaklaşımlara sahip olunmasını eleştirirken bu durumun ülkemizin mimarlık pratiği ile alakalı bir şey olduğunu dile getirmektedir. Türkiye’de de farklı yaklaşımlara sahip yeniden işlevlendirme uygulamaları bulunmakla birlikte konu kültürel mirası korumanın yanı sıra özgün ve nitelikli tasarım yaklaşımları ile bağlantılıdır.

- Uzman görüşmesi kapsamında eleştirilen bir diğer konu ise yeniden işlevlendirilen tahkimatların tekil olarak ele alınmasıdır. Dr. Hatice Çiğdem Zağra Öz, kent içerisinde yer alan tüm sığınakların tekil olarak dönüştürülmesi yerine diğer sığınaklar ile birlikte bir rota ya da güzergah içerisinde ele alınması gerektiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte, savunma hatları ya da tabyalar gibi belirli bir doğrultuda inşa edilmeyen hava saldırı sığınakları, kent içerisinde yoğun nüfuslu ve stratejik noktalara inşa edilmiştir. Özgür Seyhan Akça, İkinci Meclis için potansiyel bir savaş durumunda kullanılması planlanan sığınığın, kent içerisindeki başka bir yapıyla bütünleştirilecek bir kurguya sahip olmadığını aktarmaktadır. Bu durum, koruma sürecinde yapı özelinde kararlar alınması gerektiğini ortaya koymakla birlikte sığınakların farklı yaklaşımlarla ele alınması mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel mirasın korunmasına yönelik geliştirilen politikalar, korumanın kapsamını, yasal sınırları ve koruma sürecindeki uygulamaları şekillendirmektedir. Bu kapsamda, uluslararası ve ulusal politikalar aracılığıyla, tüm insanlığın ortak mirası olan kültür varlıkları gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bilimsel araştırma ve analize dayalı bir koruma yaklaşımının ise ulusal ve uluslararası politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde geliştirilen koruma ilkeleri ve uluslararası tüzükler ışığında korumanın kapsamı da önemli ölçüde değişmiştir. Modern yapılarında çok katmanlı kültürel mirasın bir parçası olarak ele alınması gerekmektedir. Ancak zaman-mekan zincirinin bütün halkaları bir arada olduğu zaman tarihi çevre bilincinden söz etmek mümkündür. Yapılı çevre içerisinde mevcut işlevini kaybetmiş yapıların korunması için yeniden işlevlendirme kavramı önem arz etmektedir. Koruma yaklaşımı yeniden işlevlendirme sürecinde alınacak mekansal kararlar ile doğrudan bağlantılıdır. Gerçekleştirilecek müdahalelerin kentsel bağlam, mimari, strüktür ve tesisat konularının değişik yönlerden ele alınacak şekilde biçimlenen bütünleşik bir planın sonucu olmalıdır. Yeniden kullanıma kazandırılan yapıların ya da alanların çağdaş kullanımı yapıya yeni bir katman ve anlam da yüklemektedir. Ülkemizde yasal düzenlemelerin yeniden işlevlendirme sürecinin sınırlarını net biçimde belirlememesi ve kurul kararı alınmadan yapılan restorasyon çalışmaları belirli sorunlara yol açmaktadır. Bu bilgiler ışığında, ulusal mevzuatın yeniden işlevlendirme kapsamında tekrar ele alınması işlev değişikliği projelerinin yasal sınırlarının net biçimde belirlenmesi gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı dönemine ait mimari mirasının korunması tarihin sürekliliği açısından zaman-mekan zincirin önemli bir halkası durumundadır. Sığınaklar işlevsel ömrünü tamamlamış olmakla birlikte, fiziksel ömrünü henüz tamamlamamış yapılardır. Normal bir yapıya göre oldukça yüksek dayanıma sahip sığınakların yıkımı ise maliyetlidir. Sığınakların yeniden işlevlendirilmesi, pragmatik ve ekonomik olmakla birlikte kültürel işlevlerle kentlinin kullanımına kazandırılması sosyal bir dönüşüm de sağlamaktadır. Bu yapıların yeniden kullanımı, toplumsal belleğin dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında seçilen yapılar aracılığıyla hava saldırı sığınakların yeniden işlevlendirme potansiyeline yönelik değişken ve kapsamlı bir spektrum sunulmuştur. Araştırma, işlevini yitirmiş II. Dünya Savaşı sığınaklarının yeniden kullanımı ile atıl yapı stoğunun kullanım potansiyeline dikkat çekmektedir.

Çalışma kapsamında, Almanya’da yer alan “Kulturbunker”, Polonya’da yer alan “Muzeum Współczesne Wrocław” ve Türkiye’de yer alan “II. Meclis Binası Sığınağı” incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen yapılar üzerinden yeniden işlevlendirme sürecinde mekansal potansiyeli araştırılmıştır. Bu bağlamda, farklı coğrafyalarda yer alan ve farklı toplumsal bellek içerisinde konumlandırılan yapılar üzerinden müdahale kararları değerlendirilmiştir. Almanya’nın Frankfurt kentinde yer alan “KulturBunker” 2004 yılında yeni medya enstitüsü olarak yeniden kullanım sürecine dahil edilmiştir. Polonya’nın Wrocław kentinde yer alan “Muzeum Współczesne Wrocław” daha önce işlev değişikliğine gidilmesine karşın 2011 yılından beri çağdaş sanat müzesi olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de yer alan “Sığınak: Sanat ve Teknoloji İçin Alan” olarak da yeniden isimlendirilen II. Meclis Binası Sığınağı ise 2021 yılında yeniden kullanıma kazandırılarak Ankara’nın önemli kültür-sanat alanlarından biri haline gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’na dahil olmayan Türkiye için bir pasif korunma önlemi olarak kalan II. Meclis Sığınağı, unutulmuş bir kent mekanı olmuştur.

Türkiye, II. Dünya Savaşı’na dahil olmamasına rağmen, ülke genelinde olası savaş tehdidine karşı birçok pasif savunma stratejisi planlandığı ve uygulandığı görülmektedir. Zira, olası bir hava saldırısı durumunda halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmış olup bir sivil savunma faaliyeti yürütülmüştür. Ayrıca sivil halkın kullanımına yönelik çok sayıda hava saldırı sığınağı inşa edilmiştir. Bu sığınaklardan biri olan II. Meclis Binası Sığınağı, toplumsal tarih açısından oldukça önem arz etmektedir. Milli iradenin ve bağımsızlığın koruyucusu ve sembolü olan TBMM’nin, savaş durumunda meclisin varlığını sürdürebilmesi için inşa edilen sığınak önemli bir simge özelliğini taşımaktadır. Diğer taraftan, II. Meclis Binası Sığınağı’nın yeniden işlevlendirilmesi, pragmatik bir dönüşümün ötesinde toplumsal bellekte unutilan bir dönemi tekrar hatırlanır kılmaktadır. Dünyanın birçok noktasında gerçekleştirilen başarılı yeniden işlevlendirme projelerinde görüldüğü üzere, kentsel çöküntü alanı haline gelen bu alanların, yeniden kente kazandırılması gerekmektedir.

Atıl durumdaki sığınakları, kentin devinimi ile birlikte yeniden kente ve kentlinin kullanımına kazandırma gayreti oldukça önemlidir. Sığınakların yeniden işlevlendirme sürecinde, II. Dünya Savaşı dönemine ve toplumsal değerlere referans veren unsurlarının korunmuş olması oldukça önemlidir. Nitekim yeniden işlevlendirme sürecinde bellek, yeni bir katman aracılığıyla mekanla birlikte dönüşüme uğramaktadır. Mekan dönüştürülürken yeni bir hikaye anlatmak için yapının tikel belleğindeki geçmişin yitirilmemesi aksine korunması gerekmektedir. Yazılan, silinen ve tekrar yazılan anılar üzerinden, işlevini yitiren

bu yapılar, yeni bir katman eklenerek dönüştürülmüştür. Bu bağlamda işlevini yitirmiş yapılar olarak görülen sığınakların, yeniden işlevlendirme kapsamında ele alınması; var olanı yıkıma uğratarak değil bu anıların üzerine inşa ederek mekan üretimini gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, yeniden hayat bulan sığınaklar, kendileriyle beraber çevresini de dönüştürme potansiyeline sahiptir. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapının kentsel doku bütünlüğü ve özgün mimari kimliğinin korunmasını gerekirken; yeni işleve yönelik ihtiyaçlar çeşitli müdahaleler gerektirmektedir. Gerçekleştirilen analiz çalışması ve uzman görüşmesi kapsamında elde edilen bulgular neticesinde yapısal müdahale kararları tartışılmış olup yeniden işlevlendirme sürecinde yeni işlev/bina adaptasyonuna yönelik saptamalar beş temel başlık altında derlenmiştir.

1. Yapının mevcut mekansal yeterliliklerine uygun işlev belirlenmesi;

İşlev değişikliği sürecinde yapı, mimari tasarım aşamaları doğrultusunda yeniden ele alınmaktadır. Bir başka deyişle var olan mekan, tasarım parametreleri aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Yapı, araştırma aşamasında; kentsel bağlam, sosyal/ekonomik çevre ve mevcut mekanın yeterlilikleri ve sınırlılıkları ışığında değerlendirilmektedir. İşlev değişikliği, mimari tasarım aşamasında ele alınan kısıtlılıklara ek olarak, kullanım sürecinden kaynaklı değişiklikler ve yapıya zaman içerisinde biçilen sembolik değer gibi unsurların da göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Belirlenen işlev doğrultusunda mevcut mimari program yeniden düzenlenmektedir. Ayrıca, mevcut işlevini kaybeden bir yapıya yeniden işlev verilirken dönemsel değil süreklilik arz eden işlevler seçilmelidir. Bu nedenle yeni işlev belirlenirken, mevcut yapının mekansal potansiyelinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapının tarihsel ve kentsel bağlamı ile ele alınması;

Atıl yapıların ya da bölgelerin yeniden kullanıma kazandırılması sürecinde yapıların tek başına ele alınması, yapının içinde yer aldığı yapılar çevre ile bağını koparmaktadır. Bu sebeple tarihsel bağlam ve kentsel çevre ile birlikte sürecin değerlendirilmesi çok daha faydalı olacaktır. Böylece çağdaş kullanım ile dönüştürülen yapı, tarihsel kimliğini ve mimari değerini korumaktadır. Kentsel bağlamı içerisinde ele alınan yapı, bütüncül bir koruma yaklaşımı içerisinde değerlendirilmelidir. Yapının içerisinde bulunduğu çevresiyle bütünleştirilerek yeniden kullanımı, yalnızca yapıyı değil çevresini de dönüştürecek bir ivme yaratabilmektedir.

3. Yeniden işlevlendirme sürecinde mimari özgünlüğün korunması;

Yeni işlev, mevcut yapıda çeşitli müdahaleleri zorunlu kılmaktadır. Belirlenen yeni işlev doğrultusunda yapı, bir önceki işlevinden izler taşıırken yeni işlevi aracılığıyla yeni bir katman daha kazanmaktadır. Yapının dönem analizi yapılarak özgün durumunun saptanması ve korunmaya değer görülen yanlarının belirlenmesi gerekmektedir. İnşa edildiği dönemin değerlerini taşıyan yapı, zaman içerisinde çeşitli değişimlere maruz kalmaktadır. Sonraki dönemde inşa edilen nitelikli eklentilerin ve uygulamaların da korunması önem arz etmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde mevcut mekanın potansiyeli dikkate alınarak müdahale kararlarının alınması, yapının mevcut katmanları ile çağdaş katmanının bütüncül biçimde uyum sağlamasına katkıda bulunacaktır. Böylece palimpsest gibi birbirinin üzerine inşa edilen hikayelere ev sahipliği yapan yapı, çok katmanlı bir hal almakta iken; çok katmanlı bir bütünün parçası haline gelmektedir.

4. Disiplinlerarası bir planlama, tasarım ve uygulama sürecinin kurgulanması;

Yeniden işlevlendirme sürecinde koruma kurullarının, karar verme ve denetleme yetkisi bulunmaktadır. Sürecin bir paydaşı olan kurulların, çağdaş ve bütüncül koruma yaklaşımlarını teşvik etmesi gerekmektedir. Diğer taraftan işlev değişikliği sürecinde, yalnızca koruma alanından değil tasarım, planlama ve mühendislik alanlarından uzmanlarında yer aldığı bir ekip kurgulanmalıdır. Özellikle güncel yönetmeliklerin yapının inşa edildiği döneme yönelik standartlardan çok farklı olabilmektedir. Yapıda güncel yönetmeliklere uygun mekanik, elektrik ve teknik çözümlerler gerekmektedir. Bu açıdan, mühendis, mimar ve korumacılar tarafından disiplinlerarası bir süreç yürütülmesi önem arz etmektedir.

5. Belirlenen yeni işlevin sürdürülebilir olması;

Yeniden kullanım performansının artırılması için yeniden kullanıma adaptasyon sürecinin çok yönlü ve kapsamlı bir yeniden tasarım sürecinin kurgulanması gerekmektedir. Mevcut mekansal durum ışığında yapılan bu programlama neticesinde yapı, yeni kullanıcı profili ve mekansal ihtiyaçlar doğrultusunda yeni işleve uyarlanmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinin ardından yaşanan işletme problemlerini ve tanıtım problemlerini önlemek için çevresini besleyecek hatta çevresini dönüştürecek potansiyele sahip bir yaklaşım içerisinde olmak gerekmektedir. Nitekim kültür varlıklarının yönetilmesi ve çevresel bağlamı ile birlikte değerlendirilmesi yeni işlevin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, sığınakların mekansal potansiyeli, yaşam döngüsü içerisinde korunmaya değer yapılar olduğunu göstermektedir. Gerçekleştirilen mekansal dönüşüm ile yapıda yeni katmanlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum kentsel çevrenin ve toplumsal belleğin de bu birikim üzerinden dönüşmesini mümkün kılmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde belirlenen yeniden kullanım senaryosu çeşitli esaslara göre değerlendirilmelidir. Bu esaslar, yapının tarihi değeri, mekansal kullanımı, enerji tüketimi gibi mimari tasarım sürecine dair esaslar olabileceği gibi; yapının kullanıcılar tarafından benimsenmesi, ekonomik olarak sürekliliği, kültürel bağlamı gibi beşeri esaslarda olabilmektedir. Savaş ve çatışmalarla olan bağlantılarına rağmen, tarihin önemli bir parçası olan tahkimatların yeniden kullanımı karmaşık bir süreçtir ve bu süreçte birçok faktör nihai sonuçları etkilemektedir. Süreç, yapının yeniden kullanımı dahilinde kullanıcı görüşleri ile sınırlanmaktadır. Zira, yeniden kullanım süreci de tasarım sürecine benzer şekilde birçok kriter esas alınarak geliştirilen çok yönlü bir süreçtir.

Gelecek çalışmalar için yeniden işlevlendirilen hava saldırı sığınakları, henüz dönüştürülmemiş sığınakların yeniden kullanımına örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de, savaş döneminde inşa edilen ve kullanıma kapalı olduğu için birçok kişinin varlığından dahi haberdar olmadığı çok sayıda hava saldırı sığınağı ve tahkimat bulunmaktadır. II. Meclis Binası Sığınağı kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde Ankara’da; Kızılay, Ankara Kalesi, Bentderesi, Dikmen/Harbiye ve Keçiören bölgelerinde inşa edilen hava saldırı sığınakları saptanmıştır. Buna ek olarak, Çankaya Köşkü içerisinde de bu dönemde inşa edilen bir sığınığın varlığı bilinmektedir. Ankara dışında inşa edilen birçok II. Dünya Savaşı tahkimatının varlığından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, Kırklareli bölgesinde inşa edilmiş tabyalar ve Çatalca’da yer alan Çakmak Hattı önemli II. Dünya Savaşı tahkimatlarıdır. İstanbul’un Karadeniz kıyısında inşa edilmiş olan İkinci Dünya Savaşı’na ait birçok korugan da bulunmaktadır. Yine, Çanakkale ve Gelibolu yarımadasında, İkinci Dünya Savaşı’na ait birçok korugan yer almaktadır. Diğer taraftan, Doğu Anadolu kentlerinde II. Dünya Savaşı döneminde inşa edilen tabya ve mühimmat depoları bulunmaktadır. Olası bir hava bombardımanı esnasında kullanılmak amacıyla inşa edilen bu yapıların yeniden kullanıma kazandırılması mümkündür. Yeniden kullanıma kazandırılan sığınaklar, Türkiye’de yer alan İkinci Dünya Savaşı tahkimatlarının ve sığınaklarının yeniden işlevlendirme potansiyelini değerlendirmek açısından önemlidir. Çalışma kapsamında ele alınan II. Dünya Savaşı mimari mirasının yeniden kullanımı; ilerleyen süreçte bu alanda yapılacak çalışmalara yönelik önemli bir veri sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2013). 2013'ün Tartışmalı Yeniden Kullanım ve İhyaları. *Mimarlık Dergisi*, (374), 49-53.
- Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 5-146.
- Afendras, N. A. E. (2014). A Revalorização De Estruturas Pré-Existentes Como Elemento De Revitalização Urbana. (Ed.) Silva, F. and Cidrais, Á., *Arquitectura e Regeneração Urbana*. Lisboa: Universidade Lusíada, 22-71.
- Akipek, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 13-39.
- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı: Program-Tasarım-Uygulama-Kullanım* (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ankara Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü (2021). Ankara II. TBMM Sığınağı Restitüsyon ve Sanat Tarihi Raporu/Fotoğraf Albümü. *K.Ö.K. Mimarlık Restorasyon*. Ankara.
- Arabacıoğlu, P. ve Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron*, 2(4), 204-212.
- Armağan, M. (2022). Askeri Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Çakmak Hattı Kıyı Koruganları (Anadolu Feneri-Riva-Şile), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 513-538.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap, (Eserin orijinali 1983'de yayımlandı), 121-317.
- Avlar, E. ve Yılmaz, S. (2018, 28-30 Haziran). *Kentsel Dönüşüm Uygulamasında Örnek Bir Proje: IBA Hamburg*. ISUEP 2018 Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük, Eskişehir.
- Aydın, D. ve Yıldız, E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27(1), 1-22.
- Aydın, S. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(34), 383-451.
- Bazylko, P. ve Masiewicz, K. (2019). *Przewodnik Kolekcjonowania Sztuki Najnowszej 2*. Warsaw: Fundacja Sztuki Polskiej ING.
- Bergström, C. (2007). *Barbarossa: The Air Battle: July-December 1941*. SD, Milbank: Midland Publishing, 22-36.

- Bilge, B. (2019). Pasif Yangın Güvenlik Önlemleri Kapsamında İç Mekan Tasarım Yaklaşımı-Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Bandabuliya Binası Kaçış Yolları Değerlendirmesi. *Megaron*, 14(3), 397-409.
- Bollack, F. (2013). *Old Buildings New Forms* (First Edition). NY, New York: The Monacelli Press, 8-221.
- Bowen, E. (1980). *The Epic of Flight: Knights of the Air* (First Edition). IL, Chicago: Time-Life Books INC, 45-76.
- Burden, E. (2004). *Illustrated Dictionary of Architectural Preservation: Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse* (First Edition). NY, New York: McGraw-Hill Press, 165-227.
- Büyükarıslan, B. ve Güney, E. D. (2013). Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 31-57.
- Calandra di Roccolino, G. (2021). Il Bunker Urbano Tipologia, Simbologia, Riuso dei Bunker in Germania. *La Rivista di Engramma*, (185).
- Cengizkan, A. (4 Ocak 2022). Sığınak: Ankara’da Heyecan Verici Yeni Sanat Mekanı. *Yapı Dergisi*.
- Crosby, A. W. (2002). *Throwing Fire: Projectile Technology Through History* (First Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 93-146.
- Cunningham, A. (1998). *Modern Movement Heritage* (First Edition). London: Routledge Publishing, 1-25.
- Çakı, C. (2018). Nazi Almanyası Etkisindeki İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme. *Selçuk İletişim*, 11(2), 252-272.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri. *Vakıflar Dergisi*, (26), 391-400.
- Çetin, M. ve Kök, R. (2015). Askerî Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1-25.
- Çınar, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Jeopolitiğinin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 39-56.
- Dedehayır, H. (2010). *Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı Yayınları, 16-34.
- Dinç, P. (2002). “Problem Araştırması”ndan Mimari Değerlere Geçişte Bina Programlama. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17(3), 101-119.
- Douglas, J. (2006). *Building Adaptation* (Second Edition). London: Routledge, 1-47.

- Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 3(2), 167-190.
- Eres, Z. (2016). *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 45-56.
- Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 93-115.
- Ersen, A. (2011). John Ruskin 1819-1900 ve Konservasyon Hareketi. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (6), 52-60.
- Ersen, A. (2015). E. E. VIOLLET-LE-DUC, Stilistik Rekompozisyon “Üslup Birliği” Anlayışı ve Rekonstrüksiyon Düşüncesinin Kökenleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (14) 3-16.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of Historic Buildings* (Third Edition). London: Routledge, 1-22.
- Foedrowitz, M. (2017). *Die Flaktürme: Berlin-Hamburg-Wien*. Berlin: Ch. Links Verlag, 11-216.
- Gazi, A. ve Boduroğlu, E. (2015). İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri “Alsancak Levanten Evleri Örneği”. *Megaron Dergisi*, 10(1), 57-69.
- Gazzola, P. (1972). Restoring Monuments: Historical Background. *Preserving and Restoring Monuments Historic Buildings*. Paris: UNESCO, 15-30.
- Giresun, B. ve Tönük, S. (2018). Binalarda İşlev Dönüşümünün Yaşam Döngüsündeki Yeri Ve Etkisinin Örnekler Üzerinden İncelenmesi. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 39-62.
- Goebbels, J. (2019). *Büyük Yalanlar - Yalanın ve Çürümenin Kitabı* (çev. Duygu Bolut), (İkinci Baskı). İstanbul: Zeplin Yayınları.
- Gökgöz, G. (2020). Türkiye’de Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tedbirleri (1923-1960). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, (6), 101-118.
- Güler, G. A. ve Tural, O. (2017, 2-4 Kasım). *Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik ve Kullanılabilirlik*. Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, Trabzon.
- Güner, N. Ö. (2022). Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 255-282.
- Gürcan, M. (2011). Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi. *Bilge Strateji*, 3(5), 127-178.
- Hava Hücumlarına Karşı Alınan Korunma Tedbirleri. (14 Ağustos 1939). *Cumhuriyet*, 1-2.

Hava Tehlikesine Karşı Pasif Korunma. (19 Eylül 1939). *Ulus*, 1-5.

Hammes, T. (2006). *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century* (First Edition). MN, Minneapolis: MBI Publishing and Zenith Press, 1-22.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan* (çev. Semih Lim), (Altıncı Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 23-123.

Hrynciewicz-Lamber, G. (2016, 6-9 September). *From Bunker to Place of Art. The Adaptive Reuse of WWII Air Raid Shelters in Wrocław (Breslau)*. In Proceedings of the Modern Movement Towards the Future 14th International Docomomo Conference, Lisbon.

Hughes, Q. (1974). *Military Architecture* (First Edition). NY, New York: St. Martin's Press, 9-22.

İnternet: Boito, Camillo. (1969). Dizionario Biografico degli Italiani, 11. URL-1: [https://www.treccani.it/enciclopedia/camillo-boito_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/camillo-boito_(Dizionario-Biografico)/) Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: Giovannoni, Gustavo. (2001). Dizionario Biografico degli Italiani, 56. URL-2: [https://www.treccani.it/enciclopedia/gustavo-giovannoni_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gustavo-giovannoni_(Dizionario-Biografico)/) Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: ICOMOS. (1964). Venedik Tüzüğü. URL-3: https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: ICOMOS. (1975). Amsterdam Bildirgesi. URL-4: https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf Son Erişim Tarihi: 04.11.2024

İnternet: Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi (1985). URL-5: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263664/avrupa-mimari-mirasinin-korunmasi-sozlesmesi.html> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024

İnternet: T. C. Anayasa Mahkemesi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. URL-6: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024

İnternet: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. URL-7: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024

İnternet: K.T.V.K.Y.K. (1990). 660 nolu İlke Kararı. URL-8: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263743/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-gruplandirilmesi-bakim-ve-onarimlari.html> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: ICOMOS. (2013).Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. URL-9: https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

- İnternet: ICOMOS. (2003). Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler. URL-10: https://icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf Son Erişim Tarihi: 04.11.2024
- İnternet: TDK. (2023). Güncel Türkçe Sözlük. URL-11: <https://sozluk.gov.tr/> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024
- İnternet: UNESCO. (2015). The Great Wall. URL-12: <https://whc.unesco.org/en/list/438/gallery/> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: UNESCO. (2021). Ancient City of Aleppo. URL-13: <https://whc.unesco.org/en/list/21> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Heritage Daily. (2022). The Palmanova Star Fort. URL-14: <https://www.heritagedaily.com/2022/03/the-palmanova-star-fort/143256> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: NTV. (2022). Namazgah Tabyası. URL-15: https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/canakkalede-252-yillik-tarihi-namazgah-tabyasinin-sur-duvarlari-restore-ediliyor,oN6HfeO_5EKnbW5yldFPBA Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: National Air and Space Museum. (1903). The Wright Flyer. URL-16: <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/wright-brothers-kitty-hawk> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Prologue: Roots of the Holocaust. URL-17: <http://www.holocaustchronicle.org/StaticPages/50.html> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Picasso, Pablo. (1937). Guernica. URL-18: <https://www.museoreinasofia.es/en/collection/artwork/guernica> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Henry, Moore. (1941). Tube Shelter Perspective. URL-19: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/moore-tube-shelter-perspective-n05709> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Ayasofya (1941). URL-20: https://www.warhistoryonline.com/wp-content/uploads/sites/64/2018/11/mg08_on_the_minaret_of_the_ayasofya_museum_1941.jpg Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Spiegel International. (1945). A New Look at Germany's Postwar Reconstruction. URL-21: <https://www.spiegel.de/international/germany/out-of-the-ashes-a-new-look-at-germany-s-postwar-reconstruction-a-702856.html> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.
- İnternet: Bilkerbunker. Main Page. URL-22: <https://www.bilkerbunker.de/#main-content> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: Architectuul. Kulturbunker. URL-23: <https://architectuul.com/architecture/kulturbunker> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: INM. Bunker Loft INM. URL-24: <https://www.inm.de/index212.html?siteid=212> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: INM. Daten und Fakten. URL-25: <https://www.inm.de/index60.html?siteid=60> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: Convertible City. Kulturbunker. URL-26: http://www.architekturbienale.de/projekte_projekt17.html Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: Muzeum Wspolczesne Wroclaw. History. URL-27: <https://muzeumwspolczesne.pl/historia/> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: Muzeum Wspolczesne Wroclaw. URL-28: https://polska-org.pl/509187,Wroclaw,Muzeum_Wspolczesne_Wroclaw_schron_pl_Strzegomski.html?photoOffset=0 Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: European Union Prize for Contemporary Architecture. (2013). Contemporary Arts Museum Wroclaw. URL-29: <https://miesarch.com/work/527> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: CH+ Architects. MWW Muzeum Współczesne Wrocławia, pl.Strzegomski, Wrocław. URL-30: <http://chplus.pl/pl/mww-pl/> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: İkinci Meclis'in Sığınağı Dijital Sanat Sergi Alanı Oldu. (2021). Contemporary Arts Museum Wroclaw. URL-31: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2-meclisin-siginagi-dijital-sanat-sergi-alani-oldu/2454272> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

İnternet: İkinci Meclis'in Sığınağı Dijital Sanat Sergi Alanı Oldu. (2021). URL-32: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-298853/2-meclis39in-siginagi-dijital-sanat-sergi-alani-oldu.html> Son Erişim Tarihi: 04.11.2024.

Jowett, G. S. and O'donnell, V. (2012). Propaganda & Persuasion, (Fifth Edition). London: Sage Publications, 231-312.

Kamacı, E. (2014). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31(2), 1-23.

Karabulut, U. (2014). Davetsiz Misafiri Beklerken İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Pasif Güvenlik Önlemleri (1939-1940). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 199-223.

Kayacan (Fergar), F. (2007). *Mrs. Valley's War: The Shelter Stories of Feyyaz Kayacan Fergar*. Ware: Rockingham Press, (Eserin orijinali 1962'de yayımlandı).

Keeley, L. H., Fontana, M. and Quick, R. (2007). *Baffles and Bastions: The Universal Features of Fortifications*. *Journal of Archaeological Research*, 15(1), 55-95.

- Kuban, D. (1962). Restorasyon Kriterleri ve Carta Del Restauero. *Vakıflar Dergisi*, (5), 149-152.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama* (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 23-139.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 16(1-2), 59-97.
- Manucy, A. (1985). *Artillery Through The Ages: A Short Illustrated History of Cannon, Emphasizing Types Used in America*. D.C. Washington: Division of Publications, National Park Service, U.S. Department of the Interior, 1-22.
- Mazlum, D. (2014). Koruma Kuramının Mimari Rekonstrüksiyona Bakışı. *Mimarlık Dergisi*, (380), 72-77.
- Mumford, L. (1953). Roots of Contemporary American Architecture. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 12(1), 131-132.
- Nabas, B. (2019). The Role of Uncomfortable Heritage in Sustainable Development. *International Journal of Heritage and Museum Studies*, 1(1), 57-79.
- Nesli, A. (2018). Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 431-478.
- Nevin, D. (2005). *The Epic of Flight: Architects of Air Power*. London: Caxton Publishing Group, (Eserin orijinali 1981'de yayımlandı), 143-171.
- Okay, B. (1993). Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş. *Belleten*, 57(218), 27-40.
- Omay Polat, E. E. ve Can, C. (2008). Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam. *Megaron*, 3(2), 177-186.
- Örmecioğlu, H. T. (2010). Tarihi Yapıların Yapısal Güçlendirilmesinde Ana İlkeler ve Yaklaşımlar. *Politeknik Dergisi*, 13(3), 233-237.
- Özdemir, M. Z. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *Planlama Dergisi*, (31), 20-25.
- Parker, G. (1976). The "Military Revolution" 1560-1660 - a Myth?. *The Journal of Modern History*, 48(2), 195-214.
- Pasif Korunma (1939). T.C. Bayındırlık Bakanlığı Bayındırlık İşleri Dergisi Eki. Ankara: Çankaya Matbaası.
- Plevoets, B. ve Van Cleempoel, K. (2011). Adaptive Reuse as a Strategy Towards Conservation of Cultural Heritage: A Literature Review. *WIT Transactions on The Built Environment*, (118) 155-164.

- Roberts, M. (1967). *The Military Revolution, 1560-1660*. London: Weidenfeld & Nicolson, (Eserin orijinali 1955’de yayımlandı), 195-225.
- Roberts, P. and Sykes, H. (1999). *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration*. Urban Regeneration: A Handbook. London: Sage Publications, 1-58.
- Schulze J. (2017, 5-7 June). *Study on the Potential of Converting Former Military Bunkers into Energy Storage Facilities*. World Sustainable Built Environment Conference, Hong Kong.
- Strömberg, P. (2010). Swedish Military Bases of the Cold War: The Making of a New Cultural Heritage. *Culture Unbound*, 2(5), 635-663.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak Yapmak: Anarşist Bir Mimarlık Kuramı İçin Altık* (Birinci Baskı). İstanbul: Metis Yayınları, 139-161.
- Tekeli, İ. (1987, 6-8 Kasım). *Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler*. Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Edirne.
- Üç Tabancılı Tayyare Milas Şehrini Bombardıman Etti. (17 Mart 1942). *Vakit*, 1.
- Ülkü, O. (2007). Osmanlı İmparatorluğu’nda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 245-270.
- Van Creveld, M. (1977). *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton* (First Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 1-22.
- Viollet-le-Duc, E. E. (1875). On Restoration. (Ed.) Charles Wethered, *A Notice of His Works in Connection with the Historical Monuments of France*. London: Sampson Low, Marston Low, and Searle, 9-71.
- Virilio, P. (1994). *Bunker Archeology: Texts and Photos*. NY New York: Princeton Architectural Press, (Eserin orijinali 1975’te yayımlandı), 17-47.
- Wade, M. ve Kidd, D. A. (2003). *Latin Dictionary Plus Grammar*. NY, New York: Collins Harper Publishers, 1-236.
- Yalaz, E. T. ve Yaldız, E. (2020). Yeniden Kullanım Sonrası Yapısal Müdahalelerin Değerlendirilmesi: Tantavi Ambarı Örneği. *Artium*, 8(2), 105-117.
- Yaldız, E. ve Asatekin, N. G. (2016). Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33(2), 161-182.
- Yıldız, A., Soyluk, A. ve Sarıcıoğlu, P. (2018). Geçmişten Günümüze Sınır Duvarları. *Asia Minor Studies*, 6(AGP Özel Sayısı), 1-17.

EKLER

EK-1. II. Meclis Binası Sığınağı fotoğraf albümü

(a)

(b)

Resim 1. (a) II. Meclis Binası Sığınağı Güneybatı girişi I (b) Güneybatı giriş alanı I
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

Resim 2. II. Meclis Binası Sığınağı havalandırma açıklıkları
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

EK-1. (devam) II. Meclis Binası Sığınağı fotoğraf albümü

(a)

(b)

Resim 3. (a) II. Meclis Binası Sığınağı Güneybatı girişi II (b) Güneybatı giriş alanı II
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)Resim 4. II. Meclis Binası Sığınağı ön cephesi
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

EK-1. (devam) II. Meclis Binası Sığınağı fotoğraf albümü

Resim 5. II. Meclis Binası Sığınağı kütle-cephe hareketi
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

EK-1. (devam) II. Meclis Binası Sığınağı fotoğraf albümü

Resim 6. II. Meclis Binası Sığınağı hava fotoğrafı
(Alihan Barış Fotoğraf Arşivi, 2024)

EK-2. Uzman görüşmesi tutanağı

Konu: II. Dünya Savaşı Sığınaklarının Yeniden İşlevlendirme Sürecinde Değerlendirilmesi

Tarih: 23.05.2024 / Perşembe

Konum: Çevrimiçi (Zoom programı üzerinden online ortamda gerçekleştirilmiştir)

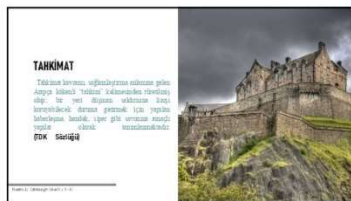
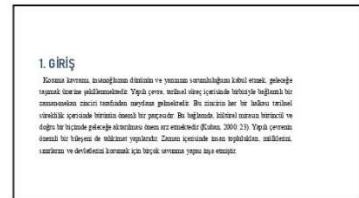
Katılımcılar: Alihan Barış (Tez Yazarı), Pınar Dinç Kalaycı (Moderatör), Hatice Çiğdem Zağra Öz, Umut Bilgiç, Özgür Seyhan Akça

(Giriş Konuşması)

Alihan Barış: Değerli katılımcılar öncelikle hoş geldiniz. Yüksek lisans programı kapsamında danışmanım Prof. Dr. Pınar DİNÇ KALAYCI ile beraber tez çalışmasını yürütmekteyiz. Alan çalışması dahilinde elde ettiğimiz bulguları sizlerle paylaşarak araştırmanın girdilerini ve çıktılarını tartışmayı amaçlamaktayız. Bu kapsamda, siz değerli katılımcılarla beraber bir uzman görüşü çalışması gerçekleştireceğiz.

...

(Tez yazarı tarafından sunum yapılır)

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Soru 1: Avrupa’da yer alan hava saldırı sığınaklarının yeniden işlevlendirme süreci dikkate alındığında, II. Meclis Sığınağı’nda mevcut potansiyel nasıl değerlendirilmiştir?

Hatice Çiğdem Zağra Öz: Şimdi tabyalar gelişim itibariyle böyle tek başına değerlendirildiğinde pasif kalıyor. Çünkü kuruluş amaçları kentin çevresinde dağınık halde bulunan belli mesafelerde -gelişen silah teknolojisine göre- yerleştirilen yapılar. Tabii ki hava saldırısında olay birazcık daha yön değiştiriyor. Yani ateşli silahların benzerlerine göre oluşturmaktan öte daha farklı koşullarda oluşturuluyor. Bence bununla ilgili bir açıklamadan öncelikle bahsetmek gerekiyor. Yani neden kentin belli noktalarında konumlandırılmış? Tek başına bu yapıların restorasyonunun yapılması bazı noktalarda yeterli kalmıyor. Hatta bu en eski tahkimatlardan koruganlara kadar çok sayıda tahkimat yapısı var. Çünkü çok savaş geçirmiş bir coğrafyadayız. Bunların dönemsel olarak analizi yapıldıktan sonra çevresiyle değerlendirilip belki bir rota şeklinde oluşturulursa çok daha faydalı bir değerlendirme olacaktır. Bu sebeple tekil restorasyonlar biraz pasif halde bırakıyor bu yapıları. Ben yapıların dış cephesinin çok değişmesinden yana değilim. Korumacı bir restorasyoncuyum. Fakat ülkemizde ek yapı dediğimiz kavram henüz kurullarda çok alışlagelmiş bir şey değil. Evet çok zor şartlarda bu izinleri alabiliyoruz. Tabii ki fonksiyonel açıdan değerlendirildiğinde, kat üzerine farklı bir yapı eklenmesi ya da yakınında bir yapının tekrardan inşa edilmesi, fonksiyonu çok daha genişletebilir belki de. Fakat ek yapı kavramı ya da yeni yapı kavramı tescilli parseller üzerinde henüz kabullenilmiş bir konu değil ülkemizde. Ne yazık ki ben aktif olarak da restorasyon projesi de ürettiğim için sınırları biraz zorluyoruz, bazı projelerle bunu yapmak istiyoruz. Çünkü koruma tek başına güncel fonksiyonlarla karşılanmıyor ama bunun için ciddi anlamda bir vade gerekiyor bence. O yüzden benim bununla ilgili önerim, ek yapıya ve yeni yapıya çok da açık olmadığımız için bu yapıların çevresindeki diğer savunma yapılarla birlikte değerlendirip bu bağlamda bir potansiyel oluşturmak daha mantıklı olur diye düşünüyorum. Çünkü savunma yapıları bir bütünün parçası. Yapıları sistem gibi düşündüğümüzde, tek başına hiçbir zaman iş görmemişler. Kentin savunmasında çevresel olarak bir hat oluşturmuşlar. O yüzden bu potansiyeli arttırmak biraz daha etrafla bütünleştirilerek daha pozitif yönde etkisi olacaktır diye düşünüyorum.

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Alihan Barış: Çiğdem hocam doktora tezinde aslında bizim konumuzla yakın bir şekilde tahkimat yapılarını çalışıyor, koruganları çalışıyor. Aynı zamanda bu yapılarla ilgili yürüttüğü projeler de var. O yüzden fikirleri bizim için çok değerli ve kıymetli. Fakat hocam şöyle durum var, bu hava saldırı sığınakları, tabyalar gibi bir hat ya da bir güzergah doğrultusunda yapılmaktan ziyade kentin belli noktalarına, seçilmiş noktalarına tekil olarak inşa ediliyor. Bir güzergah, bir alan ya da bir periferi tanımlamıyor. Öyle olduğu için bu yapıların dönüşüm süreçlerinde de hep tekil olarak bir dönüşümden ve yeniden işlevlendirmeden bahsedilmesi mümkün. Bu noktada, bizim alan çalışmamız kapsamında ele aldığımız hava saldırı sığınakları biraz koruganlardan ayrılıyorlar. Hava saldırı sığınakları, kentlerde özellikle konut yerleşimleri ve nüfusun yoğun olduğu bölgelerde inşa ediliyor. Bu hava saldırı sığınaklarının amacı da herhangi bir hava saldırısı durumunda ki İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki kentler çok yoğun bir şekilde bombardımana maruz kalıyor. Bu durumdan mütevellit hızlı bir şekilde insanların tahliye edilip bu yapılara sığınabilmesini amaçlayan bir yapıya sahipler. Keza ölçekleri de çok geniş, yani bu hava saldırı sığınakları hakkında bir genelleme yapmak mümkün değil. Zira 150 kişi kapasiteli hava saldırı sığınakları da var; yaklaşık 30.000 kişilik kapasiteye sahip uçaksavar kulesi olarak adlandırılan devasa sığınaklarda var. Bu uçaksavar kuleleri bünyesinde askeri hastaneler, koğuşlar, kilerler barındıran küçük kentler, kaleler ölçeğinde yapılar. Ama baktığımızda, ortak noktası kendi kendine yetebilen içe dönük dışa kapalı bir yapı sunmaları. Burada da aslında kente yerleştirilmelerinde ki amaç bir bombardıman esnasında kentteki insanların bir tahliye planı doğrultusunda en kısa sürede bu sığınaklara ulaşmasıdır.

Hatice Çiğdem Zağra Öz: Şimdi askeriyede hiçbir şey öylesine yapılmadığı için buradaki sığınaklar da belli bir matematiksel düzen üzerinde sayısal değerlere göre oturtuluyor diye düşünüyorum. Tabii o açıdan hani bunun temelinde nerede, ne şekilde olduğu tanımlanırsa, restorasyonda da sana bir öncelik tanıyacaktır. Yani dediğin gibi nüfusun yoğun olduğu ya da coğrafi konum olarak bir değerlendirme yapılarak bu yapılar konumlandırılıyor. Çünkü malum askeriyede sistematik olarak bunlar belirleniyor. Bir de şunu belirtebilirim, seçtiğin üç örneğin, seçim nedenin sanki biraz daha dönemsel... Bunlar aynı dönemde yapılmış yapılar. Hani bir restorasyona gidildiğinde dönem analizi dediğimiz bir kavram var ya onu da belirtmen iyi olabilir diye düşünüyorum. Konu başlıklarında dönem analizi yaptığın aynı yıllarda yapılmış, farklı coğrafyalarda yapıların temelinde ne olduğunu mesela görmek

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

isterim. Hani bunların olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü sadece askeriyede değil, mimari planlamada bir programa göre oluyor. Genelde de vaziyet üzerinde de bir tane de olabilir, beş tane de olabilir. Dönem analizi -restitüsyon- dediğimiz kavramla bunun altyapısını görebilsek bu restorasyonda da bize öncelik verebiliyor.

Pınar Dinç Kalaycı: Benim de söylenenler içerisinde en çok dikkatimi çeken şeylerden bir tanesi, bu yapıları ve başka yapıları dönüştürme adı altında yaklaşırken; bunlardan yepyeni programlar ve yeni mimariler çıkaracak kadar ileri gidemeyişimiz... Ama kapsamlı bir müdahale yaparak; farklı bir kullanıma, farklı bir gündelik hayata, farklı bir yaşama sokmakta ki biraz çekinik tavrımız. Sizi uygulamanın içinden biri olarak gördüğümüz için soruyorum. Bu genelde bizim koruma camiasındaki çekiniklik mi? Yasalarla ilgili bir çekiniklik mi? Ki ben çok öyle bir çekiniklik olduğunu düşünmüyorum. Üzerine işte kat çıkmak yanına başka bir ek yapı yapmak, cephesini olduğu gibi açmak bir cepheyi bambaşka bir cephe haline getirmek filan gibi... Belki bu durum yapıların anlamını da kullanımını da derinden etkileyecek ama sürdürülebilirliğini de maksimum düzeye taşıyacak müdahaleleri biz neden yapamıyoruz? Bu yapı türünü seçmemizin biraz nedeni bu... Çok esnek görüyorum bu yapı tipini. Yani bir saray yapısı olsa dokunuşunuz tabii ki çok mimari düzeyde olur ve olduğu gibi yaşatmak istersiniz. Ama bunlar çok esnek de yapılar gibi görünüyor. Bir tasarımcı gözüyle biz baktığımızda böyle hissettik ama bir korumacı gözüyle bunlar nasıl diye sormak istiyorum. Söylediğiniz şey içerisinde aslında bu tartışmayı anlamlandıran şey bence bu. Bizim çok fazla iyi müdahale yapamayışımız ya da yapmak istemeyişimizin gerekçeleri nelerdir?

Hatice Çiğdem Zağra Öz: Hocam biz kurullarda aslında şansımızı deniyoruz. Alışık olmadıkları projelerde götürüyoruz. 2863 Sayılı Koruma Kanunu çerçevesinde projeleri yapıyoruz. Ama ne yazık ki örnek olarak anlatacağım, yanında beş kat izni olan tescilli bir konak var. Yapı çekmelerini sağlıyoruz, hatta üç metre çekme mesafesi var biz altı metre çekiyoruz. Beş katlı yapının üç katını boşaltıyoruz ve konak tamamen gözüküyor. Aslında konak bir sanat eseri gibi gözüküyor. Ama diyor ki kurul üyeleri, siz beş katlı tasarlayın konak gözükmesin, gabari aynı olsun. Bence o yaklaşım bir tablo gibi konağı ortaya çıkarıyor ama kurullara daha önce böyle bir proje gelmediği için açık değiller. Yani şöyle söyleyeyim hocam, bazı kurullar -ki ben birçok kurula giriyorum- ne yazık ki açık değiller.

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Henüz kanuna aykırı olmasa da beni bu yenilik bu gelişim için biraz daha vadesi olduğunu düşünüyorum. Arkeolojik alanda da ek yapılar yaptığımız oldu ama çok mücadele etmemiz gerekiyor. Müşteri portföyü de o kadar süreci -yıllara sari zamanları- bekleyecek durumda değil. Şansımızı deniyoruz, test ediyoruz ama olmayınca artık ikinci safhada uyguluyoruz. Çünkü ciddi bir emek harcıyoruz. Bu da biraz sıkıntı yaratıyor ama ben uzun yıllar içerisinde bunun değişebileceğine inanıyorum. Yani koruma çerçevesi içerisinde tasarımın da etken rol oynaması gerektiğini düşünüyorum. Bu durum zaman içinde değişecektir. Yani meslektaşlarımız bu noktada ısrar ederse ve korumayı da ön planda tutarsa zaman içerisinde değişeceğini düşünüyorum. Bu benim görüşüm.

Pınar Dinç Kalaycı: Evet çok teşekkür ederim. Sizin, sürecin içinde biri olarak umutlu olmanız çok önemli. İsterseniz Özgür Bey'e geçelim.

Özgür Seyhan Akça: Hocam tabii biraz önce konuştuğumuz konulara ben kamuda görevli olduğum için hani bir şey diyemem. Tabii bu sizin kendi aranızdaki görüşlerinizdir. Bizim sığınağımız biliyorsunuz İkinci Meclis'in kullanıldığı dönemlerde oradaki milletvekilleri için potansiyel bir savaş esnasında kullanabilecekleri küçük bir alan olarak yapılmış. Bir anlamda hani az önce Çiğdem hocamızın dediği gibi kent içerisindeki ya da yakınındaki askeri, anıtsal bir yapıyla bütünleştirecek bir mekan değil. Böyle mevcut halini koruyarak biz nasıl bir işlev verebiliriz? Yöntemi ile aradığımız için şu anda sığınak, mevcut potansiyel olarak olması gerektiği gibi. Farklı herhangi bir hani az önce Sayın Pınar hocamızın dediği gibi yeni eklentiler olabilir mi? veya vereceğimiz fonksiyonla birlikte ne tür bir şey getirebiliriz? noktasında gerçekten mekanik ve elektrik mühendisliği ile birlikte çok ciddi düşünülmesi gereken şeyler. Çünkü bu mekanik ve elektrik dediğimiz şeyler yapının gerek içinde gerekse dışında gerçekten çok farklı tasarımlar yapılmasına da ihtiyaç duyulan alanlar yaratıyor. Bende birebir uygulamanın içerisindeyim. Bilmiyorum, sığınak yapısının farklı bir işlev ile dönüştürüldüğü zaman özellikle mekanikte ki durumu düşünüyor musunuz? Ben şu an Atatürk Kültür merkezinde çalışıyorum. Mesela o yapının bir makine mühendisliği projesini çözmek gerçekten günümüz gerekliliklerine göre o kadar değişik şartlarda getiriyor ki. Onun için bence mevcut potansiyellerini indirdiğimiz zaman sığınakın bu şekildeki halini koruma yaklaşımı açısından doğru buluyoruz.

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Pınar Dinç Kalaycı: Tabi bir yapının sadece mimarlık yanı yok. Aynı zamanda mühendislik yönü de var. İşte yapının içine koyacağınız işlev bütün bunları gerektiriyor mu? Bu sorunun cevaplanması gerekiyor.

Özgür Seyhan Akça: Yönetmeliklerde, ısıtma sisteminin bacasının mahyadan bir metre yüksekte olması gerekiyor gibi bir sürü gereklilik var. O kadar farklı şeyler çıkıyor ki sizi bambaşka bir yere sürükleyebiliyor. Onun için mevcut potansiyeli içerisinde sığnağın koruma açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.

Pınar Dinç Kalaycı: Aslında yapının kendisinin varoluşu bize en çok neyi verebiliyorsa yapıyla ilgili verilecek kararların da ona paralel olmasını, onun çerçevesinde olmasını savunan bir korumacı bakış var gibi anlıyorum. Yani siz kamudan katıldığınız için... Tabii bu işin ekonomisi de var. Yani bir dolu mühendislik projesini devreye soktuğumuz da bu işin çapı da büyüyor, etki alanı da büyüyor. Belki içinden çıkılmaz durumlarda oluşabilir. Böyle bir tehlike de var ama bir de böyle bir argüman var.

Özgür Seyhan Akça: Dediğim gibi ek mekanların size getireceği alanları çok güzel tasarlayabilmek önemli. Mesela Ankara'daki sığınakta ne tür bir ek yapı olabilir, eklenti olabilir. Bence mevcut yapıyı, insanların bu haliyle görmesini ben daha doğru buluyorum açıkçası.

Pınar Dinç Kalaycı: Anladım, tabi çok iyi bir argümanı olan bir tartışma. Taraflar; tasarım sunanlar, tasarımı değerlendirenler, dönüştürenler herkesin başka türlü bir deneyimi olduğu için biz de zaten uzman görüşü toplamasını bu amaçla yapıyoruz. Yani herkesin konuyla ilgilendiği nokta farklı. Dolayısıyla dile getireceği tartışma da farklı. Sizin fikirleriniz de uygulamanın göbeğinden, tercihlerin göbeğinden geldiği için değerli.

Özgür Seyhan Akça: Son bir şey söyleyeyim hocam. Bu tasarım süreci kesinlikle mimarlık ve tüm mühendislik disiplinleriyle sürekli bağlantılı olmalı. Artık öyle bir hale geldik ki özellikle AKM'de, hep beraber bir toplantı olmadan hiçbir şeye kesinlikle karar veremiyorsunuz. Hepsinin bir bütün olarak - mekanik, elektrik inşaat ve mimari projeleri- ele alınmalı. Aksi takdirde kesinlikle bir sonuca varılamıyor.

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Pınar Dinç Kalaycı: Teşekkür ederim. Yine tabi döneceğiz. Bu tartışmaya ben Umut Beyi de katmak istiyorum. Kendisi Bodrum Kalesi ve daha birçok yapının dönüşümünde rol oynamış. Bodrum Kalesi’de çok güzel şekilde dönüştürüldü, bu açıdan ellerinize sağlık... Sizin görüşünüz bizim için değerli buyurun.

Umut Bilgiç: Çok teşekkür ederim davetiniz için.

Alihan Barış: Biz teşekkür ederiz hocam.

Umut Bilgiç: Şimdi çok gündemde olan bir konu bu yeniden işlevlendirme... Bodrum Kalesi’ni yaptık, Harbiye Askeri Müzesi de bence böyle bir proje. Biz aslında orada dönüşümün de dönüşümünü yaptık. Çünkü, orada yapıya inanılmaz bir restorasyon önerisi getirilmiş. Aslında son dönemlerde bu işle Türkiye’deki profesyonel mimarlık ofisleri de oldukça haşır neşir durumda. Bunu söylemek istiyorum. Alihan’a, izninizle benim bir sorum olacak hocam. Bu değerlendirme tablosunu hazırlarken siz yapıları ziyaret edebildiniz mi? Ankara’daki yapıya gitmişsinizdir, nelerden yararlandığınız restorasyon öncesi görsel bulabildiniz mi? Ya da çizim ve belge buldunuz mu? Bu değerlendirme tablosunu nasıl hazırladınız? Sizden çok kısa onu bir duyabilir miyim acaba? Ben ona göre değerlendirmemi yapacağım.

Alihan Barış: Tabi hocam. Şimdi Frankfurt’taki ve Wrocław’daki, -yani Almanya ve Polonya’daki- yapıların kapsamlı bir arşiv araştırmasını yaptık. Yapıların hem kendi web sitelerinden hem de açık erişim arşivlerden eski fotoğraflarına ve plan şemalarına eriştik. Hani, tarihi o şekilde görmekte ilginç oldu bizim için... Sığınakların özgün haline yönelik yaptığımız fotoğraf araştırmalarıyla beraber aslında hem plan şeması düzleminde hem cephe kurgusu düzleminde analizlerimizi yaptık. Ankara’daki yapıyı bizzat sergi esnasında görme şansım oldu ki Ankara’daki yapı şu anda sürekli ziyarete açık bir yapı değil. Sergi dönemlerinde halka açık... Keşke sürekli kullanabilesek bizim için çok daha güzel olur. Bu yapıyla ilgili Ankara Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, arşiv belgelerini bizimle paylaştılar. Onların restorasyon raporlarını ve fotoğraflarını kullandık. İlgili kurum, arşivinde yer alan II. Meclis Binası Sığınağı ile ilgili bütün belgeleri bizimle paylaştı. Analizlerimizi bu şekilde yaptık.

Ek-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Umut Bilgiç: Tamam, şimdi tarihi yapıların işlevlendirilmesinde yapının özgün işleviyle önerilen yeni işlevin uyumu çok önemli. Yani ölçeği de çok önemli. Şimdi Almanya'daki örnek bir medya merkezine dönüştürülmüş. Medya merkezi deyince aklınıza dijital şeyler geliyor, ofislerin olması gerekiyor. Fakat burada değerlendirmeyi yaparken aslında biz bir yapıyı, tescilli bir kültür varlığını yeniden işlevlendirirken yapmamız gereken ilk şey özgünlük analizi yapmak. Yani bu yapıda değerler nedir? Bu çok önemli. Şimdi ilk örnekte mimar, mevcut çatı hasar aldığı için belki elimde çok veri yoktu ya da onların koruma yaklaşımlarına göre yok olan bir şeyin yerine iki katlı bir kütle de önerebilmekte... Yani farklı bir şey de yapılabilir. Ama bu projede hoşuma giden taraf benim için şuydu; brüt mimari korumuş. Şimdi ilk örnek çok daha güçlü bir örnek. Fakat üstte yapılan kütle -bazı mimarların yaklaşımı da böyle- alttaki kütleyle aslında öne çıkartıyor. Yani oluşturduğu kontrast, alttaki orijinal yapı kısmının vurgulandığı güçlü bir mimari öge oluyor. Ancak Polonya'daki örnek her ne kadar cephe açısından çok fazla değişmemiş görünse de sıva-boya uygulaması getirmişler. Binanın brüt mimarisini ben okuyamadım açıkçası. Dolayısıyla renk-doku ve ilk yapımda önerilen yapım tekniği bu anlamda bana farklı geldi. Tabii burada, Çiğdem hocam bahsetti, biz birçok şeye çok muhafazakar yaklaşıyoruz. Ankara'daki örnek zaten bir bölümü toprak altında bir yapı. Toprak üzerinde kurgulanmış, hani girişleri ancak belli olan, kendini gizlemiş çok hoş bir yapı. Yani buranın da restorasyon sonrası bir özgün tasarımı korundu. Burada elektrik, mekanik o kadar düzgün tasarlanmalı ki -Özgür Bey'in bahsettiği gibi- yapının iç mekanlarına müdahale en az derecede olmalı. Dolayısıyla ben aslında bunun da yeniden işlevlendirme yaklaşımını için çok konservatif bulmuyorum. Tam tersine başarılı buluyorum; hem koruma anlamında başarılı buluyorum hem de yeniden işlevlendirme anlamında başarılı buluyorum. Fakat sizin yurtdışından ele aldığınız örnekler de bana kalırsa -Almanya örneği çok güçlü ve yeni bir öneri de olsa- gene başarılı öneriler. Yani burada mimar, -müellif mimar- muhtemelen o brüt yapının mevcut yapı aksını kullanarak üzerine o çelik strüktürünü yerleştirirken bütün binayı çok dikkatli bir şekilde irdelemiştir ve ona göre bir çözüm üretmiştir. Hani Türkiye'de de aslında böyle uygulamalar yapılıyor aslında yapılamıyor gibi bir durum yok. Fakat bu kadar radikal bir örnek var mıdır bilemiyorum. Açıkçası biraz da bizim mimarlık düzeyimiz ile alakalı bir şey aslında ben onu söyleyeyim. Yeniden işlevlendirme projelerini günümüzde koruma alanında çalışan kişilerle birlikte projeyi yapabildiğini hatta doğrudan mimarlık firmalarının da

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

yapabildiğini görüyoruz. Yani aslında bu mesele korumanın yanı sıra biraz da tasarım kabiliyetiyle alakalı olan bir şey diye düşünüyorum.

Özgür Seyhan Akça: Ben bir şey ekleyebilir miyim hocam ?

Pınar Dinç Kalaycı: Tabi ki buyurun hocam.

Özgür Seyhan Akça: Umut Bey'in biraz önce dediği gibi -ki teşekkür ediyorum kendisine- bizim sığınağımız gerçek bir sığınak mantığında olduğu için bizim mesela orada yaptığımız uygulamalara restorasyon bile denemez. Aslında konservasyon da diyebiliriz. Çünkü mevcut elektrik hatlarındaki kablo kanalından -bunlar bakır ve özel olarak zımparalama ve değişiklik yöntemler uygulandı- her türlü elektrik prizine kadar korundu. Özellikle sizleri de keşke gelme şansınız olsa da davet etsek... Özellikle bu kazan dairesi bulunan ve teknik hacim dediğimiz yerde Macaristan yapımı makinalar bulunuyor. Macaristan Büyükelçiliği'nden gelen yetkililer halen bunları görmek ne kadar güzel diyerek ziyaret etmişlerdi. Yani sizleri de görmeye bekleriz...

Pınar Dinç Kalaycı: Evet, çok teşekkür ederiz katkınız için. Biz tabi ki özel bir gezi olursa çok mutlu oluruz. Ziyaretçinin de giremediği yerlere girer, görürsek daha da mutlu oluruz. Tabii tabii öyle bir şey müthiş güzel olur. Sizden de detaylı bilgi almayı çok çok isteriz. Çünkü görünen kadar görünmeyen de var. Hani sığınak güzel dönüşmüş, dışarıdan da bakınca rahatlıkla kullanılıyor... Ama aslında onu canlı tutan, ayakta tutan var eden bir de arka yapı var. Ziyaretçinin görmediği gizlide kalmış noktalar var. Tabi mimari olarak o alanların incelenmesi, keşfedilmesi de çok önemli bir şey. Umut beyin söylediği şeyler içerisinde de benim çok değerli bulduğum nokta, yapının özgün değeri ve onunla bağlantıyı kesmeden –aslında Özgür Bey'in söylediği şeye tekabül ediyor- özgün değerini sürdürebilir kıldığımız sürece yaptığımız değişikliklerin, dönüşümlerin, ölçüsünün ne olabileceğinin ayarlanması önemli. Yani yapıdan yepyeni bir yapı çıkarmak değil de onun özgün değerini koruyacak şekilde bir dönüşüm kurgulamak önemli. Ama tabi biz ülke olarak çok ileriye gitmiyoruz. Belki daha ekonomik, daha konvansiyonel, daha alışıldık, daha bilindik, belki daha sağlamcı olduğu gibi sürdürmeyi ve olduğu gibi göstermeyi daha çok tercih ediyor olabiliriz diye düşünüyorum.

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Bu noktada da Çiğdem Hanım'a çok katılıyorum. Bu konuda ben de umutluyum. Örnekler çoğaldıkça, örnekleri tartışması arttıkça daha yenilikçi dokunuşlar yapmaya başladıkça ya da onlara tartışma getirdikçe biraz daha zihinler de alışacaktır diye düşünüyorum. Belki biraz da refah seviyesiyle ilgili, belki biraz disiplinler arası çalışmalarla ilgili. Yani mühendisler ve mimarlar hepsinin bir araya daha çok gelmesiyle daha çok iletişim halinde olmasıyla ilişkili... Zaman ilerledikçe ben de bu tip davranışların daha çok artacağını düşünüyorum.

Soru 2. Bir hava saldırı sığınacağının yeniden işlevlendirilmesi çevresini de dönüştürebilme potansiyeline sahip midir?

Pınar Dinç Kalaycı: Bütün bunları yaparken acaba kentsel çevre bağlamında düşünürsek neler oluyor? Yani bir yapının dönüşmesinde kentsel çevremizi nasıl etkiliyor? Burada Özgür Bey'e sormak isterim, bu sığınak yapısı açıldıktan sonra -bir sergi alanı haline getirildikten sonra- Meclisin kullanımı ve çevresinin kullanımıyla ilgili gözlemlerinizi var mı? Bu yapı dönüştürülürken hedefleriniz var mıydı?

Özgür Seyhan Akça: Hocam biliyorsunuz, bizim yapımızın tam karşısında Ankara Palas var. Hemen Ulus Heykelin köşesinde Birinci Meclis Binası, aşağıda İkinci Meclis Binası hatta arkada Sayıştay binaları var. Bizim gözlemlediğimiz kadarıyla Ankara Palas'ta açılan müzemiz, bölgeyi özellikle hafta sonları çok güzel bir şekilde hareketleniyor. Onunla birlikte bir bütün olarak, bir ada olarak düşünüldüğünde sığınağa verdiğimiz yeni fonksiyonla birlikte - sergiye göre değişkenlik gösterse de- çok ciddi bir sirkülasyon başladı bölgede. Buna biraz da sergi mekanının özellikle gençler arasındaki çekiciliği diyelim... Bu alanın sergiler için açılması -özellikle dijital sanatın yanında birçok sergi de açılıyor- bölgede çok ciddi bir şekilde değişikliğe neden oldu.

Pınar Dinç Kalaycı: Evet, çok güzel... İyi ki tahkimat yapısıdır deyip üstü kapalı olarak bırakılmamış; atıl durumda kendi haline terk edilmemiş. Bir söylem içerisine girebilmesi yapının çok sevindirici ve diğer yapıların da keşfedilebilirliğini, yaşanılabilirliğini arttırıcı bir etkisi olması çok önemli. Çünkü bahsi geçen yapılar ben ve ben üstü yaşlarda kişiler tarafından bilinen, gezilen daha önce deneyimlenmiş yapılar. Gençlerin keşfine de bu yolla

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

açılıyor olması aslında yapının oynadığı dönüşümün çok önemli olduğunu gösteriyor. Bu güzel bir gözlem oldu bizim için. Bulduğumuz coğrafya için bu tip yapıların ya da yeniden dönüştürülmüş başka işlevde yapıların çevreye katkısı nedir? Kentsel hayata katkısı, çevreye dönüştürmesi, çevreden elektrik alması veya çevreye elektrik vermesi, canlılık vermesi anlamındaki düşüncelerinizi merak ediyorum. Deneyimlerinizi de merak ediyorum.

Umut Bilgiç: Yani çevresini geliştirme ve değiştirme açısından potansiyeli olabilir. Sizin çalışmanızda yer alan örnekler hep kentsel örnekler, kent içinde kalmış örnekler. Sanırım Türkiye’deki örnekler Birinci Dünya Savaşı’ndan kalma yoğunlukla ve daha kırsal alanlarda yer alan örnekler. Yani kamu bağlamı daha farklı, anlatabiliyor muyum? Dolayısıyla bu yapıların dönüşümünün aslında bir üst ölçek projenin alt parçaları olması gerekiyor. Yani kendi içinde bir işlevlendirme projesi değil alanın nasıl değerlendirileceği ile ilgili bir proje olmalı. Türkiye’de biliyorsunuz ki koruma faaliyetleri parsel bazında yapılıyor çoğu zaman. Bizim ülkemizdeki örnekler için üst ölçek bir çalışmanın ürünü olduğu takdirde, müthiş bir potansiyeli olduğunu elbette ki düşünürüm.

Alihan Barış: Teşekkür ederiz hocam. Çiğdem hocam, siz neler söylemek istersiniz?

Hatice Çiğdem Zağra Öz: Şimdi sadece bu yapılar ölçeğinde değil genel bir kanım var. Atıl yapılara yeni bir fonksiyon verdiğimiz zaman, bir fonksiyon bulamadığında ya da sıkışılan bir noktada kültür merkezi kavramı ortaya çıkıyor. Kültür merkezi ya da sergi salonu gibi fonksiyonlar zaman içerisinde etrafını etkilemekten çok yapıların kapısının kapanmasına neden oluyor. Yalnızca belli dönemlerde açılıyor. Bu çok huzursuzluk verici olabilir ki sonrasında yapı -on yıl sonra bile- yeniden bakıma ihtiyaç duyuyor. İşte sergi gibi dönemlik olarak açılan alanlar haline geliyor. Ben kendi bakış açımdan baktığımda, bu noktada daha canlı fonksiyonların bu yapıları daha çok diri tutabileceği kanısındayım. Yine bir eleştiri olarak değil de öneri olarak olabilir. Sergi alanında belki ufacık da olsa -işte o yüzyıldaki yaşanan savaşla alakalı- bir bilgilendirme alanı olduğu takdirde insanlarda daha fazla merak uyandırıyor. Örnek veriyorum, işte oyuncak müzesi, halk müzesi gibi... Ankara’da olan yapılara baktığınızda aktif kullanımları var. Ben Edirne’deyim, çok sık Ankara’ya gelen biri değilim ama uzaktan dahi bu yapıların yankılarına duyabiliyorum. Bu korugan ile ilgili ilk defa Alihan aracılığıyla haberim oldu. Bu açıdan baktığımızda fonksiyonun tarihi yapılar ile

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

ilgili çok daha canlı fonksiyonlar verilmesi gerektiği kanısındayım. Dönemlik değil süreklilik arz eden -yani haftanın birçok gününde kullanımına açık bir alan olması yerine- bir kurgunun yeni işlev etrafında çevresini daha çok etkileneceğini düşünüyorum. Bu benim görüşüm.

Soru 3. Türkiye’de yer alan sığınakların toplumsal bellekteki durumu yeni işlevin sürdürülebilirliğini etkiler mi?

Pınar Dinç Kalaycı: İster ondan kurtulmaya çalışalım ister onunla ilişkilendirmeye çalışalım II. Dünya Savaşı’nın tarihsel süreçte önemli bir yeri var. Biz bu savaşın etkilerini belki çok derinden yaşamadık. Bizdeki anlamı Avrupa’dan daha farklı... Ama belki kullanılmayan bu mirası ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu konuda görüş almak isteriz.

Hatice Çiğdem Zağra Öz: Şimdi dediğiniz gibi bir bizim belleğimizde olumsuz bir yanı yok. Örneğin, ben Çatalca’daki koruganları gezdim, baktığınızda strüktürel açıdan çok kuvvetli yapılar. Sadece ülkeyi maddi bir kayba uğratmış ve çok ciddi bir hazırlık yapılmış. Bu açıdan onları tekrardan kullanıma dahil edebiliriz. Çünkü bizde kötü hatıraları yok, İkinci Dünya Savaşı’nın... Savaş döneminde inşa edilen sığınakların bazıları otobanın kenarında öyle atıl bir şekilde duruyor; bazıları ormanın içinde kalmış. Şimdi koruma açısından tabi ki oradaki özgün değerlerin korunması gerekiyor bence. Hani görüyoruz, tarlalar sürülürken yıkılan çok sayıda korugan gördüm. Israrla orada ek yapı yapılması gerektiğini vurguluyorum. Çünkü metrekareleri çok ufak ölçekte... Yani bir şekilde daha esnek bir yaklaşımla yapının özgün değerini koruyarak ama strüktürü de kullanarak -ki Frankfurt örnek çok güzel bence hatta yapıya daha ön plana çıkardığını düşünüyorum- yapılan tasarım koruganları da aktif kullanıma tekrar dahil edebilir. Ama bunlarda da eklentiler gerekli... Koruganlara, koruma açısından biraz daha esnek yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum.

Umut Bilgiç: Ben söz alabilirim. Burada toplumsal bellekteki durumu kadar, restorasyonun başarısı ve yapının sonraki süreçte işletilmesi de önemli. Gerçekten Türkiye’de kamu eliyle yapılan restorasyon çalışmalarının çoğu başarılı oluyor aslında. Fakat başarılı olduktan sonra müthiş bir işletme problemi ve tanıtım problemi yaşanıyor. Bunlar da bence ele alınması gereken bir konu. Sadece bellekle alakalı bir şey değil; bellek bu işin yalnızca bir tarafı...

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

Ama yapının işletilmesi, kim tarafından işletildiği, ondan sonra nasıl tanıtıldığı da çok önemli bence. Biz Büyükçekmece Köprüsü'nün koruma sürecinde çalıştık. Köprü'nün yakınında da bir korugan var. Kuzey tarafında ise Roma dönemi köprüsünün ayakları görünüyor. Aslında eskiden orada da bir köprü varmış. Köprü antik bir yolun parçası ve Roma İmparatorluğu'ndan beri önemli bir aksta bulunuyor. Ancak oraya daha sonra inşa edilen korugan enteresan bir yapı. Yani onunda muhafaza edilebilmesi gerek.

Alihan Barış: Ekrem Akurgal önderliğinde arkeolojik bir ekip aracılığıyla Roma dönemindeki savunma hattı baz alınarak Çatalca hattı planlanıyor. Yani var olan o geçmişteki hat doğrultusunda bir hat inşa ediliyor. Ama Çatalca hattının günümüzde birçoğu şehir içinde kalmış durumda.

Pınar Dinç Kalaycı: Evet, belki bu katmanlaşmalar da dikkate alınır. Verilecek üst kararlar doğrultusunda rotaların oluşturulması, özel bölgelerin ilan edilmesi, bu yapıların tek tek durak noktası olarak ele alınması düşünülebilir tabi. Yani tarih kendi başına bir şey değil aslında çok fazla katmanı da olan bir şey. Tahkimat yapılarımızı da -belki yeni söylemleri için içerisine katarak- eskinin kurtarılıp yeniye de dönüştürülmesi olarak ele alabiliriz. Bir stratejiyle bir üst kararlar koruma kararı alınırsa entelektüel arayış içinde olan çokça turisti de çekebilir. Böylece tarlayı sürerken yok edilecek kalıntılar değil araştıran, tarihi seven insan gruplarının ziyaret edebileceği yerler olarak da belki düşünülebilir. İlla ki savaşa girmiş olmamız ya da savaşı yaşamış olmamız gerekmiyor. Belki başka katmanlarla da bunu birleştirerek yakın çevresinde birlikte bir üst kurguyla birlikte ele alınmalıdır. Çok daha güzel sonuçlar, isabetli sonuçlar verebilir.

Özgür Seyhan Akça: Bu tür yapıların tek başına elbette ki onarılması çok doğru bir şey değil. Ama bu yapılara ne tür fonksiyon verirsiniz verin insanların ilgisini çekebileceğini düşünüyorum. Mesela sığınakta bir sergi gerçekleştirildi; Cumartesi ve Pazar günü toplam 4.000 kişi geldi. Yani bir kişi sadece orayı gezmiyor; Birinci Meclis, İş Bankası Müzesi gibi yapıları da geziyor. Bu yapıların kendi çekim potansiyel ortaya çıkarabilmesi için hep bir üst ölçekli planlar şeklinde bir bütün olarak düşünülmesi gerekiyor.

(Uzman ekibi ile görüşme sonuçları değerlendirilir)

EK-2. (devam) Uzman görüşmesi tutanağı

(Kapanış Konuşması)

Pınar Dinç Kalaycı: Çok teşekkür ederiz siz değerli katılımcılara. Bence çok aydınlatıcı ve çok katkı koyucu bir toplantı oldu. Herkesin kendi deneyim çerçevesinden konuyu değerlendirmesi bizim için çok önemli. Bazı şeyleri neden ve nasıl yapabildiğimiz, hangi çerçevelerde düşünebildiğimiz; sonraki aşamalarda nasıl davranacağımızı aslında belirliyor. Alihan ile birlikte böyle mütevazı bir başlangıç yaptık... kendisi bu konuda daha büyük katkılar sağlayacak çalışmalar yapacak. Bu görüşmeye katıldığınız için sizlerden çok değerli bilgiler aldık. İlerleyen zamanlarda daha çok deneyim paylaşmayı, daha çok bilgi paylaşmayı istiyorum. Akademi bence uygulamanın yanında olmalı, içinde olmalı, destek olmalı, iyi uygulamaların da propagandasını yapan; onları ortaya çıkaran söylemini tartışan ve ortaya döken onların farklı düzeyde algılanmasını sağlayan bir ortam da bulunmalı diye düşünüyorum. Bugünkü desteklediklerimiz için çok teşekkür ederim kendi adıma. Hoşça kalın efendim.

Alihan Barış: Pınar hocamın da dile getirdiği üzere, ben de hepinizi tekrar teşekkürlerimi sunarım. Hepiniz bu çalışma için zaman ayırdınız. Hoşçakalın...

Gazili olmak ayrıcalıktır